

*Kültürden Ekonomiye
Türkiye'nin Yarını*

Takdim

Uluslararası Teknolojik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (UTESAV) bugüne kadar gerçekleştirdiği çeşitli panel ve konferanslarla teknolojik, ekonomik ve kültürel konuları teşhis ve teşrih masasına yatırarak, meselelere çözüm bulmaya, insanımıza ağdaş bir ufuk kazandırmaya çalışmaktadır. Geleneklerine, ahlâk sistemine bağlı kalarak, bilgi çağını yakalama yolunda insanımıza bir nevi yol haritası çizme gayreti içinde olan vakfımız, ekonomik sermaye ile entelektüel sermayenin yani para ve bilgi birikiminin birbirini destekler nitelikte olmasına özellikle dikkat çekmektedir.

Bu endişeden hareketle, vakfımızın değişik zamanlarda düzenlediği birbirinden farklı konulardaki konferans ve panellerde, değerli bilim adamları tarafından dile getirilen aydınlatıcı fikirleri, “*Ekonomiden Kültüre Türkiye’nin Yarını*” başlığı altında bir araya getirdik. “*Osmanlı’da Devlet, Toplum ve Ekonomi*”, “*Ekonomik Sermaye ile Entelektüel Sermayenin Birleşmesi-Para ve Bilgi Birliği*”, “*Savaşın Ekonomik, Teknolojik ve İnsanî Boyutu*”, “*Beyin Gücü ve Sermaye Hareketliliği*”, “*Küreselleşmenin Neresindeyiz ya da Neresinde Olmalıyız?*”, “*İletişim ağında İnsanın Yalnızlığı*” ve “*Cemiyetin ekirdeği Aile*” başlığı altında, uzman kişiler tarafından ele alınan önemli konularda, hem bir şans, hem de bir şanssızlık olan gelişmiş ağdaş dünyanın temel problemlerine dikkat çekiliyor.

Vakıf Müdürümüz *Osman Olcay Yazıcı*’nın editörlüğünde hazırlanan “*Ekonomiden Kültüre Türkiye’nin Yarını*” kitabında insanımızın ve ülkemizin yarınını yakından ilgilendiren konularda, kültür ve medeniyet perspektifinden, entelektüel boyutta tahlil, tesbit ve analizler yapılarak, sağlıklı çıkış yolları öneriliyor. Her ekonominin bir kültüre, bir ahlâk nizamına dayandığı gerçeğinden yola çıkan vakfımız, çeşitli teknolojik çalışmaları, sosyal faaliyetleri ve hayır organizasyonları yanında, kültüre de büyük bir önem vermektedir. Çünkü medeniyetler kültürler üzerine kurulur ve kültürü gcl olan milletler, diğer alanlarda da gcl ve başarılı olur. Bizi biz yapan kültür dinamiklerine ve medeniyetimizin değerler manzumesine dikkat çeken, ilginç konuların işlendiği panellerde dile getirilen görüşlerin; hızla değerşen dünyada, insanımız için ufuk açıcı olması temennisiyle...

Necmi Sadıkoğlu
UTESAV
Mütevelli Heyet Başkanı

“Osmanlı’da Devlet, Toplum ve Ekonomi”

Uluslararası Teknolojik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (UTESAV), 15 Mayıs 2001 Salı günü MÜSİAD Konferans Salonunda, “Osmanlı’da Devlet, Toplum ve Ekonomi” konulu bir panel düzenledi.

İktisat Tarihçisi *Mehmet Genç*, Prof. Dr. *Ahmet Davutoğlu* ve Prof. Dr. *Ahmet Tabakoğlu*’nun konuşmacı olarak katıldığı paneli, Dr. *Coşkun Çakır* yönetti. Her kesimden büyük bir katılımın gerçekleştiği panelde, Osmanlı medeniyeti ekonomik, sosyal ve siyasî açıdan ele alınıp, incelendi.

“BİR ŞEY KIMILDIYOR”

İktisat tarihçisi ve mütefekkir *Mehmet Genç*, irticalen yaptığı konuşmada İtalyan filozofu *Covanni Papini*’nin “Büyüklerle Konuşmalar” isimli mizahî eserinden bir misal vererek, şunları söyledi: “Papini, Einstein’la yaptığı bir konuşmada diyor ki, rölativite, evren, fizik teoriler falan...ben bunlardan bir şey anlamıyorum. Siz en büyük fizik âlimi olarak evren hakkında herkesin anlayabileceği şekilde çok kısa olarak bütün bunları ifade eder misiniz? Einstein da derin derin düşünüyor ve sana çok kısa, çok özet olarak ancak şunu söyleyebilirim diyor: ‘Bir şey kımıldıyor!..Bütün fizikî olayları tek bir cümlecikle ancak böyle özetleyebilirim!’ diyor. Tabii ki, bizim böyle bir yetkinliğimiz yoktur. Fakat, Einstein’ın fizik için yaptığı bu tanımı biz de Osmanlı için yapabiliriz: Evet, bir şey kımıldıyor! Konuşmamı bu düşünce üzerinde yoğunlaştırmak istiyorum.”

Osmanlı devletinin, mirasçısı olduğumuz geçmişimiz olduğunu ve bunun artık bizim için de yabancılaştığını, tekrar edilmesinin mümkün olmadığını ifade eden Mehmet Genç, şöyle dedi: “Osmanlı’nın tecrübelerinden bütün insanlık yararlanıyor. Tabii biz de yararlanabiliriz. Tarihimizin en önemli dönemlerini teşkil ettiği için onu saygı ile, ihtiramla anmak durumundayız.”

OSMANLILARIN ÖZELLİKLERİ

“Osmanlıların ne özellikleri vardı diye düşündüğümüz zaman, tabii ki ortaya çıkacak bir çok soru vardır. Osmanlı’yı bir kere dünya tarihindeki yerine koyabilmek gerekir. Bu fazla yapılmadı. Yapılmıyor. Osmanlı’yı kendinden önce gelenler, çağdaşı olanlar ve mümkünse sonrakilerle karşılaştırmalı olarak ele almak gerekir. Osmanlı devleti tarihin çok önemli bir devrinde ortaya çıkmıştır. 1300-1900 yılları arası insanlığın tarihinde bildiğimiz kadarıyla 10 bin yıldan beri en büyük köklü değişmelerin olduğu bir dönemdir. Böyle bir önemli dönemde yaşamıştır Osmanlılar. Ve böyle bir dönemde ortaya çıkmalarına rağmen, tarihin en uzun yaşayan siyasî yapılarından birini oluşturmuşlardır. Osmanlı’dan önce gelen Müslüman Türk Devletleri, bölgedeki devletlerle mukayese ettiğimiz zaman bir kere uzun yaşama bakımından rekor denebilecek bir konumdadır Osmanlı Devleti. Osmanlılardan daha uzun yaşayan devlet ise bilindiği gibi Bizans’tır. Fakat Bizans’ın yaşadığı dönem M.S.5. yüzyıl ve 15. yüzyıl arası bir dönemdir ve bu dönem, Osmanlı’nın doğduktan sonraki son 6, 7. yüzyılın tanıdığı ölçüde büyük köklü değişmelerin olmadığı bir dönemdir. Yani iktisatçı gözüyle Bizans, ziraat toplumu içinde doğdu ve öldü. Doğduğu zamanla, öldüğü zaman çok önemli teknolojik, köklü değişmeler olmadı. Onun için Bizans’ın bin yıllık hayatını, Osmanlıların yaşanan değişmelerin yoğunluğu bakımından 100-200 yıla indirmemiz mümkün.

Osmanlı, soyumuzun ve dinimizin devletleri ile başka devletler arasında en çok çeşitliliği bünyesinde barındıran bir siyasî yapı olma özelliğini taşıyor. Irk, din, dil, mezhep bakımından böylesine çok sesli bir senfoni idare etmek durumunda kalan başka devlet yok yeryüzünde. Bunu çok büyük bir başarıyla yaptılar. İdare ettikleri arasında büyük çoğunluk Hıristiyanlardı. Hıristiyanların, Avrupa'nın 1300'lerde başlayan bütün dünyaya hâkim olma eğilimi karşısında, 1900 yıllarına kadar Osmanlı hâkimiyetini tanımış olmaları anlaşılması zor fenomenlerden biridir. Yani Hıristiyanların bütün dünyaya hâkim olduğu bir çağda, 1860'den 70'lere kadar Osmanlı, Hıristiyan çoğunluğu yöneten devlet olmuştur.”

İDEOLOJİK MOTİVASYON

Osmanlı'yı bu kadar başarılı ve uzun ömürlü kılan amiller üzerinde duran iktisat tarihçisi ve düşünür *Mehmet Genç*, daha sonra şunları söyledi:”Bunun bir çok unsuru vardır. Fakat bence en önemli nokta ise günümüzün tabiriyle söylersek “ideolojik motivasyonu” çok yüksekti. Yani belli bir inancı yoğun bir şekilde yaşayan bir elit tarafından yönetiliyordu. Bu elitin ideolojik aidiyeti tabî ki Müslüman'dı. Fakat Müslümanları idare etmek üzere kurulmuş değildi. Osmanlı elitinin esas motivasyonu, Müslümanların yönettiği bir dünya devleti olmaktı.

Bu elitin önemli bir özelliği yüksek derecede bütünleşmiş bir yapı içinde bulunmasıydı. Parçalı değildi. Belgrat'tan Bağdat'a, Kafkaslar'dan Afrika'ya kadar birkaç milyon kilometre kareye aynı tip motivasyon, aynı tip formasyon hâkimdi. Bu elitin en önemli özelliklerinden biri meritokratik bir elit olmasıydı. Osmanlı meritokrasisi (liyâkate göre kişiye yükselme imkânı sağlayan âdil yapı) Osmanlı başarısının bel kemiği idi. Bu meritokratik yapıyı en güzel şekilde, “Emaneti ehline veriniz!” âyeti ifade etmektedir. İşte Osmanlılar bu düsturu hayata geçirmek için bir elit (seçkinler) oluşturmuşlardır. Bu elitin meritokratik niteliği Osmanlı devletinin tarih sahnesinden çekildiği 1900 yıllarına kadar devam etmiştir. Bu sistem belki 16. ve 17. yüzyıllarda zirvedeydi. Monografik çalışmalarımız yok ama meritokratik nitelik, bu elitin en önemli vasfıydı. Zekâyâ, çalışmaya, iradeye ve başarıya göre yükselme imkânı veren bir sistemdi.”

Panelin, ekonomi ile de ilişkili olduğuna işaret eden *Mehmet Genç*, bu konuda da şunları söyledi: “Osmanlılar ekonomiye nasıl bakıyorlardı? Ekonomi denilince ne anlıyorlardı? Osmanlılar ekonomik kaynakları, üretim faktörlerini, yani emeği, sermayeyi ve tabiatı kontrol altında bulundurmak istiyordu. Devlet, meritokratik elite bu faktörlerin kontrolünü elinizden çıkarmayınız talimatını şaşmaz şekilde vermişti. Yani devlet ekonomiyi bizzat yönetmiyor, içinde bulunmuyor fakat faktörleri kontrol ediyordu. Bu faktörlerin mülkiyetini, fertler arasında dağılımını ve piyasadaki tedavülünü kontrol etmeye çalışıyordu. Fakat bu faktörleri kombine ederek, iktisadî faaliyete devlet girmiyordu. İktisadî Devlet Teşekkülü dediğimiz birimlerin benzerleri 18. yüzyıldan sonra Osmanlı'da teşekkül etmişti. Fakat bunları hep pazar içinde tutmaya çalışmışlardı. Pazarı hiçbir zaman devreden çıkarmamışlardı. Ekonominin işletilmesini sivil topluma bırakmışlardı. Sadece ekonomik faktörleri kontrol ediyorlar ve denetliyorlardı.”

DEVLET-İ EBED MÜDDET ANLAYIŞI

Genç, daha sonra şöyle dedi, “Osmanlı devleti, pazarı devreden çıkaracak derecede pazara hiçbir zaman müdahale etmemiştir. Osmanlı nasıl ki, idarî yapıda liyakate riayet eden meritokratik bir elit oluşturdu ise, ekonomideki kıymetlerin hareketini de buna bağladı.

Meritokratik elit, zekâsı, kabiliyeti, çalışkanlığı ölçüsünde fonksiyonlarını gördüğü sürece iktisadî kıymetlerden faydalanıyordu. Bu fonksiyon bittiği zaman devletin elindeki iktisadî imkânlar yeni kabiliyetlere transfer ediliyordu. Bunun için, tanınmış İtalyan ekonomist ve sosyoloğu Pareton, “Tarih ve medeniyetler, elitlerin mezarlığıdır!” der.

Osmanlılar, elitin sürekli sirkülasyonunu sağlayarak, hiçbir zaman çözülmeyecek bir sistemi inşâ etmiş olduklarını düşünüyorlardı. Bunun için de, kurdukları devlete “*devlet-i âliye-i ebet müddet!*” (Ebediyete kadar sürecek ulu devlet) adını verdiler. Tabî “hiçbir zaman çözülmez, dağılmaz, yıkılmaz” fikrinde yanıldılar. Fakat bu yanılğı, tarihte benzeri görülmeyen bir büyük deprem diyebileceğimiz değişimin, Osmanlı üzerindeki yankısı olarak düşünülebilir.”

Panelde ikinci olarak söz alan Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Fakültesi öğretim üyesi *Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu* ise konuşmasını özellikle “gelenekçilik ve âdalet” üzerinde yoğunlaştırdı. Osmanlı sisteminin iki önemli özelliğinin gelenek ve adalet olduğunu belirten *Ahmet Tabakoğlu*, özetle şöyle dedi:

“Kaba çizgileriyle Osmanlı, insanoğlunun var olduğu günden beri var olan gelenekleri sürdüren, onları en mükemmele ulaştırmaya çabalayan bir sistem oluşturmuştur. Dolayısıyla onun büyüklüğü ve kalıcılığı buradan kaynaklanıyor. Hadiseyi “*Osmanlı*” diye zikretmek istemiyorum. Çünkü, olay bin yıllık Türkiye tarihidir. Bu medeniyet ırmağı Osmanlılarla sınırlı olmayıp, Türklerin Anadolu’da gerçekleştirmiş oldukları ve 1000’li yıllardan içinde bulunduğumuz zamana kadar akıp gelen bir sistem, tarih anlayışı ve uygulamasıdır.”

Bu sistemin iki ana unsura ayrıldığına işaret eden *Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu*, daha sonra şöyle dedi: “Birincisi klasik dönem, ikincisi yenileşme dönemi. Şu anda yenileşme dönemi içerisindeyiz. Klasik dönem 11. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geçen dönemdir. Yani 800 yıllık uzun bir dönem. Eski ifadeyle Nizam-i Kadim Dönemi. Dolayısıyla bu dönem, Selçuklular da içine alıyor. Selçuklular, Nizam-i Kadim Döneminin hazırlayıcılarıdır. Nizam-i Kadim Dönemi de kendi içinde 3 bölüme ayrılabilir.

İçinde bulunduğumuz Yenileşme Dönemi, yani 19. ve 20. yüzyıllar, bazılarına göre Türkiye tarihinde “*Kayıp Yüzyıllardır.*” Yenileşme eğilimi başlamış fakat bir türlü arzulanan yenileşme gerçekleştirilememiştir. Her iş başına gelen, tarihi kendisiyle başlatma anlamında bir yenileşmeden tarafa tavır takınmıştır.”

Nizam-i Kadim denilen klasik Osmanlı döneminde devletin, bireyi, toplum ve ekonomiyi nasıl organize ettiği üzerinde duran *Tabakoğlu*, şöyle devam etti: “Osmanlı sistemi küçük mülkiyete, küçük işletmeye, küçük üretime dayalı bir sistemdi. Büyük mülkiyet anlayışı yoktu. Tabii ki, bu sistem Osmanlı’nın kendi kendine bulduğu bir uygulama değildi; tamamen İslâm’dan kaynaklanan bir sistemdi. İslâmiyet’in küçük mülkiyet, küçük üretim anlayışının asırlar boyu sistemleştirilmesiyle oluşturulan bir durumdu. Çünkü, Osmanlı birey özgürlüğüne önem veriyordu. Büyük mülkiyet ise birey özgürlüğünü daraltan bir uygulamadır. Osmanlı tarihi boyunca, daha öncesinden, İslâm tarihinden başlayarak, büyük mülkiyetlerin ortaya çıkmadığını ya da çıkmasının istenmediğini; dolayısıyla Batı tarihini belirleyen toprak aristokrasisinin ve sanayi burjuvazisinin Osmanlı’da oluşmadığını söyleyebiliriz.”

Osmanlı’da üretimi devletin değil, halkın yaptığını belirten *Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu*, konuşmasını şöyle sürdürdü: “Devletin görevi üretim araçlarının mülkiyeti ve denetimdir. En önemli üretim aracı topraktır ve toprak, devlet mülkiyeti altındadır. Ancak bu ‘*devlet mülkiyetini*’ tamamen soyut anlamda düşünmek gerekir. Yani toprağı satamazsınız, toprağı kiralayamazsınız, toprağı birine bağışlayamazsınız. Optimum büyüklük tespit edilir ve öylece sonuna kadar devam eder. İşletmeler, hem tarımsal anlamda, hem tımar sistemi içerisinde, hem de sanayi işletmeler, esnaf ve loncalar diyebiliriz, hepsi de küçük işletmelerdir. Sistemde büyük işletmelere yer yoktur. Belki Tersane, Sanayi gibi büyük işletmelerden bahsedilebilir ama bunlar tamamen küçük esnafın koordine edildiği organize sanayi bölgeleri şeklindedir. Yani devlet, küçük işletmeleri bir araya getirerek, büyük üretimi gerçekleştirme yoluna gitmiştir. Mukataa sistemi, devlet mülkiyeti altında fakat özel teşebbüs tarafından işletilen bir nevi Kamu İktisadî Teşekkülleri gibidir.”

OSMANLI’YI KALICI KILAN NEYDİ?

Panelin son konuşmacısı Beykent Üniversitesi İ.İ.B. Fakültesi öğretim üyesi *Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu* da şunları söyledi, “*Arnold Toynbee*’nin, Osmanlı ile ilgili sorduğu temel bir soru vardır. İslâm tarihini sistematik olarak en iyi şekilde yorumlayan *İbn-i Haldun*’un, “*Bedevilerin kurduğu bir devletin ancak 3 nesil yaşayabileceği*” şeklindeki tespitini aktaran *Toynbee*, bunun tek bir istisnası vardır der, hareketli bir göçebe topluluğun kurduğu devlet olan Osmanlı, 3 nesilden çok daha uzun yaşamıştır. Bunun sebebini sorar *Toynbee*... Ve cevabında der ki, ‘Türkler Asya içlerinden kopup, Anadolu’ya gelirken hayvanları çok iyi terbiye etmeye yarayan bir usul geliştirdiler. Daha sonra Anadolu ve Rumeli’de kendilerinden çok farklı insan topluluklarıyla

karşılaştıklarında ise, onları da çok iyi terbiye edebildiler.’ *Toynbee*, Osmanlı’nın başarısını bir anlamda yerleşik ahâlden güçlü bir bürokratik elit çıkarabilmesine bağlar.”

Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, “Osmanlıyı sürekli ve kalıcı kılan neydi?” sorusunu ise şöyle cevaplandırdı: “Batılı tarihçiler bir çok farklı tarihi değişik yerlere yerleştirme konusunda büyük sıkıntılar çekmezken, Osmanlı’yla ilgili bir tavır aldıklarında ya büyük bir çelişkiye, ya büyük bir istisnaya ya da bir göz ardı etme tavrına yöneliyorlar. Osmanlı’ya yönelik 4 ayrı tavır görmekteyiz. Biri yine *Toynbee*’de somutlaşan, Osmanlı’yı istisnâî bir vâkâ olarak görme tavrı. *Toynbee*, anlamakta güçlük çektiğimiz bir tarihi yorum yapar ve şöyle der, “Medeniyetlerin bir kısmı gelişmeye müsait medeniyetlerdir, bir kısmı ise daha gelişmeden düşük yapmış medeniyetlerdir; bir kısmı da bir şey bulup, o bulduğu şey etrafında kendi kendini dondurmuş, mahkûm etmiş medeniyetlerdir” ve maalesef Osmanlı’yı da bu kategoriye koyar. İktisat tarihi açısından da bizi ilgilendiren bir yönü vardır bunun. Demeye çalıştığı şey şudur, Osmanlı insanlık tarihinin başarılı ancak istisnai bir olgusudur ve kendi bulduğu özel bir yöntemi uygulayarak kendisini mahkûm etmiştir. Bu kendi kendini mahkûm eden medeniyetler de, ikiye ayrılır. Bir kısmı tabii şartlar dolayısıyla kendi kendini mahkûm etmiştir: Eskimolar medeniyeti ve göçebeler gibi. İkinci grupta ise tabii şartlara göre değil de, insanların meydan okumasına cevap olarak bir tarz oluşturan ve o tarza sadık kalarak, kendini donduran medeniyetler vardır. Buna örnek olarak da, eski Isparta’yı ve Osmanlı’yı gösterir.

Bu tanımlamalara baktığımızda, Osmanlı’nın bu ölçülerle kıyaslanacak bir yanının olmadığını görürüz. Çünkü Osmanlılar, Eskimolar gibi metruk bir alanda sıkışıp kalmış bir devlet değil. İnsanlığın temel akışının cereyan ettiği coğrafyada ortaya çıkmış bir devlettir. Peki niye Osmanlı’yı böyle istisnai göstermek gereği duyulmuştur? Çünkü, eğer Osmanlı’yı istisnai göstermezseniz, insanlık tarihinin akışını Batı eksenli olarak kurma şansınız yoktur. Batı medeniyetinden başlayan, tekrar Batı’da biten ve Batı’da bitecek olan bir medeniyet tarihini, bir iktisat tarihini, bir siyaset tarihini, Osmanlı’yı istisna göstermek için kurmak güçtür.

Osmanlı için yapılan ikinci bir yorum ise Osmanlı’nın, Bizans’ın sıradan bir devamı gibi gösterilmek istenmesidir. Yani nasıl olsa Bizans, Batı’nın bir parçasıdır. Osmanlı da, Bizans’ın devamı olursa, Batı eksenli bir tarih için problem teşkil etmez, diye düşünülmektedir. Çünkü bu mantığa göre Osmanlı, sadece Bizans’tan aldıklarını geliştirip, mükemmelleştirerek, aktarmıştır. Nihayet, iyi de olsa, Bizans’ın bir kopyasıdır. Bu mantığa göre Osmanlı, Bizans’ın kenarlarına gelen birkaç yüz çadırdan oluşan bir aşirettir ve zamanla Bizans’a eklenerek tarih sahnesinde kendine yer bulur.

Üçüncü bir yorum da, Osmanlı’nın özellikle iktisat tarihi açısından, ancak Batıya, Avrupa’ya eklenmediği ölçüde araştırılmaya değer görülen bir medeniyet olduğu fikridir. Kısmen insafli bir yaklaşım olmakla birlikte, Osmanlı’yı kendi yapısı içinde değerlendirebilen bir yaklaşım değildir. Dördüncü yaklaşım ise Osmanlı’yı tamamen insanlık tarihinin dışına iten bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, Batı eksenli insanlık tarihini kurarken, Türkleri barbar, Osmanlıları da, Batı ile Doğu arasında duvar ören engelleyici bir unsur olarak görür. Bu görüşün savunucularına göre, Osmanlı o kadar suçludur ki, Batı, Osmanlı yüzünden Doğu’nun erdemini bulamadığı için materyalist olmak durumunda kalmıştır!”

“KADİM”İN SON TEMSİLCİSİ

İnsanlık tarihinin ana damarlarından birini oluşturan Osmanlı gibi âli bir medeniyete, Batının kasıtlı olarak getirdiği bu çarpık yorumların kabul edilemez olduğuna dikkat çeken *Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu*, sözlerine şöyle devam etti:

“Bütün bu haksız yaklaşımların temelinde şu problem vardır: Eğer bir medeniyet hâkimse, aslında bütün tarihi kendisine akan bir nehir gibi tahayyül eder. Batılı tarihçiler de bütün tarihi kendilerine doğru akan bir nehir gibi tahayyül ettiklerinden, Osmanlı bu nehre ters akıntı içinde olan başka bir nehir olarak onlara göre eğreti durmaktadır.

Peki biz Osmanlı’nın uzun dönem yaşamasını nasıl yorumlayabiliriz? İnsanlık tarihi içindeki yerini nasıl konumlandırabiliriz? Eğer 600 yıllık Osmanlı’nın gerçekten bir başarısı varsa,

Osmanlı '*kadim*'in son temsilcisidir. Osmanlı, insanlık birikiminin, modernite öncesinin bütün unsurlarını kendi bünyesinde barındıran son büyük sentezdir. Ve hatta Osmanlı olmasaydı ve sömürgecilik Osmanlı olmadan yaşansaydı, belki de '*kadim*'e, insanlığın geçmiş tarihine ait bir çok birikimi bizim tanıma şansımız bile olmayacaktı.

Buradan kast ettiğim şey, Osmanlı kurulduğu zaman, yani 13. ve 14. yüzyılda 8 medeniyet havzasından bahsedebiliriz. Astek ve İnka medeniyetlerini yani Afro-Avrasya ana kıtasının dışındaki, Amerika'daki medeniyetleri bir istisna olarak, bu etkileşimin dışında kabul edersek; onları yine var olduğunu bilerek bu 8 tasnif üzerinde durabiliriz. Birincisi en doğudaki Çin medeniyet havzası. Kendi içinde entegre bir ekonomik hayatı vardır. Kendi içinde kültürel bir hayatı ve siyasî yapılanması vardır. İkincisi Hint havzasıdır. İkisinin de etkileşimi içinde olan Hindi-Çin havzasıdır. Dördüncüsü İran-Mezopotamya ekseninde teşekkül eden ve en kadim kültürlerin içinde bulunduğu havza. Beşincisi step havzası. Çin'le, bütün bunları birleştiren ve Orta Asya üzerinden seyreden havza. Altıncısı, Mısır kültür havzası ki, Kızıl Deniz etrafında ve Mısır-Nil nehri etrafında oluşan havzadır. Bunlar aynı zamanda otantik, eski, köklü medeniyetlerin ortaya çıktığı havzalardır. Yedincisi, Doğu Akdeniz ve Roma havzasıdır. Sekizincisi de, Batı Avrupa havzasıdır. Bunların içinde diğerleriyle en az etkileneni, diğerleriyle en az ticaret yapanı, en az kültürel ilişkide bulunanı Batı Avrupa'dır.

Osmanlı penceresinden bakıldığında, gerek kuruluşu ve gerekse yayılması açısından hemen hemen bütün bu 8 havzayla temas halindedir. İç Asya'dan, yani İpek Yolundan çıkan bir insan topluluğu, dördüncü havzaya girer. İran'da olgunlaşan bir birikim temin eder, ki bu Selçuklu dönemidir. Onu Anadolu'ya aktarır, yedinci havzaya, Roma havzasına. Sonra da devletini kurar. Beşinci, altıncı havzayı tümüyle kontrol altına alır. Çin'le ve Hint'le temas geçer. Batı ile ise sürekli yüzleşme içindedir. Dolayısıyla, Osmanlı'nın nerede ise temas halinde olmadığı-eğer İnka ve Asteklerle temas geçmemişlerse? Bu konuda hiç bir tarih çalışması yapılmamıştır. Yapılırsa belki orada da ciddi neticeler ortaya çıkacaktır- Osmanlı'nın temasta bulunmadığı ve kendisinden bir şey almadığı/kendisine bir şey vermediği herhangi bir insan topluluğu yoktur.

Buna bir örnek olsun diye şunu belirtebiliriz ki, *Makyavel*'in tarihî referanslarına baktığımızda sadece Roma ve Kilise ile sınırlıdır. Referansları arasında Yunan bile yoktur. Ama bizim tarihçimiz *Kınalızâde*'nin tarihî referansları arasında Eflâtun vardır, Aristo vardır, İran geleneği vardır. Bütün geleneklere atıf vardır. Osmanlı 16.yüzyılda aynen şimdi Batılıların düşündüğü gibi- biraz farklı bir şekilde-bütün tarihin kendisinde birleştiğine ve bütün iktisadî birikimlerin kendisinde kemale erdiğine; en kemal siyasî yapıların kendisinde teşekkül ettiğine inanır ve "*devlet-i ebet müddet*"i '*kadim*'le birleştirir. Çünkü, geçmişe ne kadar dönük ve derin olursanız, gelecekle ilgili o kadar iddialı olabilirsiniz.

Bir kıyasla ortaya koymak gerekirse Batı, geçmişe dönük olarak tarihini Batı eksenli kurduğu için, geleceğe dönük olarak da, 'tarihin sonu' tezini üretme tekeli de kendinde görmektedir.

Osmanlı'nın 'kadim' ile kast ettiği, başlangıcı bilinmeyen o eski, köklü birikimle, devlet-i ebet müddet arasındaki irtibatı kurabilmiş olmasıdır."

Son olarak, Osmanlı'nın iktisada bakışı üzerinde duran *Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu*, şunları söyledi: "Kadim kültürlerin tümünde olduğu gibi, İslâm medeniyetinde, daha da özel olarak Osmanlı'da iktisadın baştan belirleyici bir konumu yoktur. İktisat belirleyen, yönlendiren, şekillendiren temel unsur değildir. İktisat, var oluş bilincine dayalı bir bilginin ürettiği bir ahlâkın şekillendirdiği hukukun içinde oluşan bir siyasetin tabî ve zarurî bir sonucudur. Yani bir şema içinde hadiseye bakarsak, bir varlık bilinci, bir bilgi bilincini oluşturur. Bilgi bilinci, bir ahlâk ortaya çıkartır. Ahlâk bir hukuk ortaya koyar. Hukuk bir siyaset geliştirir. İktisat bu siyaset tarafından belirlenir."

Kısa bir değerlendirme konuşması yapan oturum başkanı *Dr. Coşkun Çakır*, konuşmacıların olayı bütün detaylarıyla yansıttığını belirterek, açıklama ya da özetleme yapmanın mümkün olamayacağını ifade etti.

Daha sonra, dinleyicilerin sorduğu çeşitli soruların cevaplandırılmasına geçildi.

Mehmet Genç, kendisine yöneltilen sorulara genel bir cevap vererek, Osmanlı'nın, Doğusunda kalan ülkeleri ihmal ettiği, sadece Batısındaki ülkeleri imar ettiği ve Osmanlı devleti demenin, sadece İstanbul devleti demek olduğu yolundaki bir soruyu cevaplandırırken, bu görüşün bir "görüş" sayılamayacağını belirterek, şunları söyledi:

"Osmanlılar sadece İstanbul'u değil, İstanbul'un batısını da imar etmişlerdir, doğuyu da imar etmişlerdir. Fakat, Selçuklular, doğuyu Osmanlı öncesinde yeteri kadar imar ettiği için, Osmanlılar İstanbul-Marmara'dan başlayarak, Batıyı daha çok imar etmişlerdir. Ama Anadolu'yu, Asya'yı, Suriye, Irak ve Mısır gibi yerleri ihmal ettiğine dair söylentilerin hiçbir mesnedi yoktur." "Osmanlı devletinin, sermaye birikimini engelleyerek, burjuva sınıfının ortaya çıkmasına mâni olmasının, Osmanlı devletinin modernleşmesine etkileri nelerdir" şeklindeki bir soruyu ise Genç şöyle cevaplandırdı:

"Modernizm dediğimiz değişimleri, Batıda ve tabii ki burjuvazinin sermaye birikiminin mihrinde yer aldığı değişimlerdir. Oysa Osmanlı'nın elinde, Batıda olduğu gibi böyle burjuvazi diye bir şey yok. Küçük ölçekli çeşitli sektörlerde kontrol altında serbest bırakılan üretim birimleri var. Sermaye birikimi yalnız devletin kontrolü altında özel sermayenin siyasi, sosyal sistemi değiştirecek şekilde büyümesine imkân vermeyen bir sistem kurmuştur Osmanlı. Osmanlı sisteminin özelliği bu idi."

OSMANLI'DA BURJUVAZİ YOKTU

Osmanlı'nın, sermayenin belli ellerde birikmesini önleyici bir iktisadi yapı kurduğunu vurgulayan *Mehmet Genç*, "Özellikle 19.yüzyılın bütününde, Avrupa'daki büyük dönüşümlerin meydana getirdiği zenginleşme ve üretim patlamasından Osmanlı'nın yararlanmamasının en temel sebebi sizce nelerdir?" şeklindeki bir başka soruyu cevaplandırırken de şöyle dedi:

"Nedeni şu, bu patlamayı meydana getiren burjuvazidir. Belli, özel ellerde biriken sermayedir. Bu sermaye Batıda o kadar masum bir şekilde birikmemiştir. Batı bu konuda 3-4 yüz sene hem büyük ıstaplar çekmiş, hem de başkalarını çekirmiştir. Osmanlılar böyle bir şansa ya da riske sahip değillerdi. Sermaye birikimini özel ellerde bırakmadığımız zaman o büyük dönüşümler olmuyor zannediyorum."

Genç, daha sonra, "Birinci Dünya Savaşından önceki büyük imparatorlukların mirası olan devletlerin, yeni dönemin de süper büyük devletleri olduğunu görüyoruz; Osmanlı'nın mirası hariç. Bunun sebebi sizce ne olabilir?" yolundaki farklı bir soruyu cevaplandırırken şunları söyledi:

"Birinci Dünya Harbi, bizim "*Hasta Adam*" diye nitelenen devletimiz dahil olmak üzere, bütün imparatorlukları bitirdi. İngiliz ve Fransız imparatorlukları savaşı kazananlar cephesinde oldukları için, onların bittiği pek anlaşılamadı. Bu ancak, ikinci bir dünya savaşı geçtikten sonra anlaşılabilirdi. Bu tıpkı miki filmlerine benziyor. Bu filmlerde Miki gelir gelir...uçuruma düşer...bir süre daha gider ve boşlukta olduğunu fark edince düşer! Diğer imparatorluklar da böyle oldu. Düşüklerini, bittiklerini neden sonra fark ettiler. Bu devletler daha sonra süper devlet oldular mı? Bunların içinden Sovyetler Birliği ve bir de ABD süper devlet olmuştu. Diğerleri ise süper devlet değiller ama süper devlete benziyorlardı. Yani bize büyük görünseler de, süper devlet sayılmazlar. İngiltere'nin 1850'lerde dünya ticareti ve sanayi üretimi içindeki payı yüzde 50'ler civarında iken, 1980'lerde bu kıymetler yüzde 5'in altına düşmüştür. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere'nin 1870'lerdeki konumunda idi, 1930, 40 ve 50 yıllarında. Bu oranlar bakımından şimdi o da iniştedir. Nereye kadar gider onu bilemiyorum.

Türkiye, belki pek inandırıcı gibi gelmeyecek ama her şeye rağmen büyümeye devam ediyor. Yaşamakta olduğumuz sıkıntılar, bir tür ergenlik sivilceleri gibidir. İnşallah bu sıkıntılar geçince, gerçek çehremizi göreceğiz. Türkiye, öteki ülkelere kıyasla başka bir gelenekten geldiği için, tekrar zirveye tırmanması çok uzun zaman alabilir. Sabırlı olmak lazım."

DEVŞİRME VE BEYİN GÖÇÜ

Mehmet Genç, kendisine yöneltilen, “Devşirme ile günümüzdeki beyin göçü ile oluşan Batı toplumu arasındaki benzeşme ve farklılığı açıklayabilir misiniz?” şeklindeki soruyu da şöyle cevaplandırdı:

“Evet, devşirme ile beyin göçü oldukça birbirine benziyor. Osmanlı devşirmeyi sadece yerli halktan yapmadı, Osmanlılar kendi içinden de kaliteli olan insanları ayıkladılar. Ne yaptılar? Onları önce biraz Müslümanlaştırdılar. Sonra Osmanlıca öğrettiler. Türkçe-Osmanlıca konuşan ve Müslüman olan, hızla yükselen bir sistemi kurdular. Batının ‘beyin göçü’ tabii ki buna benziyor. Tam benzer midir? Zannetmiyorum. Batı demokrasilerinde kabiliyetlerin önündeki engeller kaldırılmıştır. Kabiliyet bu sistem içinde istediği yere kadar gidebilir. Osmanlı sistemi ise tamamen farklıdır. Burada kabiliyetlerin önünün açılması ile, engellerin kaldırılmasıyla iktifa edilmez; kabiliyet gidebileceği yere kadar, adeta kulağından tutularak götürülür. Tarihte böylesine bir rasyonel meritokrasi benzeri görülmemiştir. İşte devşirme sistemi ile beyin göçü arasındaki benzerlik ve farkı kısaca bu şekilde izah etmek mümkündür.”

Genç, “600 seneyi aşkın bir süre 3 kıtaya hâkim olmuş bir devlet, niçin bir teknolojik veya üretim hamlesi yapıp, buna paralel eserler bırakmamıştır?”

Oysa, İkinci Dünya Savaşından sonra, çok kısa bir sürede, özellikle Osmanlı’ya oranla, Türkiye üzerinde varlığını hissettiren Almanya, bugünkü teknolojik gelişmesinin temelini atmıştır ve bu süre içerisinde Türkiye’yi baştan başa demir yolu ile donatmıştır. Osmanlı’da neden böyle bir çalışma olmamıştır?” sorusunu ise şöyle cevaplandırdı:

”Her değer bir bedeli vardır. Osmanlılar önemli bir değer meydana getirdi, işte o değer bedeli olarak bunları ödedi. Yani burjuvaziyi, sermaye birikimini feda ederek, bu alî medeniyeti inşa ettiler.”

Daha sonra *Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu* da, kendisine yöneltilen soruları cevaplandırdı.

Tabakoğlu, “Osmanlı devleti döneminde endüstriyel, teknolojik buluşlar var mı?” şeklindeki soruyu cevaplandırırken şöyle dedi:

“Buluş ve keşif bir ihtiyaçtan kaynaklanır. Eğer bir ihtiyaç varsa keşif yapılır. Eğer Osmanlı devleti artan değer ekonomisine sahip olmasaydı, büyük bir ihtimalle tarımda buluş ve keşifler zorlanabilirdi. Fakat böyle bir durum yok. Her yeni emek mutlaka iş buluyor ve üretimi artırıyor.”

OSMANLI SÖMÜRGE OLMADI

“Birçok makalede, Osmanlı’nın son dönemi Duyun-u Umumiye idaresi, kapitülasyonlar ve dış borçlar münasebetiyle yarı sömürge bir dönem olarak adlandırılıyor. Bu değerlendirmeye katılıyor musunuz?” şeklindeki soruyu bir hurafe olarak nitelendiren *Tabakoğlu*, “Kapitülasyonlar, Osmanlılar için ticaretin Akdeniz’de tutulması politikası olarak kullanılmıştır. Eğer bu bir silah ise, son zamanlarda Osmanlı’ya döndürülmüş olabilir ama, başlangıçta böyleydi. Osmanlılar, Atlantik filolarını Akdeniz’de tutmayı kapitülasyonlarla başarmışlardır. O kadar ki, Atlantik filoları, Atlantik’te iş bulamaz duruma düşmüşler ve Akdeniz’e inmek zorunda kalmışlardır. Osmanlılar, son dönemleri de dahil, tarihin hiçbir döneminde ne sömürge, ne de yarı sömürge olmuşlardır” diye konuştu.

Mehmet Genç ise aynı soruya bir ilave yaparak, “Osmanlılar –tıpkı bugün Avrupalıların yaptığı gibi-o dönemde süfli işlerle, alelâde işlerle uğraşmak istemediklerinden, bu işleri kapitülasyonlar vasıtasıyla burjuvalara terk ettiler. Mesele biraz da bundan ibarettir” yorumunu yaptı.

Ahmet Tabakoğlu, Tanzimat ve yenileşmeye ilişkin bir soru üzerine de şunları söyledi:

“Osmanlı, 1774’te Küçük Kaynarca’da büyük bir mağlubiyete uğradı ve büyük oranda toprak kaybetti. Kısaca ülke küçüldü. İşte yenileşme, ülkenin küçülmesini önlemek için başvurulmuş bir tedbirler silsilesi olarak görülebilir. Tanzimat da bunun bir evresidir.”

Tabakoğlu daha sonra, “Tanzimat dönemi aydın tavrı ile bugünkü yaşanan dönem arasında bir paralellik kurulabilir mi?” şeklindeki soruya şu karşılığı verdi:

“Paralellik olmasa da, bir devamlılık söz konusudur. Hatta daha kötüye doğru bir gidiş vardır. Çünkü, Tanzimat dönemi aydın klâsik Osmanlı dönemini az çok anlayabiliyordu. *Mehmet Genç* hocanın deyişi ile, belki bir buzlu cam arkasından bakarak Osmanlı’yı anlamaya çalışıyordu.

Günümüzde ise bu buzlu camlar daha da çoğalmış, görüntü iyice fulü hâle gelmiştir. Biz dahil, Osmanlı'yı anlamaya çalışırken önümüzde artık tek buzlu cam yok, âdeta camdan bir duvar var. Bu duvarı aşp, Osmanlı'yı tanımaya çalışıyoruz. Yani aydın tavrı bakımından bugünkü durum, geçmişe kıyasla daha da vahimdir.”

Son olarak *Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu*, kendisine yöneltilen soruları cevaplandırdı. *Davutoğlu*, “Modern Avrupa’da ortaya çıkan oryantalizm fikri, insanlık karşısında Osmanlı devletine bakışı nasıl etkilemiştir?” şeklindeki bir soruyu cevaplandırırken şunları söyledi: “Aslında tarih metodolojisi açısından ciddi bir problematikte karşı karşıyız. Bu da tarihte kendini özne kabul eden, merkezde kabul edilen bir insanın, diğer bütün birikimlere bakış tarzı ile ilgili bir problemdir. *Arnold Toynbee*’nin çok sevdiğim bir kavramsallaştırması var. ‘Ben merkezli yanılısma’ diye çevrilebilecek bir söz. Der ki, ‘Batı tarihçileri, ben merkezli bir yanılısma içindedir. Tarihî akış içinde kendilerini son nokta olarak gördükleri için, diğer bütün toplumlari statik; kendi toplumlarını ise dinamik görürler. Dolayısıyla da, tarihi doğru olarak değerlendirme açısından, metodolojik bir problemle karşı karşıya kalırlar.’ Aslında bu, oryantalizmin genel problemlerinin bir yansımasıdır. Çünkü, oryantalizm çalışmalarında egemen, hâkim, üstün olan bir öznenin, hareketli olan, dinamik olan, belirleyici olan, etken olan bir öznenin; statik olan, durgun olan, geride kalmış olan, arkaik olan, eski olan, yok olması mukadder olan bir nesneyi incelemektir, diye değerlendirebiliriz oryantalizmi.

Son dönemde *Wallerstein*’in da içinde bulunduğu ekol çerçevesinde gelişen yeni ekonomik görüşe göre, aslında söz konusu olan, Avrupa’ya eklemelenen bir Asya ekonomisinden ziyade; Asya’ya eklemelenen bir Avrupa ekonomisi fikri yaygınlaşmaya başladı. Bu çerçevede, söz konusu kavramsallaştırmaları tekrar tekrar düşünmek lazım. Ortada, Osmanlı’nın bütün başarılarını, mikro bir ekonomik ünitenin ürünü olarak gören yaklaşım vardır. *Halil İnalçık* hocanın da işaret ettiği gibi, Osmanlı’nın başarısı mikro ekonomik bir yapı ile izah edilemez. Osmanlı, söylenenlerin aksine, dünya ticaret yollarının hemen hemen hepsini kontrol eden bir ekonomiye sahip olarak büyümüştür. İkinci ifrat noktası da, büyük makro teoriler etrafında Osmanlı’yı mikro bir ünite olarak değil, makro ünitelerin karşı kutbu olarak değerlendirme yaklaşımıdır. Ki, Osmanlı’yı, Asya’dan kopuk değerlendirmek doğru değildir.”

Ahmet Davutoğlu daha sonra, “Batı, Osmanlı’yı iyi değerlendiremiyor. Peki biz Batıyı sağlıklı değerlendirebiliyor muyuz?” sorusu ile “Osmanlı’nın anlaşılmasında Batı kaynaklarının aşırı kullanılmasının yol açtığı problemlerle, Osmanlı’nın kendi kaynakları ile anlaşılmasının gereği üzerinde durur musunuz? ‘İlim, müminin yitik malıdır, nerede bulursanız alınız’ hadisini, Osmanlı’nın ebed-müddet olmasının temel sebebi olarak görebilir miyiz?” şeklindeki birbirini dengeleyen iki soruyu ise şöyle cevaplandırdı:

“Bu tespitlerin ikisi de doğru. Batıyı değerlendirirken, bir kesim sloganik olarak tamamen dışlamakta, bir kesim ise yine sloganik olarak çok fazla içeri almada ve sadece Batıdan ibaret bir dünya varmış gibi davranmaktadır. Biz bu iki tasavvur arasında sıkışmış durumdayız. Eğer bu gün, Batı ile hesaplaşmada bir yere geleceksek, Batıyı kendi kaynakları içinde okuma-anlama mecburiyeti ile karşı karşıyayız. Aynı şekilde Osmanlı öğrenmek, tanımak isterken de, Batının bize öğrettiği gibi değil; Osmanlı’yı kendi eksenini, kendi mantığı içerisinde değerlendiren bir yaklaşım içerisinde olmalıyız. Şunu da söyleyebiliriz ki, Batıyı ve Osmanlı’yı değerlendirirken yaşadığımız bunalım, *Mehmet Genç* hocamızın dediği gibi bir ergenlik bunalımıdır. Ben buna hasta olan ama öksüren adamın bunalımı diyorum. Bir insan öksürüyorsa yaşıyor demektir, hayat devam ediyor demektir. Evet insan hastadır ama öksürük bir sıhhat belirtisidir. Yani öksürebilen insan, var olan insandır. Var olan insan da, problemi çözebilecek kudreti kendi içinde barındıran insandır. Bu anlamda bizler, kendi kaynaklarımızı tekrar harekete geçirebilmek için, Osmanlı’yı tekrar anlamak zorunluluğu ile karşı karşıyayız, hem de yüzleştiğimiz Batı ile hesaplaşmamızı sağlıklı yapabilmemiz için, Batıyı kendi kaynakları ve kendi mantığı içinde, doğru anlamak, doğru yorumlamak zorundayız.”

“BİZİM İÇİN TARİHİN SONU DEĞİL”

Tabakoğlu, son olarak, “Osmanlı sistemi, tarihin sonu iddiasına bir alternatif olarak formüle edilebilir mi? Yoksa onu, geçmişte yaşamış bir altın çağ olarak mı düşünmeliyiz?” şeklindeki soruyu cevaplandırırken, “Müslümanlarda, ne Marksist anlamda bir altın çağ, ne de Hıristiyanî anlamda bir gökyüzü krallığı vardır. Müslümanlar, yaşanmış olan şeyin, tarihte yaşanmış olduğuna inanırlar. Bizim, *Asrı Saadet* kavramı bu anlamda ütöpik bir altın çağ tanımı değil, tarihte yaşanmış örnek alınması gereken, insanların gerçekleştirdiği bir dönem olarak görülür. Osmanlı da, insanların gerçekleştirdiği bir devlettir. Ona ütöpik anlamda bir altın çağ tasavvuru içinde bakamayız. Tarih de, insan tabiatı gibi gridir. Mutlaka çok iyi yönleri bulunabileceği gibi; değerlendirilmesi, ders alınması gereken zaafı, eksiklikleri de vardır. Ancak, tarihin sonu tezine şu yönü ile alternatif olabilir. Tarihteki hemen hemen bütün medeniyetlerde görülen bir hastalık vardır. Eğer medeniyetler egemen bir siyasî yapı hâline dönüşmüşlerse, bir yanılsama içine girerler ve zannederler ki, mevcut yapı hep sürecek. Roma Devleti M.S. 117’de en geniş sınırlarını ulaştığında, yıkılamayacağına dair bir kanaati içinde barındırıyordu. Batı medeniyeti de, tarihin sonu diyerek, aslında kendi zaafını ortaya çıkarıyor ve şunu demek istiyor: ‘Söyleyebileceğimiz şeyi biz söyledik!’ Fakat şu da bir gerçek ki, onlar için tarihin sonu olan şey, bizim için tarihin başlangıcı. Onlar varabilecekleri dünyanın sonuna geldiklerini düşünüyorlar, biz ise yaşamakta olduğumuz bunalımla her şeyi yeniden oluşturma çabası içinde olmak zorunluluğunu taşıyoruz.”

Ahmet Davutoğlu, sözlerini şöyle tamamladı:

“Osmanlı, bütün medeniyetlere bir hayat alanı açmıştır. “*Lebenhaus*” denilen “*hayat evi*” (yaşama yeri) oluşturmuştur. İstanbul şehrinin, olumlu anlamda, bir çok kültürü barındırma açısından oluşturduğu kozmopolit yapıya, Londra daha yeni yeni geliyor. Londra şehri son otuz yıldır çok kültürlülüğü tanımaya başlamıştır. Berlin ise henüz buna ulaşabilmiş bile değil. Daha, farklı kültürleri bir arada tutabilme becerisini gösterebilmiş değil. Her medeniyeti kendi yapısı içinde değerlendirmek lazımdır. Osmanlı durgun, durağan, tarihi durduran bir sosyal yapı değildir. Dinamiktir. Hareketlidir ve süreklilik arz eder. Ciddi ciddi okursak, sahiplenirsek Osmanlı bugün de bir şey söyler. Bu bakımdan Batılıların iddia ettiği gibi tarihin sonu gelmiş değildir. Tarihî süreç devam ediyor. Her devlet küreselleşmeyi kendi içinde yaşar. İslam devletinin küreselleşmesi de Osmanlı’dır. Yeniden tarih sahnesine çıkarken, en önce çözmek zorunda olduğumuz şey de, tarihî sürekliliğimizi yakalayabilmektir. Medeniyetimizi yeniden inşa ederken, nelerden istifade edebileceğimizin temel ilkelerini ortaya koyabilmeliyiz.”

“Beyin Gücü, Pervane Gibi Işığa Gider”

Uluslararası Teknolojik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (UTESAV), 26 Temmuz 2001 Perşembe günü, MÜSİAD Konferans Salonunda “Beyin Göçü ve Sermaye Hareketliliği” konulu bir panel düzenledi. Oturum Başkanlığını UTESAV Genel Başkanı *Necmi Sadıkoğlu*’nun yaptığı panele konuşmacı olarak Beykent Üniversitesi İ.İ.B.F. öğretim görevlisi Dr. Mustafa Özel ile İ.T.Ü. Uçak ve Uzay Bilimleri eski Dekanı Prof. Dr. Ahmet Nuri Yüksel katıldı.

UTESAV Genel Başkanı Necmi Sadıkoğlu, açış konuşmasını yaparken beyin göçü ve sermaye hareketliliğinin sebepleri üzerinde durarak, şunları söyledi:

“Gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı en önemli meselelerin başında sermaye hareketliliğindeki esneklik ve yetişmiş beyin göçü gelmektedir. Hadiseye Türkiye açısından yaklaştığımızda, ülkemizde yaşanan son krizler, belirsizlik, istikrarsızlık, bürokrasi ve şeffaflığın olmayışı, yurdumuza gelen yabancı sermaye akışını durdururken; tersine bir süreçle yerli yatırımcıların dış ülkelere kaçışına sebep olmuştur.”

Ülkedeki Beyin göçü konusuna da temas eden Necmi Sadıkoğlu şöyle dedi:

“Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik-sosyal ve siyasî sebeplerden ötürü, yenilikçi/üretici niteliklere sahip, yetişmiş beyinler, uygun ortamı ve gerekli şartları, teknik ve hukukî alt yapıyı bulamadığı için, bunları kendine sağlayan, çalışmaya ve üretmeye elverişli ülkelere göçmekte ve böylece ülkemiz büyük bir entelektüel sermayeden, birikim ve tecrübeden mahrum kalmaktadır.”

BEYİN GÖÇÜ SON YILLARDA HIZLANDI

Necmi Sadıkoğlu daha sonra şöyle dedi:

“Yaşamakta olduğumuz olağanüstü ekonomik kriz dönemi münasebetiyle, söz konusu beyin göçü son yıllarda ve hatta son aylarda iyice hızlanmıştır. Beyin göçüne, bu son dönemde maalesef vasat iş gücü kaçışı da eklenmiş bulunuyor. Yurt dışında öğrenimini tamamlayan ve uluslararası platformlarda etkili olabilecek birikime sahip genç beyinlerimiz olmasına rağmen, Singapur örneğinde olduğu gibi yeni kalkınma stratejileri oluşturup, bu genç beyinlerin ülkemize gelmelerini gerçekleştiremediğimiz gibi, arayış içindeki dinamik yeni beyinleri de maalesef elimizden kaçırmaktayız.”

UTESAV ve TGTV Genel Başkanı Necmi Sadıkoğlu sözlerini şöyle tamamladı:

“Beyin ve sermaye göçünü durdurmak, ancak ve ancak ülkede siyasî, ekonomik ve hukukî istikrarın, güven ortamının sağlanması ile mümkün olabilir.”

Daha sonra, Dr. Mustafa Özel söz aldı. Özel konuşmasına şu tespitlerle başladı: “1982 yılında Meksika iflas etti. İnsanlar şirketlerin iflas etmesine alıştı ama bir devletin iflas etmesi ilk defa gündeme geldi. Meksika Devlet Başkanı, radyoda yaptığı konuşmada; ‘Bu ülke 350 yıl sömürge olarak yaşadı. Bu süre boyunca ülkeden dışarıya kaynak aktı. 350 yılda ülkeden dışarıya akan kaynakların toplamı, son 6 ayda bankalar aracılığıyla dışarıya akan kaynak kadar değildir.’ Bilindiği gibi 1997 yılında Malezya devleti iflasın eşiğine geldi. Malezya Başbakanı televizyona çıkıp insanlara dedi ki, ‘şirketlerimiz son 10 ayda 260 milyar dolar değer kaybettiler. Bunun müsebbibi de, uluslararası finans kuruluşlarıdır.’ Buna karşılık, Türkiye’deki olan-bitenleri de biliyorsunuz. Geçmiş bir kenara bırakalım, sadece Şubat 2001’den buyana meydana gelen olaylara ve bunların sonuçlarına inanabilmek için, insanın kendi akıl sağlığından şüphe etmesi gerekir.

Düşünün, bir ülkenin Başbakanıyla, Cumhurbaşkanı arasında bir problem çıkıyor ve tartışıyorlar. Bunun ardından 2 gün sonra faizler yüzde 7 bin oluyor. Bu olayın ardından, bir hafta içerisinde kimine göre 8-10 milyar dolar, kimine göre 20-25 milyar dolar dışarıya para akmış. Bütün bu olaylara akıl erdirebilmek ve varsa bir takım çareler önerebilmek için dünyadaki ağırlık merkezlerini, bu merkezlerin boyutlarını, birbirlerine karşı ilişkilerini ve bu küreselleşme adını verdiğimiz, kaçınılmaz olduğu, karşısına çıkanların hepsini sürükleyecek akan bir nehir olduğu söylenen gelişme ve evrilme karşısında, her bir ağırlık merkezinin tavırlarını, ona bakış açılarını, onu yönlendirme tarzlarını anlamadan, bir ülkenin sıhhatini korumak artık mümkün değildir.”

ÜRETİLEN SERVET 40 TRİLYON DOLAR

Sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için önce dünyayı iyi bir tartmak, tanımak gerektiğine işaret eden Mustafa Özel şöyle dedi:

“İşin, önce üretim tarafına, sonra da finans tarafına bakmak gerekir. Yani her bir merkezin hesabının ne olabileceği üzerinde durmak icap eder. Eğer bir tarafı suçlayacaksak, bunu bilerek yapmamız lazım: Bugün dünyada yılda takriben 40 trilyon dolarlık mal ve servet üretilmektedir. Yani kayıt içi ekonomilerin toplamı takriben 40 trilyon dolardır. Bu aşağı yukarı 4 eşit parçaya bölünebilir. Bunun dörtte biri, yani 10 trilyon doları Kuzey Amerika’da, ağırlıklı olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde üretilmektedir. Dörtte biri, 9-10 trilyon dolarlık kısmı Avrupa Birliği’ne bağlı 15 ülkede mal ve hizmet olarak üretilmektedir.

Çin ve Japonya gibi, ejder dediğimiz Doğu Asya’daki bir düzine ülkede de, takriben 8-10 trilyon dolarlık bir servet üretilmektedir. Bunların dışında, dünyanın geriye kalan 150 ülkesinde de, takriben 8-10 trilyon dolarlık servet üretilmektedir.”

Söz konusu ülkelerin ihracatları üzerinde de duran Mustafa Özel şöyle devam etti:

“Kuzey Amerika’nın, ABD, Kanada ve Meksika dahil, ihracatları takriben 1 trilyon 250 milyar dolar, ithalatları 2 trilyon dolardır. Yani her yıl 750 milyar dolar ticaret açığı vermektedirler. Bunun da yüzde 95’i ABD’ye aittir. Demek ki, Kuzey Amerika’nın yıllık olarak 750 milyar dolarlık bir dövize ihtiyacı var.

Avrupa Birliği’nin ithalatı ve ihracatı aşağı yukarı birbirine denktir. 2 trilyon 250 milyar dolar ihracatları var, 2 trilyon 350 milyar dolarlık da ithalatları. Burada bir ticaret dengesi var, denilebilir.

Doğu Asya’nın ise ihracatı 1, 5 trilyon dolar, ithalatı da 1 trilyon dolar. Onların da 500 milyar dolarlık bir fazlası söz konusu. Burada çok önemli bir konu şudur, Amerika’da genel olarak ekonominin tasarruf oranı yüzde 15’dir. Yani insanlar 10 trilyon dolarlık bir servet üretiyor, ama bunun yüzde 15 kadarını, yani 1,5 trilyon dolarını kendi kaynaklarından yeniden yatırıma yöneltiyorlar.

Tasarruf oranı, Doğu Asya’da yüzde 35 civarında. Yani bunlar ürettikleri 10 trilyon dolarlık yıllık servetin, 6,5 trilyon dolarını tüketmekte, 3,5 trilyon dolarını ise tasarruf etmektedir.

O zaman ortaya şu sonuç çıkıyor: Acaba, küreselleşme adı altında, çokça sözü edilen sermaye hareketliliğinin mutlak serbestleştirilmesinden hangi güç merkezinin ne kadar fayda beklentisi var? Bunu bu kadar dünya gündeminde tutan güçler acaba hangileridir? Çünkü medyaya baktığımız zaman, sanki küreselleşme dediğimiz hadise, bir anda bütün dünyada her şeyin küreselleşmesi, libere edilmesi, her şeyin serbestleştirilmesi anlamına geliyor. Şunu bilmek lâzım ki, küreselleşme kesinlikle emek gücünün serbestleşmesi anlamına gelmiyor. Yani dünyanın hiçbir yerinde, üretim faktörlerinin topyekün serbestleşmesi anlamında bir küreselleşme arayışı ve beklentisi yoktur. Küreselleşmeden kasıt, sermaye hareketlerinin libere edilmesidir. Yani sermaye yeryüzünde serbestçe dolaşacak, ama insanların bir ülkeden bir ülkeye gitmeleri için mevcut vize ve kota sistemleri devam edecektir.”

ASKERİ GÜÇ MEDYAYA HÜKMEDİYOR

Yükselen bir ekonomik gücün, kendi ağırlığı ile uyumlu askerî bir güç oluşturamaması halinde dünya ticaretine yön veremeyeceğini belirten Mustafa Özel, konuşmasını şu sözlerle sürdürdü: “Avrupa ve Doğu Asya iktisaden Kuzey Amerika’ya yetiştii. Sınırlı bir şekilde Çin’i istisna edersek, ne Doğu Asya’da, ne Batı Avrupa’da, Amerikan askerî gücü ile mukayese edilebilecek askerî güç oluştu. Bu durum dünya siyasetinde bir takım gerilimlere yol açıyor. Son bir yılın en şiddetli tartışması, 1970’lerde gündeme getirilen ve o zaman Rusya ile Amerika tarafından üzerinde anlaşılan füze savunma sisteminin tekrar gündeme getirilmesi oldu. Amerika nükleer füzelerle kendini savunmak istiyor. Bunu Rusya’ya karşı tasarlaması söz konusu olamaz. Çünkü Rusya iktisaden bitik durumda. İlan edildiği gibi bu Kuzey Kore’ye, Irak’a, İran’a ve Libya’ya karşı olamaz. Bu füze sistemi Avrupalıları, bir Avrupa Ordusu kurmaktan caydırma girişimidir. Geçmişte bir manası vardı ama, bugün Avrupalılar için NATO, bir işgal ordusu anlamına gelmektedir artık. NATO bugün, Avrupa’nın, Avrasya’nın doğusuna doğru genişlemesini kontrol altında tutan; Avrupa’nın, Asya pazarlarına ve başta petrol olmak üzere, maden yataklarına uzanmasını denetim altında tutabilen tek güçtür. Bundan kurtulabilmek için Avrupa, ordusunu kurmak istemektedir. Onu bu fikrinden caydırmak ve bu projeyi geciktirmek için Amerika, silahlanma yarışını gündeme getirmekte, Avrupa’ya büyük masraflar yaptıracak yarış alanı ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, askerî güce hükmeden, büyük ölçüde medya gücüne de hükmeder.”

Medyanın kendinden gelen, kendinden kaynaklanan bir gücü olmadığını düşüncesini savunan Dr. Mustafa Özel, medyanın tarihin her döneminde olduğu gibi bugün de, gücün emrinde olarak kendisine bir hayat sahası bulduğunu kaydetti.

Özel şöyle dedi: “Dolayısıyla Amerikan medyasına da Amerika yön verdiği için, küreselleşme önemli ölçüde Amerikan çıkarlarını kollayabilecek, Amerikan çıkarlarını insanların ve ülkelerin genel çıkarlarına uygunmuş gibi propaganda edebilecek bir araca dönüşmektedir.”

VUR-KAÇ SERMAYESİ

Birezilya ve Malezya ekonomilerinden örnekler veren Özel, dünyada hareket eden bir sermaye olduğunu hatırlataşunları söyledi:

“Fakat bu sermaye, ekonomi ağırlık merkezlerinin iddia ettikleri gibi belirli ülkelere gidip o ülkelerin lehine hizmet ve mal üreten bir sermaye değildir. Bugün dünyada, doğrudan sermaye yatırımlarına baktığımızda, bir ülkeye gidip orada bir fabrikaya dönüşen, orada bir mal ve hizmet üreten sermayenin toplamı 1999 yılı sonu itibarıyla 865 milyar dolardır. Yani bir yılda bütün ülkelere akan sermaye 865 milyar dolardır. Türkiye’nin bundan aldığı pay ise 600-700 milyon dolardır. Henüz bir milyar dolar bile değildir.

Asıl faydası dokunabilecek sermaye, bir ülkeye girip oraya teknoloji getiren ve orada bir mal üreten, orada insanların bir şeyler görmesini mümkün kılan sermayedir. Fakat Türkiye’ye ve benzeri ülkelere gelen sermaye portföy sermayesi tarzındaki sermayelerdir. Bunlar vur-kaç sermayesidir. Yani gelir, belli bir dönemde o ülkenin borsasına girer ve vurur kaçır. Duruma göre ve kendince uygun bir zamanda hemen geri çekilir.

Dünyada şu anda bu şekilde dolaşan yaklaşık 400-500 milyar dolarlık korsan sermaye vardır. Bu sermaye kârlı gördüğü bölgelere girer, orada simsarları vardır ve bu simsarlar buldukları ülkede çok saygın kurumlardır. Bunlar, bir takım bankalardır, devlet kuruluşlarıdır. Yani bu korsan sermaye o ülkeye mutlaka bir yerli işbirlikçi aracılığı ile girer.”

ÇİN'İN BÜYÜK OYUNU

Söz konusu korsan sermayenin, girdiği ülkede 3 ay, 6 ay, en fazla 2-3 yıl kaldığını ve en ufak bir sarsıntıda, hemen tedbirini alarak geri çekildiğini belirten Mustafa Özel, küreselleşmeden kast edilenin, bu dizginsiz sermayenin ülkeye dilediği tarzda elini kolunu sallaya sallaya girmesi ve çıkması demek olduğunu da söyledi.

Özel, konuşmasını şu sözlerle tamamladı: “Bu tarz bir sermayenin sadece Türkiye gibi ülkelere değil, Japonya gibi sanayileşmiş ülkelere bile faydalı olması mümkün değildir. Fakat bunun tam tersi olan düşüncüyü de savunmamalıyız. Yani korsan sermaye karşısında ülkeyi daha da içeriye kapatmalıyız gibi bir düşünce içinde olmamalıyız. Sermaye akışına geçit vermeyeceğiz, 1930’lu, 40’lı yıllara geri döneceğiz tarzındaki bir düşüncüyü savunmuyorum. Savunduğum şey şudur, hangi ülke uluslararası sermaye hareketlerine karşı bilinçli, programlı, hesaplı bir şekilde yol almışsa o ülkeler panik dediğimiz, iç şok dediğimiz olaylara karşı son derece dayanıklı olmuşlardır ve bu tür dalgalanmalardan etkilenmemişlerdir. Bunların başında Çin geliyor. Çin bana göre son 200 yılın en büyük oyununu oynuyor. Şu anda dünyadaki 860 milyar dolarlık sermaye yatırımından Türkiye 600-700 milyon dolarlık bir pay alabilirken, Çin’in aldığı pay ise 63 milyar dolardır. Üstelik sermaye kapitalist ülkelerin sermayesi ve Çin komünist bir ülke. Nasıl getiriyorlar, neye dayanarak getiriyorlar bu sermayeyi? Mutlaka karşılıklı bir anlaşma söz konusudur.

Bugün eğer ciddi bir dönüşüm ve değişim gerçekleştiren ülkeleri örnek almazsak, onlardan etkilenmezsek, sadece deli bir aşık gibi Avrupa Birliğine gireceğiz ya da gözü kapalı olarak Amerikan müttefikiyiz, onlar bizi kurtarır; efendim küreselleşme medeniyet demektir, efendilik demektir; karşı çıkmazsak biz de efendi olacağız gibi düşünceler, hiçbir tarihî ve ekonomik temeli, hiçbir siyasî değeri olmayan lâfazanlıklarla vaktimizi geçirirsek; korkarım ki, Osmanlı’nın son yüzyılında yaşadıklarının hepsini biz 10 yıl içinde yaşayacağız!”

PERVANE İŞİĞA GİDER

Panelin ikinci konuşmacısı İ.T.Ü. Uçak Mühendisliği eski Dekanı Prof. Dr. Ahmet Nuri Yüksel ise özellikle beyin göçü hadisesi üzerinde durdu. Rahmetli Sadettin Bilgiç’in, “Ben sadece tecrübeler yığınyım. Ondan başka bir hiçim!” şeklindeki tevazu sözünü kendisi için de tekrarlayan Prof. Dr. Ahmet Nuri Yüksel, kırk yıldır hizmet verdiği sahanın bu saha olmadığını fakat ikinci bir meşgale olarak insan unsuru ile ilgilendiğini ve uzun yıllar beyin geliştirici bir üniversitede bulunduğunu ifade etti.

Ahmet Nuri Yüksel şöyle dedi: “Özellikle bu konudaki bazı tespitlerimi sizlere aktarmak istiyorum. Yaşadığım tecrübeler ışığında şunu gördüm ki, millet olma vasfına sahip her millet yapacağı işler için geri dönüp, tarihinden bir takım dersler, destekler almaktadır.

Beyin gücüne önem vermek, Abbasilerle başlamıştır. Abbasiler “Beyt-ül Hikme” diye bir müessesse kurmuşlardı. Bunu kuran hükümdar aynı zamanda Halife idi. Burada dinine, diline, mensubiyetine ve mezhebine bakılmaksızın 40-50 kadar büyük beyin diyebileceğimiz kişiyi bir araya getirmişler ve orada 40-50 sene, o zamanki insanlığın birikimi olan eski Yunan, Mısır ve o civardaki eski Hint medeniyetlerinden geriye neler kalmışsa onları toplamışlar, tercüme etmişler, hazmetmişler. Yanlışlarını düzeltip, eksiklerini tamamlamışlar. Bu büyük

İslâm Medeniyeti işte bundan sonra teşekkül etmiş. Bugün kullandığımız rakamlar bu çalışmanın eseridir. Rakam deyip geçmeyin. Her şey rakamla başlar. Romen rakamında O (sıfır) yoktur. Sıfır Müslüman âlimlerin buluşudur. Şu anda kullandığımız rakamlar, Endülüs’te de kullanılan rakamlardır. Abbasilerin, Selçukluların, Osmanlıların kullandığı rakamlardır. Bunlar da, Hint’ten alınmıştır ve adı “Erkam-ı Hindi”dir.”

TEKERLEĞİN BULUNUŞU

Tekerleğin bulunuşunun dünyadaki bütün sanayi devrimlerinin başını çektiğini ifade eden Prof. Dr. Ahmet Nuri Yüksel, “Bu buluş, bütün öteki buluşlardan on misli, bin misli daha önemlidir. Çünkü, eğer tekerlek olmasaydı, insanoğlu bir yerden bir yere göçemez, hiçbir şey yapamazdı. Her şeyi kızak gibi sürüyüp götürmek zorunda kalırdı. Ki bu çok zahmetli bir iştir. Bu yüzden tekerlek çok önemli.

Tekerlek kadar önemli olan bir başka buluş da, “0”(sıfır)dır. İnsanın yüz sene ömrü olsa ve durmadan sayı yazsa, bir yere kadar gelir fakat ondan sonra da yine sayı vardır. Sonsuzdur. Bütün bunları yazmak için 10 tane işaret kâfi. İşte sıfırın anlamı ve önemi bu. Bu önemli buluşu Müslümanlar keşfetmiştir. El Harezmi ile matematiğe cebir girmiştir. Beyin, reel olanda irreeli, sanal (gerçek üstü) olanı tasavvur edebilme gücüdür.”

Daha sonra Fatih Sultan Mehmet Han’ın, İstanbul’u fethi sırasında kullandığı dönemin şartlarına göre olağan üstü buluş ve tekniklerden de örnekler veren Prof. Dr. Ahmet Nuri Yüksel, “Fatih topçularına diyor ki, hep surları dövüyorsunuz. Halbuki surların içini, şehrin içini dövmeniz gerekir!

‘Hünkârım, bu mümkün değil!’ diyorlar. ‘Topların belli derecede yukarı kaldırılma payı var, daha fazla yukarı kaldırıp, surların üzerinden şehrin içini dövmek imkânsız. Çünkü, bunun için mermi yolunun dik olması lâzım!’ 21-22 yaşındaki genç padişah, o gece sürekli düşünüyor. Arzu edilen hedefin vurulabilmesi için havan topuna ihtiyaç olduğunu tasavvur ediyor. Planlarını çizip hesabını yapıyor, dizayn ediyor. Üretilen yeni top sayesinde surlar aşılıyor, şehrin içi dövülmeye başlıyor. İşte bu beyin gücüdür.

Bu döküm anlatılırken, Macar dökümcü Urban’dan söz edilir. Oysa Urban, Osmanlı’daki 400 dökümcüden sadece biridir. Ve top dökerken patlama olmuş ve ölmüştür. İşte teknik budur. Beyin gücü budur.”

Geçmişten günümüze doğru bir çizgi çizerek beyin göçü üzerinde duran Nuri Yüksel, “Beyin göçü, pervanenin ışığa yönelmesi gibidir. Yanacağını bilir mi bilmem ama, yanacağı ışığa doğru gider. Beyin de pervane gibidir, aydınlanacağı, yanacağı mumu arar. Bunu temin etmek lazım. Etmezseniz, eden yere yönelir, oraya göçer. Bu yüzden, üstün beyinlerin çalışabileceği, üretebileceği ortamları oluşturmak, hazırlamak gerekir. Yoksa kaçır gider!”

CİNS BEYİNLER YETİŞTİRİLMELİ

Selçukluların beyin gücüne verdikleri öneme de temas eden Ahmet Nuri Yüksel, ilk mektep seferberliğini onların gerçekleştirdiğini söyledi. Yüksel, cins beyinleri destekleyip, yetiştirmenin önemini vurgularken, “Üç yüz bin kişiyi, üç milyon kişiyi okutacağımıza, o parayı esas cins beyinlere harcamak daha faydalıdır. Üç tane cins beyin yetiştirin, o yeter. Başlarında beyin olmadıktan sonra binlerce insan 24 saat çalışsalar ne olur? Biri hendek kazar, ötekisi gelir hendeği doldurur. Bu yolla ülke asla kalkınmaz, mesafe kat edemez.

Ülkelerin cins beyinlere büyük ihtiyacı vardır. Beyine bu gözle, bu şuurla bakmak lazımdır. Bazı müesseseler öğrencilere burs vermektedir. Hemen hemen her talep edene vermeye çalışırlar. Halbuki, seçilmişlerin seçilmişlerinin seçilmişlerine vermek lazımdır bu desteği. Ülke ancak bu sayede bir hamle yapabilecek güce sahip olabilir. Kum deryasında altın tanesi arar gibi, kalabalıklar içinde bu cins beyinleri arayıp, bulup ortaya çıkarmak ve onları sonuna kadar desteklemek gerekir.”

Konuşmaların ardından soru-cevap kısmına geçildi. Prof. Dr. Ahmet Nuri Yüksel, “Cins beyin nasıl ortaya çıkarılır. Bir formülünüz var mı?” sorusuna şu cevabı verdi:

”Cins beyin deyince ne anlamalıyız? Cins beyin İbn Sina’nın beynidir. Tanıyanlar bilir Necip Fazıl’ın beynidir. Nurettin Topçu’nun beynidir. Cemil Meriç’in beynidir. Cins beyin Sezai Karakoç’un beynidir. Yani cins beyin, tarihinin derinliklerinden bugün için gerekli olan gücü çıkarılabilir. Bu işin formülü yok. Cins beyin Hüdâ-i Nâbit’tir. (Allah tarafından ortaya çıkartılır.) Doğan her yüz çocukta 2’si, 3’ü cins beyindir.”

önemlidir. Bir yere dayanarak, yeniden yükselmeye çalışıyorlar. Çinlilerin düşündükleri ve yapmak istedikleri şudur:

Biz 1800'lere kadar Asya sisteminin merkezindeydik. Aşağı yukarı Asya'nın yarısından çoğu bizden sorulurdu. Bir şekilde uzak adalardan birtakım insanlar geldiler. Bunlar deniz gücüne sahiptiler. Kıyılarımızı bombaladılar. Bize zorla afyon sattırdılar. Helâl olsun, yendiler bizi. Fakat biz önce kendi iç birliğimizi teşkil edecek bir muhafazakâr yapı oluşturalım. Parçalanmamayı, bölünmemeyi becerebilirsek bizim de güçlü olacağımız günler gelir. Hiçbir iktidar, hiçbir hegemonya ebedî değildir. Tarih bunun örnekleriyle doludur.

Şimdi yavaş yavaş dünyaya açılıyorlar ve bu açılıştaki iki önemli unsurdan faydalanmaya çalışıyorlar. Birincisi kendi içlerinde ne kadar dinamik beyin varsa onları tespit ediyor ve bu dinamik unsurları harekete geçirmeye çalışıyorlar. Dışarıdaki bütün Çinlilerin beyin ve sermaye güçlerinden faydalanmaya çalışıyorlar. Dışarıdaki insanlar neden Çin'e ilgi duysun ki, diye bir soru akla gelebilir. Çünkü iktisaden ne kadar güçlü olursa olsun, bir Çinli dışarıda mutlaka ikinci sınıf vatandaş muamelesi görür. Amerika'da bile. Bu tarzda muamele gören insanlar kendi ülkeleriyle bütünleşir. Kendi gitmese bile mutlaka çocuğunun vatanına dönmesini sağlar. Komünizm, özellikle son 25 yıllık sürede Çin'de yönetici sınıflar için bir amaç değildir, sadece bir araçtır. Ve bu araç dışarıdaki kapitalist Çinlilerin çok hoşuna giden, çok işine gelen bir araçtır. Komünist bir siyasî sistem, kapitalist bir gelişme için en elverişli şartları hazırlar. Çünkü, kapitalist sistem ucuz emek arar, işçilik mümkün olduğu kadar ucuz olsun ister.

Bugün diyelim Singapur'da beş yıllık, on yıllık tecrübesi olan bir mühendis 5 bin dolara çalışırken, aynı kişi Çin'de 250 dolara istihdam edilebilir. Amerika'da 3 bin, 3 bin 500 dolar ödemeniz gereken bir işçiye, Çin'de 70 dolar, 60 dolar, hatta 30 dolar bile ödeyebilirsiniz. Dolayısıyla komünist Çin yönetimi kapitalist yatırımcı için, en azından 20 yıl, 30 yıl ucuz işçilik demektir. Dünyada ucuz işçiliğin giderek azaldığı bir dönemde, bu durum o ülkeye büyük bir rekabet üstünlüğü sağlamaktadır.

İkinci durum ise komünist yönetim istikrar demektir. Bu da, yatırım yapacaklar için yarın ne olacak, üç ay sonra ne olacak endişesinin ortadan kalkması demektir. Ekonomik bir gelişme için siyasî istikrar çok önemlidir. Bundan istifade etmekte ve sisteme komünistlikten hemen vazgeçin dememektedirler. Aksine, komünizmden ne kadar sürede, nasıl vazgeçeceğinizi belirleyin, biz de ona göre kalkınma projelerimizi geliştirelim dememektedirler.

Bunun mahfilleri nelerdir? Katıldığım uluslararası toplantıların çoğunda Amerikan şirketlerinin, Avrupa şirketlerinin bu oluşumların farkında olduğunu ve bir şekilde Çinlilerle ortak olarak, bu pastadan pay almaya çalıştıklarını gördüm. Çeşitli dernek ve vakıflar vasıtasıyla bu işler yapılmaktadır.

Sonuç olarak, eğer sizin bugünden yarına Çin gibi bir devletiniz olmayacaksa, ekonomik spekülasyonları, manipülasyonları, bu sermaye kaymalarını önlemeniz mümkün değildir. Türkiye'den iki yılda 7 milyar dolara yakın bir sermaye çekilmiştir. Buna karşılık siz 3 milyar dolar bulabilmek için bütün dünyayı zorluyorsunuz. Bu kaçıışı açıklamak mümkün değil. Panelin konusu beyin göçü ve sermaye hareketliliği. Konu biraz mecrasından çıkmış gibi görünse de, öyle değil. Ben daha çok sermayenin ülkeden kaçıışı üzerinde duruyorum. İşin beyin göçü kısmını diğer konuşmacı anlatacak. Bu yüzden ben sermaye hareketliliği konusundaki bilgilerimi aktarmak istiyorum.”

TÜRKİYE'NİN TERCİH HATASI

Bir başka soru ise, “Küresel krizlere karşı koyabilmek için Malezya modelini tavsiye eder misiniz?” şeklindeydi. Özel buna da şu cevabı verdi: “Tabii şunu kabul etmek lâzım, Malezya bölgesel bir sistem içerisinde, Japonya ile yakın ilişkiler içinde olan, Japonya'ya dayanarak bir şeyler yapmaya çalışan bir ülke. Bu durum Malezya tarafından yapılmış akıllıca bir tercihtir. Meselâ Türkiye böylesine akıllı bir tercih yapmamaktadır.

Meselâ Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinin yüzde 65'i Avrupa iledir. Eğer bir ülkenin ekonomik ve ticarî ilişkilerinin yüzde 65'i Avrupa ile bağlantılıysa, alış veriş onunlarsa; bunun siyasî ve

askerî ilişkilerine de o ölçüde yansımı lâzım. Fakat Türkiye'nin siyasî ve askerî angajmanının yüzde 99,9'u Amerika ile. Bu, belki büsbütün yanlış değil ama, ölçüsüz bir tercihtir. Türkiye, ekonomik ilişkileriyle, siyasî, askerî angajmanları arasında makul bir ortak noktaya gelmek zorundadır. Gelmediği için iki arada, bir derecede kalmıştır. Gelmediği için, Avrupa'nın Türkiye'den talepleri zaman zaman Türkiye'yi bölme noktasına doğru gitmektedir. Aslında, bu bölücü talepleriyle Avrupa, bize yanlış yerde durduğumuzu, yani Amerikancılığımızın dozunun azaltılması gerektiğini anlatmaktadır.

Meselâ Avrupalıların, Kürtlere aşık olduğu için 'Kürtçü' olmadıklarını biliyoruz. Bilinmelidir ki, onlar Kürtleri iki saat içinde satarlar. Onlar insan haklarından falan yana değil. Bunu Türkiye'ye karşı sadece bir koz olarak kullanıyorlar. Niyetleri Türkiye'yi, Avrupa'nın içine almak da değil. Türkiye'yi Avrupa'nın kıyısında, daha rahat maniple edilebilir bir konumda tutmak ve Asya'ya, Türkiye üzerinden daha kolay ulaşabilmek istemektedirler.

Avrupa'nın, Türkiye siyaseti ve stratejisi budur.

Malezya modeli bu bakımdan önemli. Malezya krize girdiği andan itibaren şunu yapmaya çalıştı. En azından sermaye çıkışları üzerine ciddi bir takım karşı tarafın haklarını kollayan fakat spekülasyon çıkışları caydırıcı bir kontrol sistemi getirdi. Bunun ve biraz da Japonların verdiği teknik ve malî destekle, 1998 yılında yüzde 8'lik bir küçülme yaşamasına rağmen, bu sene yüzde 5'e yakın bir büyüme sağlayacak. 1999 ve 2000 yılları yüzde 1'lik, 2'lik büyümelerle geçti. Şimdi ise yüzde 4,5-5'e yükselmeye başladı."

IMF ALACAKLI ÜLKELERİN TAHSİLDARI

Özel, IMF ile ilgili ara bir soru üzerine, kuruluşla ilgili şu açıklamayı yaptı:

"Tam bir IMF karşıtlığına gitmek anlamlı olmayabilir. Çünkü IMF, dünya sisteminin alacaklı ülkelerinin tahsildarlarıdır. Hiçbir ülke yaşasın istemez, hiçbir ülke ölsün istemez. Çünkü, ölümler borç ödeyemez. Türkiye'nin 120 milyar dolar dış borcu, 80 milyar dolar da iç borcu var. İçerideki borsada ise yabancıların parmağı bulunuyor. Ölen bir Türkiye alacaklıların işine gelmez. Bundan ötürü Türkiye'nin yaşaması lâzım. Ama sadece borcunu ödeyebilecek kadar yaşaması lâzım. İçeride mümkün olduğu kadar talebi kısacaklar ve bu kısılan talep dışarıya pompalanacak."

Askerî müdahalelerin ekonomiyi iyiye götürmediğini de belirten Mustafa Özel, "İyi insanların, iyi siyasetçilerin ülkeyi yönetmesine izin verilmediği ortamlarda, meşru siyasetin mümkün olmadığı ortamlarda, meşru ekonomik yapıların da oluşması, gelişmesi mümkün değildir. Ve mutlaka yabancılar buradan paylarını alırlar" diye konuştu.

Dr. Mustafa Özel, "Korsan sermaye, kayıt dışı ekonominin sermayesi midir?" şeklindeki soruyu ise şöyle cevaplandırdı: "Hayır, korsan sermaye, Batıda son derece meşru kurallar içindeki sermayedir. Korsandan kastımız şudur ki, yüksek riski ve yüksek getiriyi sever. Hiçbir yere uzun vâdeli gitmez. Gidip orada bir yatırım sermayesi oluşturayım. O raya kazandırırım ama ben daha çok kazanayım diye düşünmez. Fakat dünya çapında sermayenin meşruluğu tartışılabilir. Mesela şu anda çeşitli para aklama operasyonları yapıyor. Dünyada kara para aklamanın en iyi, en garantili yapıldığı ve aklanan kara para miktarının en yüksek olduğu şehir neresidir dersiniz, New York'tur derim. Neden? Çünkü arkasında Pentagon vardır. Kimse onlara hesap soramaz. Yani dünyada meşru iş yapan bir devlet sistemi gösteremezsiniz. En gayri meşru işler yapan ülkeler ise, en güçlü ülkelerdir."

“Ekonomik Sermaye ile Entelektüel Sermayenin Buluşması”

Uluslararası Teknolojik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (UTESAV)’ın düzenlediği, “*Ekonomik Sermaye ile Entelektüel Sermayenin buluşması/Para ve Bilgi Birliği*” konulu panel büyük bir ilgi gördü.

Fatih Üniversitesi öğretim üyesi ve Yeni Şafak gazetesi köşe yazarı Prof. Dr. Nazif Gürdoğan ile tarihçi yazar Mehmet Niyazi Özdemir’in konuşmacı olarak katıldığı, oturum başkanlığını ise UTESAV Yönetim Kurulu Üyesi Nihat Eren’in yaptığı panelde, ekonomik sermaye ile entelektüel sermayenin güç birliği üzerinde duruldu.

Nihat Eren yaptığı ön konuşmada, panelistlerden teknik bilgi ile entelektüel bilgi ayrımı üzerinde durarak, hangi bilgiye entelektüel bilgi diyebileceğimize dikkat çekilmesini ve girişimcilik ruhunun nasıl anlaşılması gerektiğine işaret edilmesini istedi.

Panelin ilk konuşmacısı Prof. Dr. Nazif Gürdoğan, kültürsüz ekonominin olamayacağını belirterek, “Gerçekten ekonomik sermaye ile entelektüel sermaye günümüzde çok önemli. Bu iki sermaye müteşebbis, girişimci diyebileceğimiz insanlarda birleşmektedir. Çağdaş girişimci bu iki sermayeyi, bu iki farklı kaynağı kendi şahsında birleştirebilen insandır. Artık dünya çok değişti. Sınırlar büyük ölçüde kalktı. Bilgi için, sermaye için sınır kalmadı. Böyle bir ortamda bilgi, misyon, vizyon ve alan el değil, veren el olmayı ana hedef kabul etmek çok önem kazanmıştır. Dünyada bu sınırların ortadan kalkması, dünyayı işletmecilerin deyimiyle ‘büyük bir çarşıya’ dönüştürdü. Bu çarşının Fatihleri girişimcilerdir. Bu çarşıda yer almayan, bu çarşıda alınıp-satılan ürün ve hizmet üretmeyenler dünya politikasında söz sahibi olamaz.

KÜLTÜRSÜZ EKONOMİ OLMAZ

Türkiye ve İslâm dünyası, Türk dünyası, dünya politikasında, dünya ekonomisinde, dünya kültüründe, dünya sanatında, dünya edebiyatında söz sahibi olmak istiyorsa, her şeyden önce bu çarşılarda pay sahibi olmalıdır. Ekonomisiz kültür, kültürsüz ekonomi olmaz.

Sağlam bir kültür, sağlam bir ekonomi ile ayakta kalır. Sağlam ekonomi, sağlam bir kültüre dayanır. Bu kültürün yoğurucuları ise girişimcilerdir. Bilindiği gibi dünyanın üç evreden geçtiği belirtilir: Birinci evre tarım toplumu, ikinci evre sanayi toplumu ki 200 yıllık bir geçmişi var. Üçüncü evre de, bilgi toplumudur. Tarım toplumunun odak noktasında toprak vardı, ziraî üretim vardı. Sanayi toplumunun odak noktasında sermaye ve fabrika var.

Yeni oluşmakta olan ve 70’li, 80’li yıllardan sonra büyük bir hız ve yoğunluk kazanan bilgi toplumunun odak noktasında ise entelektüel sermaye, bilgi, İnternet; vizyon, misyon sahibi girişimciler var. Dolayısıyla, eğer bu yeni gelişmeye ayak uyduramazsak, Türk toplumu olarak, Müslüman dünya olarak, dünyadaki gelişmelerin dışında kalırız.

Büyük tarihçimiz Cevdet Paşa, Osmanlı devletinin yıkılışını, dünyadaki gelişmelere ayak uyduramamasına bağlar. Gerçekten Osmanlı devleti, sanayi devrimine ayak uyduramadığı için, Avrupa’nın ekonomik üstünlüğü karşısında zayıf kalmıştı. Benzer bir gelişme, günümüzde yaşanıyor. Biz de bu global dünyanın, bilgi toplumu gelişmelerinin dışında kalırsak, dünyadaki yeni gelişmelere ayak uydurmayı başaramazsak, dünyanın yeniden şekillenmesinde söz ve pay sahibi olamayız. Bu yeni yapılanmada, bu global çarşıda her şey açık bir şekilde alınır-satılır konumunda. Globalleşme bir yanı sıra sınırların ortadan kalkmasıdır.

Günümüzde globalleşmenin aleyhinde ve lehinde söyleyen, konuşan farklı görüşler var. Ama globalleşme nasıl tanımlanırsa tanımlansın, sonuçta bizi üç alanda zorunlu adımlar atmaya zorluyor. Birincisi işadamlarına şöyle bir zorunluluk getiriyor. Artık sınırlar kalktı, bundan böyle

kullandığınız ham maddeleri, kullandığınız malzemeleri, üretimde kullandığınız makineleri dünyanın neresinde ucuz buluyorsanız oradan almak zorundasınız. Ben Türkiye’de bir kuruluşum. Ham maddemi Türkiye’den alır, ürünü de Türkiye’ye satarım demeniz mümkün değildir. Böyle dediğiniz zaman uzun ömürlü olmanız, ayakta kalmanız mümkün değil.

SINIRLARIN ÖTESİNE ÇIKMAK

Bu durum aynı zamanda bir siyasî kuruluş için de, bir üniversite için de geçerlidir. Bir hastane için ve bir gönüllü kuruluş için de geçerlidir. Kendi sınırlarınızın içinde kalarak büyük güç, büyük kuruluş, büyük yapı oluşturamazsınız. Büyük bir yapı oluşturmak istiyorsak mutlaka sınırların dışına çıkarak düşünmesini, sınırların dışına çıkarak görmesini öğrenmeliyiz.

Benim sıkça örnek verdiğim bir şey var. Bunu Aydın Bolak’dan duymuştum. Selçuk Yaşar’ın babası Durmuş Yaşar, Aydın Bolak beye demiş ki, ‘Biz Yaşar Grubu olarak en büyük hatayı İzmir’den İstanbul’a gitmemekle yaptık. Sabancı Grubu da, en büyük atılımı Adana’dan İstanbul’a gelmekle yaptı. Sabancı Grubunu, Adana’dan İstanbul’a Turgut Özal getirmiş. Özal onlara demiş ki, ‘Bakın, siz Adana’da bir şirket olabilirsiniz, Adana’nın büyük bir holdingi olabilirsiniz. Ama Adana’da büyük olmak, Türkiye’de büyük olmak anlamına gelmez. Türkiye’de büyük olmak istiyorsanız, İstanbul’da olmalısınız. Dünyada büyük olmak istiyorsanız, bir ayağınızı Londra’da, bir ayağınızı da New York’ta olmalı.’

Gerçekten de, bu çok doğru bir vizyon. Adana’da olduğunuz zaman Güneydoğu Anadolu’yu ve Güney Doğuyu görürsünüz. Ankara’da olduğunuz zaman Anadolu’yu görürsünüz, İstanbul’da olduğunuz zaman Türkiye’yi görürsünüz. Londra’da, Paris’te, Berlin’de olduğunuz zaman Avrupa’yı ve Asya’yı görürsünüz. New York’ta olduğunuz zaman ise bütün dünyayı görürsünüz. Nasıl ki, Türkiye’de, İstanbul’da olan her yerde başarılı olur derlerse, aynı şey dünya için de geçerli. Dünyada başarılı olmak için, New York’ta başarılı olmak gerekir. New York’ta başarılı olabilen, bütün dünyada başarılı olur. İşte bu bir vizyondur. Bu vizyonu yakalayamayan kurum ve kuruluşların bir dünya şirketi, bir dünya kurumu olması çok zordur.

“KIZIL ELMA” ŞİMDİ BÜTÜN DÜNYA

Bizim kültürümüzde, hepimizin bildiği gibi bir “kızıl elma” kavramı vardır. Kızıl elma, bizim için uzun bir dönem İstanbul olmuş. İstanbul’un fethedilmesinden sonra, “kızıl elma” bir dönem Roma ve Viyana olmuş. Anadolu insanı iki defa Viyana önlerine kadar gitmiş. Globalleşme öyle bir yapı getirdi ki, artık “bütün dünya kızıl elma!” New York’tan Pekin’e, Tokyo’dan Rio De Jenerio’ya, Johannesburg’tan Oslo’ya kadar dünyanın her yerinde olmadığını zaman kendi ülkenizde olmak, oldukça zor. Bu bir siyasî kuruluş için de, bir devlet için de geçerli. Bir ticarî kuruluş için de geçerli. Bir gönüllü sivil kuruluş için de geçerli.

Dünyanın her yerinde olmayan, bir yerde olamaz. Dünyanın her yerinde elimiz, ayağımız, hizmetlerimiz olmalıdır. Bunun yolu artık geçmişte olduğu gibi, ordulardan geçmiyor. Bunun yolu tarım toplumunda olduğu gibi miras sahibi olmaktan da geçmiyor.

Dünyada yeni bir yapılanma var. Bu yapılanmada, orduların yerine girişimciler, yani entelektüel ve finansal sermayeyi ellerinde bulunduranlar; cephelerin yerine de pazarlar geçti. Bütün dünyada girişimciler, global çarşının üniformasız generalleri olarak bilinirler. Batılılar, Japon girişimcileri üniformasız generaller olarak nitelendirirler. Gerçekten de öyledir.

Artık dünya, ordularla fethedilmiyor. Ordularla gittiğiniz yerde, uzun süre kalmanız mümkün değil. Ama ürünlerinizle, hizmetlerinizle gittiğiniz yerde, kaliteden taviz vermediğiniz sürece sonuna kadar kalmanız mümkündür.

İktisatçılar derler ki, ‘bayrak, ticareti izler.’ Bir yere bayrağınızı götürmek istiyorsanız, oraya her şeyden önce kültürünüzü, bilgilerinizi, hizmet ve ürünlerinizi götürmeniz gerekir. Çünkü ürünlerinizin gitmediği yere, bayrağınız da, diliniz de gitmez; kültürünüz de, sanatınız da gitmez. Dolayısıyla biz bu gelişmenin farkına varıp, buna göre kurum ve kuruluşlarımızı yeniden yapılandırmak zorundayız. Bu gelişmeye, çarpıcı bir örnek, Hilton otelleridir. 1950’li yıllara kadar oteller zincirinin ana stratejisi bütün Amerika’da oteller kurmak olmuş. 50’li yıllara

geldiklerinde bakmışlar ki, Amerika’da otel kurmak bir otel zincirini dünya kuruluşu haline getirmiyor. Bunun üzerine stratejilerini değiştirmişler, demişler ki, bizim stratejimiz bundan sonra sadece Amerika’da değil, bütün dünyada oteller kurmaktır. İlk otellerini 1953’te Madrit’te, ikinci otellerini de 1954’te İstanbul’da açmışlar.

ÜRÜNÜN GİTTİĞİ YERE, KÜLTÜR DE GİDER

Demokrat Parti’nin güçlü olduğu bir dönemde çok görkemli bir tören yapılmış. Conrad Hilton’un orada yaptığı, ders alınacak ilginç bir konuşma var. Diyor ki, “Biz İstanbul’a gelmekle, kültürümüzü İstanbul’a taşıdık. Bu otelde bizim dilimiz konuşulacak. Bu otelde bizim mutfağımız yer alacak. Bu otelde bizim müziğimiz icra edilecek. Burası küçük bir Amerika olacak!” Bu gerçekten de doğru. Çünkü sermayenin gittiği yere kültürünüz gider, diliniz gider, mutfağınız gider, müziğiniz gider, işçiniz, mühendisiniz gider. Gazete ve dergileriniz gider, yazarlarınız ve aydınlarınız gider. Yeni savaş da, yeni fetih de bu.

Bizde rahmetli Özal’la başladı bu yeni gelişme. Biz, Yahya Kemal’in ifadesiyle “ordu-millet” olduk. Artık ‘ordu-milletlerin’ dönemi kapandı. Ordu milletlerin yerini, “girişimci-milletler” aldı. Biz de girişimcilerimizi, yani “ekonomik sermaye ile entelektüel sermayeyi” kendi yapılarında birleştiren kurum ve kuruluşlarımızı, iş adamlarımızı, öncülerimizi bütün dünyaya ihraç etmeliyiz. Modern dünyanın Fatihleri ve misyonerleri artık ordular değil, girişimcilerdir. Yeni misyonerler, yeni Fatihler, yeni akıncılar girişimcilerdir. Onların arkasından gerçekten yeni bir yapılanma oluşabilir. Bu yapılanmayı gerçekleştirebilmek için de, yine globalleşmenin getirdiği, olmazsa olmaz derecede önemli şartlardan biri de, her yapılan işte dünya standartlarını yakalamaktır. Artık hiç kimse, bizim ünlü Bektaşî fıkrasındaki gibi ‘ben yaptım oldu!’ deme şansına sahip değil. Ne yaparsak yapalım. İster tekstille uğraşalım, ister üniversitede olalım. Yaptığımız işi uluslararası standartlarda yapmak zorundayız. İş yapıyorsak uluslararası standartlarda yapacağız, üniversite kuruyorsak uluslararası standartlarda kuracağız, hastane yönetiyorsak o da uluslararası standartlarda olacak. Gönüllü bir kuruluşumuz varsa, o da uluslararası standartlarda olmalı.

KALİTEYE KİMLİK SORULMAZ

Kısaca kalitenin pasaportu yoktur. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir gümrükte ‘kaliteye’ kimlik sorulmaz. Kalite gerçekten, diplomatik pasaport gibidir. Her yere vizesiz girer. Biz de ürün ve hizmetlerimizi (tekstilden kültüre kadar) bunları uluslar arası standartlarda üretip, tüm dünyaya taşımamızın yollarını bulmak zorundayız. Bunu yapmadığımız sürece globalleşen dünyada kendimize sağlam bir yer tutamayız. Türkiye 80’li yıllara kadar ithalatçı bir ülke idi. Her şeyini dışarıdan ithal eden bir ülke. 80’li yıllardan sonra bu strateji özellikle de Özal’la, ithalatçı ülke, ihracatçı ülke haline dönüştü. İhracatçı olmak için yine olmazsa olmaz şartlardan biri ne yapıyorsak yapalım, yaptığımızı güzel ve kaliteli yapma zorunluluğudur.

Garip bir şekilde, Müslüman ya da bizim insanımız, kaliteli ürün ve hizmet üretmekte iyi bir imaj oluşturamamış. Oysa aslında bizim kültürümüz güzelliğin kültürüdür. Biz her şeyi güzel yapmak zorundayız. Bunun çarpıcı örneklerinden biri, tarihimizde bir cenaze törenidir. Hazreti Peygamber bir gün arkadaşlarıyla birlikte, bir cenaze törenindedirler, cenazeyi mezara koymak üzere. Tam ölü mezara konulacakken, Hz. Muhammed mezarda hafif bir yükseklik görüyor ve o yüksekliğin düzeltilmesini istiyor. Yanındakiler denileni yapıyor, yüksekliği düzeltiyor ve cenazeyi ondan sonra mezara koyuyor. Ayrılıp giderken de merak edip Hazret-i Peygambere o tümseği neden düzelttiğini, düzeltilmemiş olsa ölüye bir zararı olup olmayacağını soruyorlar. Peygamber de şu cevabı veriyor. “Hayır, o tümseğin ölüye bir zararı yoktu. Fakat göze güzel görünmüyordu!”

İşte bizim medeniyetimizin, inancımızın güzellik ve estetik duygusu budur. Bizim de güzellik, estetik ve kalite anlayışımız böyle olmalıdır. Yani bir mezar yerin altında bile olsa güzel yapılmalı, hiçbir detayı ihmal edilmemelidir. Bu yüzden biz, yaptığımız her işi yerin altındaki mezar örneğinde olduğu gibi güzel yapmak zorundayız. İnşaat Şirketi STFA’nın ortağı Fevzi Akkaya’nın bir sözü vardır. “Beton yerin altında bile olsa, sağlam ve kaliteli olmalıdır.”

Gerçekten de, yapılan işe önem verilmelidir. Ne yaparsak yapalım, güzel ve kaliteli yapmalıyız. Düşünün, yerin altındaki mezarları bile güzel olan insanların evleri, caddeleri, şehirleri, hastaneleri, işyerleri, üniversiteleri, meclisleri, bakanlıkları nasıl olmalı? Artık sizler tasavvur ediniz.

KARDEŞLİK ORTAKLIĞI

Bütün bunlardan sonra, kim bu girişimciler, örneği var mı diye akla bir soru gelebilir. Bizim İslâm tarihinde çok çarpıcı örneklerden biri, Abdurrahman bin Avf'tır. Bizim üniversitede "Girişimcilik ve Gelişim Kültürü" diye bir ders veriyorum. Orada da öğrenciler tarafından sorulan bu tür sorulara sık sık muhatap oluyorum. Hepimizin bildiği gibi, ilk müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret ettiklerinde, bir zaman sonra özellikle Mekkeliler zorlanmışlar. Medine'nin iklimi biraz farklı. Ailelerini, mallarını orada bırakıp gelmişler. Hazret-i Peygamber'e gidiyorlar, "Bize ne tavsiye edersiniz, ne yapalım?" diye soruyorlar.

Bunun üzerine Hazret-i Muhammad, Mekke'nin ve Medine'nin önde gelenlerini topluyor ve diyor ki, "Ben bir Medineli ile bir Mekkeliyi kardeş ilan edeceğim. Medineli malını, mülkünü, yani maddî sermayesini ortaya koyacak, ekonomik terimlerle söylersek, aynı ve nakti sermayesini ortaya koyacak; Mekkeli de bilgisini, birikimini, emeğini; yani vizyonunu, misyonunu daha açık bir ifade ile "entelektüel sermayesini" ortaya koyacak. Bir ortaklık oluşturacaksınız. Bu ortaklığın adı 'Kardeşlik Ortaklığı' olacak. Beraber çalışacak ve kazancınızı paylaşacaksınız."

Bu düstur aynı zamanda çağdaş bir ortaklık tarifidir. Bir tarafta emek sahibi var, entelektüel sermaye sahibi var; diğer tarafta da aynı ve nakti sermaye sahibi var. Bu ikisi bir araya geldiği zaman büyük bir sinerji doğuyor. Güç ve emek, bilgi birliği.

Abdurrahman bin Avf'ın payına çok zengin bir Medineli çıkıyor. Diyor ki, benim malım-mülküm bunlar. Yarısı senin olsun. Ben iki evliyim. Hanımlarımı gör. Birini beğen. Boşayayım, onunla da evlen. Cidde'de bulunduğum yıllarda Kerim Abdurcabbar'ın bir sınıf arkadaşı, takım arkadaşı vardı. Onun aracılığıyla Müslüman olmuştu. Adı Abdülkerim Zeyid'di. Boyu 2 metre falandı. Cidde Üniversitesinin basketbol takımının koçuydu. Her Müslüman gördüğünde sorardı. "Yahu ilk Müslümanlar böyle böyle söylemişler. Ben bugün böyle bir Müslüman göremiyorum. Nerde bu Müslümanlar diye takılırdı hepsine.

ÇARŞININ YOLUNU BİLMELİ

Abdürrahman bin Avf'ın cevabı ise çok daha mühim. Diyor ki, "Allah seni malınla, mülkünle, çocuklarınla mesut etsin. Sen bana çarşının yolunu göster!" Gerçekten de, "çarşının yolunu" bilmek çok önemli. Böylece Abdürrahman bin Avf, çarşının yolunu öğrenerek, Medine'nin en büyük zenginlerinden biri oluyor. Aşere-i Mübeşşere'den. Servetini 6 defa bağışlamış. 60 civarında hadis rivayet etmiş. Hazret-i Ömer'in kurduğu 6 kişilik şûrada yer almış. İlk halifelik hakkından feragat eden Hazret-i Osman'ın seçilişinde de, etkili olan bir sahabe. Yine de, vefat ettiğinde yakınları altınları, gümüşleri baltayla parçaladı, şeklinde de rivayetler vardır. Böylesine büyük bir miras da bırakmış bir sahabe.

Günümüzün girişimci tipinin en tipik örneği bu. Ne malı var, ne sermayesi var, ne fabrikaları var, ne arazileri var. Ama dürüstlüğü, vizyonu, ticarî dehasıyla gününün en büyük zenginlerinden biri olmuş. Bizim kültürümüzde, özellikle Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında ticaret biraz aşağılanmış, hafife alınmış. Son yıllarda ise hep köşe dönmece, çalan-çırpan insanlar gözüyle bakıldı girişimcilere, iş yapan insanlara. Bu yanlış bakış açısını da değiştirmemiz lâzım. Her kazanılan parada haksızlık, soygun, vurgun, yolsuzluk aranmamalı. Dünya belki de, namuslu yollardan para kazanan insanların sayesinde ayakta duruyor. Her müteşebbisi aynı kefeye koymamalıyız. İyisi var, kötüsü var.

"VEREN EL" KÜLTÜRÜ ÖNEMLİ

Kapalıçarşı'nın Feşçiler kapısının üzerindeki Hadis-i Şerifte şöyle yazmaktadır, "Kâr eden Allah'ın sevgilisidir, dilenen Allah'ın düşmanıdır!" Gerçekten de, dünyanın hiçbir yerinde el

açan, dilenen insanların itibarları olmaz. Bizim kültürümüz, “Veren el” kültürüdür. Çünkü, “veren el daima alan elden üstündür!” Veren el olabilmek için de, mutlaka “iki günü birbirinden farklı kılmak” gerekir. İki gününü birbirinden farklı kılmayanlar, toplumlarını geliştiremezler.

Ülkelerinin üretim gücünü artıramazlar.

O yüzden Doğuda ve Batıda denilir ki, “Biz babalarımızdan, çocuklarımızda bizden daha iyi eğitilmez ise, daha donanımlı olmazlarsa toplumumuz yoksullaşır.” Bunun yolu da, tekrar edersek, gerçekten “iki günü birbirinden farklı kılmaktan” geçer.

Eğer bir toplumda insanların dünleri, bugünlerine eşitse, o insanlar sıradan insanlardır, toplumlarına hiçbir katkıda bulunamazlar. Hadisi şerifte belirtildiği gibi, bunlar toplumlarına zarar veren insanlardır. Bir de düşünün, bugünü dününden daha kötü oluyorsa, bu tür insanlar toplumlarını iyice yoksullaştıran insanlardır. Yani, ürettiklerinden daha fazla tüketen insanlardır. Toplumları geliştiren, toplumların üretim gücünü artıran insanlar, bugününü dününden daha iyi yapan, daha ileriye götüren insanlardır.

Toplumlarına katkıda bulunan, toplumlarının üretim gücünü artıran işte bu insanlardır. Toplum olarak bizler de, bu tür insanların önünü mutlaka açmalıyız. Bu insanlar, dediğimiz gibi “entelektüel sermaye ile finanssal sermayeyi birleştirebilen insanlardır.” Bu tür insanların önlerindeki engeller, ayaklarındaki prangalar, kafalarındaki ipotekler kaldırılmadıkça, bir toplumun gücünü artırması ve yapısını değiştirmesi mümkün değildir. Onun için biz, ticareti öven, öne çıkaran bir kültürün mensupları olmamıza rağmen, ne yazık ki toplumumuzda ticaret uzun yıllar küçümsemmiştir.

Ben kendi payıma şunu ifade edeyim ki, Teknik Üniversiteyi bitirdim, İşletme, İktisat Enstitüsü Okudum, İşletme Doktorası yaptım. Hiç kimse bana kendi işimi kurma gibi bir teklifte bulunmadığı gibi benim de aklımın ucundan ticarete atılmak ve kendi işimi kurma fikri geçmedi. Oysa biz ayakları üzerinde sağlam durabilen insanlar yetiştirmeliyiz. Dünyanın her yerinde toplumlara canlılık ve dinamizm kazandıran müteşebbis insanlardır. O yüzden bizim kültürümüzde ticaret önemsenir. Tavsiye edilir. Hazret-i Peygamberin hanımları, soyu ne olursa olsun bizim annelerimizdir. Bunlardan Hazret-i Hatice, Mekke’nin en büyük tüccarlarından biridir. Yine dünyanın gelmiş geçmiş en büyük ilim insanlarından biri de, Hazret-i Ayşe’dir. Geçenlerde çok şakacı bir İranlı felsefe hocası gelmişti, “Biz hepimiz hanımlarımıza çalışırız. Patronlarımız hanımlarımızdır!” diye espri yaptı. Biz tebessüm edince de, “Niye gülüyorsunuz?” dedi. “Hazret-i Peygamber de, eşi Hazret-i Hatice’ye çalışmadı mı?” diye sordu. Tabii ki, doğru. Fakat bütün bu örneklerle rağmen, ne yazık ki bizler son on, on beş yıllık döneme kadar ticaret hayatında çok da başarılı olamadık. Bu yolda büyük bir gayret göstermedik. Oysa kültürümüzü, inancımızı, İslâm’ın güzelliğini de dünyaya taşıyacak olanlar girişimcilerdir. Bu yüzden ticarete önem ve ağırlık vermeli ve “çarşı”yı önemsemeliyiz. Bizim şehirlerimize baktığımız zaman İstanbul, Bursa, Edirne, Mekke, Medine, Kurtuba, Bağdat, Saraybosna gibi Müslümanların kurduğu bütün şehirlerde cami ile çarşı, okul ve medrese iç içedir. Birinde etiğin kuralları vardır. Yani, camisiz bir çarşının ahlâklı olması, üretken olması, güçlü olması mümkün değildir. Aynı zamanda çarşısız bir caminin de, sağlam olarak ayakta kalması mümkün değildir. Dolayısıyla cami, ahlâkî (etik) kuralları getiriyor, çarşı da, etik kurallara güç ve işlerlik kazandırıyor. Müslümanların kültüründe bu iki dünyanın altın bir uyumu vardır.

CÂMİSİZ ÇARŞI OLMAZ

Çarşısız bir cami güçlü olmaz, camisiz bir çarşı da ahlâkî olmaz.

Dünyanın her yerinde denilir ki, başarılı olmanın tek şartı dürüstlüktür. Başarılı olmanın hilesi, hilesizliktir denir. Bütün kültürlerde bu vardır. Avrupa’da da, Amerika’da da, Türkiye’de de yapılan çalışmalar bunu göstermektedir. Gerçekten de ticarete başarılı olmanın yolu dürüstlükten geçiyor.

Ticaretin olduğu yerde savaş olmaz. Türkiye’de de bugün, karşı karşıya olduğumuz problemleri çözenin yolu sınırlarımızı ticarete açmaktan geçer. Özal döneminde, İran’la Irak arasında 8 sene süren savaşta Özal iki ülkeye eşit uzaklıkta, eşit mesafede durmasını bildi ve her iki ülke ile de

ticaretini en yüksek seviyeye çıkarmayı başardı. Türk işadamları yurt dışında iş yapmayı İran'da, Irak'ta, Libya'da öğrendiler. Daha sonra da bütün dünyaya açıldılar.

Dolayısıyla bundan sonra yapılması gereken, kültürümüzde sürekli vurgulandığı gibi ticaret kültürünü, üretim kültürünü öne çıkarıp, ürünlerimizle, hizmetlerimizle dünyaya açılmaktır. Sözlerimi daha fazla uzatmak istemiyorum. Barbaros'un vizyonunu göstermek için ve bir vizyon örneği sunmak için onu anlatan, onun biyografisini yazan birinin değerlendirmelerini okumak istiyorum: "Gözlerinin önünde kıtaları, denizleri, kıyıları, uçsuz bucaksız ovalarıyla dünyayı canlandırıyor. Doğudan Batıya, okyanusun ta ötesine yeni dünyaya kadar uzanacak, muhteşem bir devletin hayalini kuruyordu. Bayrağını, inancını yeni dünyaya kadar götürmeyi hayal ediyordu. Oraları yiğit insanların yurdu haline getirmeyi istiyordu. Hindistan'ı fethetmeyi, Çin'e el atmayı hayal ediyordu!"

İşte bu günün girişimcileri de, Abdürrahman bin Avf gibi "çarşının yolunu öğrenen", Barbaros gibi kültürünü, inancını ve bayrağını Çin'den Hindistan'a, yeni dünyaya kadar taşıyan insanlar olacaklardır. Kültürümüzü bütün dünyaya bu tür insanlar taşıyacak. Girişimciler, modern dünyanın yalnızca Fatihleri değil, aynı zamanda misyonerleridir de. Yeni Türkiye'nin ve yeni dünyanın kurucuları bu tür girişimciler olacaktır. Sizlerin arasında bu gizli Fatihlerin onlarcası, yüzlercesi var. Teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum."

BİLGİ DE BİR SERVETTİR

Oturumu yöneten, UTESAV Mütevelli Heyet üyesi Nihat Eren de, yaptığı değerlendirme konuşmasında, dilenen değil, kâr eden insanlar olmamız gerektiğini ifade ederek, gelişen dünyada artık sadece paranın işe yetmediğini, bilgi birikimine ve entelektüel sermayeye de büyük bir ihtiyaç duyulduğunu söyledi.

Nihat Eren, "Artık günümüzde isim yapmanın, saygın bir marka olmanın yolu, ekonomik sermaye ile, düşünce sermayesinin bir araya gelmesinden geçmektedir. Her sahada baş döndürücü bir hız yaşanmaktadır. Bu ortamda sadece paraya sahip olmak meseleyi çözmiyor. Paraya yön verecek ve insan unsurunu da gözetecek olan ikinci sermaye fikir sermayesidir. Bilgi sermayesidir. Bu oturdaki adı ile *entelektüel sermayedir*. Yani *para ve bilgi birliği*. Bu münasebetle, değerli fikir adamı *Mehmet Niyazi* beye de, konunun kültür ve ekonomi boyutu üzerinde durmasını rica ediyoruz. Yani entelektüel sermaye nedir? Bundan ne anlaşılıyor? Gerçekte ne olmalıdır? Konuşmalarında bunlara işaret ederlerse seviniriz."

İkinci panelist *Mehmet Niyazi* konuşmasına şu sözlerle başladı: "Mümkün olduğu kadar kısa konuşmaya çalışacağım. Çünkü, söylenmesi gerekeni hocamız Nazif Gürdoğan bey bütün ayrıntılarıyla ifade etti. Benim açımdan işin garibi şu ki, ben ömrümce bir kilo portakal alıp satmış değilim ama işadamlarına konferans vereceğim. Bu çelişkili durum bana bir şeyi hatırlattı. Konuya bir fıkra ile başlamak istiyorum.

Bir gün Kars'ta trene bindim. Orada güzel giyinmiş bir delikanlı, keçi sakallı bir adamı uğurluyordu. Çok garip sakallı idi ve garip bir şiveyle konuşuyordu. Tren hareket etti. Ben içimden düşünüyor ve karşımdaki bu garip adamın Yahudi olduğunu zannediyorum. Bir yere geldik, adamcağız kibleye döndü ve namaz kılmaya başladı. 'Kusura bakma amca' dedim, "dış görünüşüne aldanarak, seni Yahudi falan sandım. Oysa namaz kıldın. Kimsin, nesen, kendinden söz eder misin?" 'Ben, Yugoslavya'da Yücel Partisi'nin ikinci Başkanım.' 'Peki, seni uğurlayan kişi kimdi?' dedim. 'O benim oğlumdu' dedi. 'Fakat çok güzel Türkçe konuşuyor', dedim. 'O burada büyüdü' dedi. 'Peki, o burada büyürken, sen neredeydin?' dedim. 'Ben, Yugoslavya'da kaldım ve cihada devam ettim. Sonra yakalanınca, 15 seneye mahkûm oldum. Mahkûmiyetimi bitirdikten sonra, çoluk çocuğumun yanına, yani buraya geldim. Onlar Müslüman olarak yaşasın, komünist ülkelerinde yaşamasin diye onları buraya (Türkiye'ye) gönderdim. Ben ise orada, (Yugoslavya'da) kaldım.'

Derya gibi bir adamdı. İstanbul'a gelinceye kadar bana birçok hikâye, hatıra ve fıkra anlattı. Şimdi sizlere izninizle onunla alâkalı bir şey söylemek istiyorum. Komünizm yerleşmiş Yugoslavya'ya. Aradan iki sene geçmiş. Müfettişler talebeleri deniyor. Bakalım ideolojik

eğitimi nasıl, yeterli mi diye. Bir müfettiş okulda sormuş, ‘İlk komünist kimdir? Bilenler parmak kaldırırsın?’ Üç genç parmak kaldırmış. Birine sormuş, söyle bakalım kimdir? Öğrenci, ‘Kâbil’dir!’ demiş. Ötekisine sormuş, ‘Sen söyle bakalım kimdir?’ İkinci öğrenci, ‘Hazret-i İsa’dır demiş. Üçüncüsüne sormuş, ‘Sence kimdir?’ O da, ‘Peter ile Pavlos’tur demiş. Müfettiş dönüp, Kâbil cevabını verene sormuş, ‘Niye Kabil?’ Öğrenci demiş ki, ‘Komünist olmasaydı, kardeşini öldürmezdi! Ancak komünistler kardeşini öldürebilir.’ İkinci öğrenciye sormuş, ‘Hazret-i İsa neden komünisttir?’ diye. Öğrencinin cevabı şu olmuş: ‘Hazret-i İsa, bilmem hangi dağda yediği ekmekle, 2 bin kişiyi doyurmuş. Normal bir insan 2 bin kişiyi yediği ekmekle doyuramaz. Bu kadar kişiyi bir ekmekle, ancak bir komünist doyurabilir!’ Üçüncü öğrenciye sormuş, ‘Neden Peter ile Pavlos komünisttir?’ diyor. Öğrencinin cevabı çok ilginç: ‘Peter ile Pavlos cahil insanlardı, fakat âlimlere ders verirlerdi! Câhil olup da, âlimlere ders vermek, her kulun harcı değil. Bunu yapsa yapsa ancak bir komünist yapabilir!’ demiş. Şimdi ben de size, iktisadî ve kültürel meselelerden bahsederken, kendimi Peter ile Pavlos gibi kabul ediyorum. Onun için kusura bakmayın.

İNSANIN ÖZÜNE YÖNELMEK

Kültür nedir, medeniyet nedir, entelektüellik nedir gibi sorulara girersek işin içinden kolay kolay çıkmamız mümkün değil. Çünkü bu konularla ne kadar ilgilenmiş sosyolog, sosyal psikolog varsa, hepsinin de kendine göre bir tanımı vardır. Son olarak Turgut Özakpınar diyor ki, ‘Mesela bizde Kur’ân ve Hadis, medeniyettir. Onun dışındaki her şey kültürdür.’

Öte yandan *Ziya Gökalp* ise, “*Bir milletten diğer millete geçen bütün nesnelere medeniyet ürünüdür, bir milletten diğer milletlere geçmeyen nesnelere de, kültür ürünüdür*” diyor. Erol Güngör ağabeyimiz de, haklı olarak, ‘Biz İslâmiyet’i Araplardan veya Acemlerden aldık. O zaman İslâmiyet din olması itibarıyla medeniyete dahil edilmelidir. Çünkü bir milletten, diğer millete geçiyor’ demektedir.

Bu tartışmalara girmek istemiyorum. Fakat bir şeye dikkat çekmek istiyorum, eğer bir milletin kültürünü geliştirmek istiyorsak, şekilden mi öze, özden mi şekle gitmek lâzım? Cahilin aklı gözünde olduğu için, genellikle cahiller, görmedikleri şeylere pek inanmazlar. Biz Şarlo’nun başındaki fötr şapkasını sırtında yükü ile değirmene giden köylümüzün kafasına geçirerek, onun da bir Şarlo olmasını istedik. Oysa bu mümkün değil. Fötr, Şarlo’nun kültüründen geldiği için ona yakışıyor olabilir. Ama her fötr giydirdiğimiz insan, Şarlo olmaz; mümkün değil. Öyle olsa bile dünyada pırasa yetişir gibi Şarlo yetişir ki, o zaman bir değeri kalmaz. Burada şunu söylemek istiyorum, eğer biz ‘kültür kalkınmanın manivelasıdır’ diyor isek, insanın özüne yönelmemiz lâzımdır. Eğer ben dişimi fırçalamıyorsam, bana diş fırçası satamazsın, çünkü lâzım değildir. Bana diş macunu satamazsın, çünkü o bana lâzım değildir.

Yani kültür arttıkça, ihtiyaçlar çoğalır, çeşitlenir. Bu bir. İkincisi, dünya birleşmeden önce, karpuz gibi bölündüğü dönemde, Doğu Almanya ekonomik ilişkiler açısından sosyalist bloğun içindeydi. Batı Almanya ise liberal ekonomi bloğunun içindeydi. Doğu Almanya sosyalist ilişkiler içindeydi, bir numaralı ekonomi üreten bir devlettir; Batı Almanya da, liberal ekonominin içinde en önde gelen bir devlettir. Değişik sistem içinde bulunmalarına rağmen, ikisinin de başta gelmesinin sebebi, iki milletin de aynı kültürü paylaşmasından dolayıdır. Yani bir tesadüf değildir. Fakat buna karşılık, Doğu Almanya’da fert başına düşen gelir 6 bin dolar iken, Batı Almanya’da 18 bin dolar idi. Aradaki fark, uyguladıkları sistemin sonucudur. Aynı özelliklere sahip olmalarına rağmen, birinin geri kalması, önünü sistemin tıkamasındandır. Bundan dolayıdır ki, girişimci insanların başarılı olması, kendi gayretlerinin yanı sıra, sistemin tavrına da bağlıdır. Sistem, müteşebbis insanların önünü ya açar ya da kapar. Bu yüzden bir sistemin bizatihi bir milleti kalkındıracağına veya geri bırakacağına inanmıyorum.

ZENGİNLİK BİR NİMETTİR

Çarpıcı bir örnek vermek istiyorum, Almanya’da *Der Spiegel* dergisi var. Derginin yaptığı bir araştırmaya göre, Alman işçileri arasında Lotodan 1,5 milyon Mark kazananlar bu parayı ne

yapmış, nerede harcamış diye? Hiç biri bu parayı muhafaza edememiş. Ya içip barda bir hanım öldürüp, hapishaneye girmiş. Hiçbir işçi bu parayı bankaya yatırıp, yılda 120 bin mark almayı düşünmemiş. Zaten Almanya’da normal bir işçi 2.800 mark ücret alır. 10 bin markla dünya siyasetini yapmayı hiç düşünmemiş. Neden düşünmemiş, çünkü o işçinin 1,5 milyon markı taşıyacak kültürü yoktur.

Yani, zenginlik bir nimettir. Fakirlik bir kıymettir. Eğer sizin, zenginliğin nimetini taşıyacak gücünüz yoksa, entelektüel birikiminiz yoksa, bu kültürünüz yoksa, o zaman sizin için zenginlikten daha büyük bir belâ yok demektir. Alev olur, ateş olur sizi yakar! Cemaati tenzih ederek söylüyorum, türedi zenginlere bir bakınız, para kazandığı zaman önce hanımdan başlamak üzere bütün hayatını değiştiriyor. Demek ki, zenginlik nimetini hazmetmek için önce kültür yani entelektüel birikim lâzım. Eğer kültür ve entelektüel birikim yoksa, Vallahi ben fakirliği zenginliğe tercih ederim.

Ben iktisattan anlamam, yıllar önce Rusya çatırdayınca oradan kaçan turistler Lâleli’ye adeta baskın yaptılar ve dolarlar buraya akmaya başladı. O zamanlar yazdım. Dedim ki, bu gidişle 3-4 sene sonra Lâleli esnafı sinek avlayacak. Neden, çünkü eline geçen fırsatla, orada tüccarlıkla, ticaret ahlâkıyla bağdaşmayacak hadiseler cereyan ediyordu. Ben orada oturuyorum. Akşamları sokaklarda görülen manzaralar yakın çöküşü apaçık gösteriyordu. İnsan fakir düşebilir, ama insanın haysiyeti, onuru vardır. Ona tecavüz etmek bir insanlık suçudur ve asla cezasız kalmaz. Nitekim, yakın bir zamanda ettiklerini buldular. Bugün oradaki esnaf kan ağlıyor. Aslında ben, bu da yetmez, çok daha fazla kan ağlamaları gerektiğine inanıyorum.

KALKINMANIN ÜÇ ÖNEMLİ UNSURU

Şimdi zengin olmak, fakir olmak belki bir kader işidir. Onu bilemem. Fakat milletlerin kalkınması üç önemli unsura bağlıdır. Bu öyle bir sır falan da değil. Bunu herkes bilir, fakat hiç kimse uygulamaz. Şimdi biz bir araya gelsek, Türkiye Cumhuriyeti’nde motor yapmaya kalksak, aramızda bir tane motor yapmayı bilen bir profesör, bir motor uzmanı yoksa, biz motor yapabilir miyiz? Yapamayız. Neden, çünkü biz bunu bilmiyoruz. Demek ki, kalkınmanın birinci şartı, “bilmek” tir. Bir şeyin ilmini yapmak. Yani bir memlekette üniversiteler ilim değil, sadece ideoloji üretiyorsa, o milletin bir şeyi bilme şansı yoktur. Çünkü bizde bilmek, öğrenmek, araştırma yapmak para etmiyor. Bunun için para ayrılmıyor. Almanya’da bir enstitü her sene araştırmaya bir milyar 700 milyon dolar ayırmaktadır. Sen onunla nasıl yarışacaksın? Demek ki evvela bileceğiz. Bilmenin de birinci şartı üniversitenin ilim üretmesidir. Bileceğiz, bu birinci şart. Ama eğer bilgini tatbik edecek paran yoksa, oturur, ağacın gölgesinde yongayla kaşınırsın. Demek ki, bilgiden sonra ikinci önemli unsur, bilgiyi tatbik edecek maddî imkan gerekli. Onun da kaynağı eğer bir ülkenin toprağı müsaitse ziraattır, müsait değilse ticarettir. Demek ki bilgi, artı sermaye gerekli kalkınmak için. Dünyada, Allah’tan başka hiçbir şey mükemmel değildir. Her şeyde bir tekamül vardır. Bugün yapmış olduğun bir fabrika, kurduğun otel, hastane, yarın demodur. Çünkü hayat canlı bir organizma gibi devam eder. Onun için yaptığımız müessese, ticarethane, otel, fabrika neyse, bunlar her gün kendini yenileyip, ileri gitmek mecburiyetindedir. Bunun da şartı, ahlâklı pratisyen, ahlâklı mühendis, ahlâklı işletmeci, ahlâklı müteşebbis, ahlâklı işçidir. Demek ki, bilgi, sermaye, ahlâklı pratisyen. Bu üçünü bir araya getiren milletler zengin, kültürlü, ileri giden milletlerdir; getirmeyenler de, fakir ve geri kalmış milletlerdir. Bunlar güçlü milletlerin eline bakan zavallılar durumundadır.

İŞİN MÂNEVİ BOYUTU VAR

Bizim kültürümüzde meslek kelimesi “*sülük*” kelimesinden gelir. Tasavvuftaki ‘*seyri sülük*’ kavramından. Yani işin bir mânevi boyutu vardır.

Dönüp biraz tarihimize baktığımız zaman, Loncaları görürüz. Osmanlı’da öyle üretimler görürsünüz ki, öyle kalite kontrolleri görürsünüz ki, aklınız durur. Bambaşka sistemlerle karşılaşırız. Bunları bilim hayatımıza katmazsak, köylünün başına külâh geçirme yerine, onun

kafasına kaliteyi, dürüstlüğü ve ahlâkı sokmazsak, dünyanın hiçbir yerinde tutunma ve var olma şansımız yoktur.

Netice olarak sizleri fazla yormadan şunu söylemek istiyorum ki, 'kendisini adam edemeyenler, başkasının adamı olmaya mahkûmdur.'

21. Yüzyılı adam etmenin şartı üretmek ve bunu dünya pazarlarına çıkarmaktır. Yani var olmak istiyorsak, işin şartı budur."

“Savaşın Ekonomik, Teknolojik ve İnsanî Boyutu”

Uluslararası Teknolojik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (UTESAV), 10 Nisan 2003 tarihinde MÜSİAD Konferans Salonunda “Savaş Teknolojisi/Savaşın teknik, ticarî ve İnsanî Boyutu” konulu bir panel düzenledi. UTESAV Mütevelli Heyet Başkanı *Necmi Sadıkoğlu*’nun yönettiği panele, Emekli Orgeneral *Halit Edip Başer*, Savunma Analisti *Dr. Aydın Çetiner* ve Ekonomist *Melikşah Utku* konuşmacı olarak katıldı.

Savaşların insan üzerindeki yıpratıcı etkilerine temas eden *Necmi Sadıkoğlu*, Atatürk’ün söylediği “Hayatî gerekçesi olmayan savaş, bir cinayettir!” sözünü hatırlatarak, daha insanî bir dünyadan yana tavır alınması gerektiğini söyledi.

TETİĞİ ÇEKEN İNSAN

Açış konuşmasından sonra, Savaşın İnsanî Boyutu konusunda söz alan Emekli Orgeneral *Halit Edip Başer*, şunları söyledi:

“Konuşmamda savaşın insan boyutu üzerinde duracağım. Savaşın insan boyutu denilince ben ne anlıyorum, önce onu arz edeyim. Bunun için de, izin verirseniz bundan aşağı yukarı 40 sene önce bizzat yaşadığım bir hatıramı size aktararak söze başlayayım. Birleşmiş Milletler içerisinde bulunan Türk Birliğinde görev yapmak üzere, 1965 senesinde Kore’ye gönderildim. O zaman henüz teğmendim. Kore’ye varışımızdan birkaç hafta sonra, bölüğümüzün Koreli iki tercümanından biri, Bay Kim isimli kişi, bana geldi ve dedi ki, “Teğmenim size bir mektup var!” Mektubu uzattı ki, zarfın üzeri Korece harflerle yazılıydı. Tabii ki, mektubu daha açmadan bay Kim’e uzattım ve dedim ki, “Mektubun zarfı Korece, herhalde içindeki mektup da Korece yazılmıştır. Bunu benim okumam mümkün değil. Lütfen şunu bana bir okuyun.”

Netice olarak, anlaşıldı ki, mektubu gönderen Koreli bir genç kız. Şunları yazıyordu:

“Kore savaşının başlamasından birkaç ay sonraydı. Ailemle birlikte Kuzeyden Güneye kaçıyorduk. Eşyalarımızı bir kağına yüklemiştik. Hava çok yağmurlu, yollar çok çamurluydu. Bu arada arabamız yoldan kayıp çıkarak, yol kenarındaki çamura saplandı. Babamın-annemin bütün gayretleri, arabamızı düştüğü bataklıktan çıkartmaya, tekrar yola sokmaya yetmedi. Bu arada yoldan, yanımızdan çok sayıda asker geçti. Fakat bir süre sonra değişik kıyafetli askerler gelmeye başladı. Bunların arasından iri-yarı bir asker arkadaşlarının arasından ayrıldı, tüfeğini çapraz olarak omzuna astı. Öne çıkarak bize doğru yaklaştı. Ben bu sırada çok korktum. Geldi, arabamızı arka tarafından tutup kaldırdı ve yolun kuru tarafına geçirdi. Yüzümüze bakarak, hafifçe gülümsedi. Sonra da gidip yeniden asker arkadaşlarının arasına katıldı. Bu askerlerin Türk askerleri olduğunu, bir zaman sonra öğrendik. Ne var ki, o günden beri Türklere teşekkür etmek için imkân bulamadım. Sizin fotoğrafınızı ve isminizi, Kore’ye geldiğinizde gazetelerde görüp öğrendim. Mektubu bu vesileyle size yazıyorum. Eğer mektubum elinize geçerse, lütfen bu gecikmiş teşekkürümü kabul edin!”

İşte bu hâdise, savaşın insanî boyutu bakımından sadece küçük bir örnek teşkil ediyor.

Şimdi efendim, başlangıçta da ifade ettiğim gibi, savaşın insanî boyutu diyoruz ama, aslında savaşın insanla ilgili olmayan boyutu yok. Savaşın bütün öteki boyutlarının ortasında, temel boyut, aslında insan boyutudur. Çünkü, savaşa karar veren insan, savaşa sebep olacak gerekçeleri meydana getiren insan... Aynı zamanda savaş vasıtalarını, araçlarını yapan, imal eden de insan. Bunları kullanan ve tetiği çeken de insan. Ve merminin düştüğü yerde vurulan, parçalanan, ölen de insan! Onun anası, babası, yakınları yine insan. Savaşın acısını çeken yine insan. Yani savaş dediğiniz zaman başlı başına bir insan boyutu var ortada.

SİLAHLI ÇATIŞMA

Savaş dediğimiz zaman neyi kast ediyoruz. Burada ben, savaş lafını daha çok ‘silahlı çatışma’ manâsında kullanacağım, konuşmam boyunca. Fakat kavram olarak, savaş dediğimiz zaman sadece silahlı çatışmayı kastetmiş olmayız. Savaş genel manâsıyla bunun çok daha ötesinde, çok daha geniş boyutları olan bir olay. Barış zamanında da, yaşantımızın devam ettiği normal günlerde de, bir yanda devam eden bir eylemin ismidir savaş. Ekonomik, psikolojik, diplomatik ve diğer alanlarda devam eden eylemlerin toplam adıdır. Ama biz burada tabii ki, silahlı çatışmadan söz ediyoruz.

Atatürk, “Her türlü başarının, her nevi kuvvetin, kudretin gerçek kaynağının, milletin kendisinin olduğu kanaatim tamdır” diyor. Bu şu demektir: Bir milletin var olmasında temel unsur, o milletin insan unsurudur. Onun başarısında da, başarısızlığında da, hepsinde bu insan unsuru rol oynar. Atatürk’ün bir diğer tespiti de şu: “Bir milletin rûhu zapt olunmadıkça, o milletin azim ve iradesi, kararlılığı, dayanıklılığı kırılmadıkça o millete hâkim olmanın imkânı yoktur!” Görüyoruz ki, savaşta da asıl hedef insandır. İnsanın sadece bedeni değil tabii ki. İnsanın aklı, düşünme yeteneği.

Diğer bir gerçek ise şu, savaş sadece cephedeki askerle değil, ulusça ve bütün ulusal güç unsurlarıyla yapılır. İnsanın eğitim seviyesinden, ruh yapısına; ulusal hedeflere inancından, kendini yönetenlere olan güven derecesine kadar, akla gelebilecek her özellik de, çatışmayı, savaşı ve onun sonuçlarını etkiler.

Ancak, hangi nedenle olursa olsun, gerekçesi ne olursa olsun; savaşın, silahlı çatışmanın insanın pozitif yanına hiç de uygun düşen bir olay olmadığını hepimiz biliyoruz. İnsanın pozitif yanı dediğim durum şu, hani insanın iyiliklerle dolu yanı vardır ya, işte onu kastediyorum. İnsan karakterinin olumlu düşünen, artı yanı. İşte savaş, insanın bu müspet yanı ile pek bağdaşır bir hadise değil. Çünkü insanın bu yanında sevgi vardır, saygı vardır; acıma vardır, merhamet vardır, insanlık vardır; kısaca güzel olan bütün duygular vardır. Oysa savaş hadisesinde bütün bu iyi yönlerin, artı yönlerin, insanî yönlerin, yine insan eliyle yok olma tehlikesi vardır. Dolayısıyla, savaş denilen olgu, insanın bu güzel taraflarıyla yanyana duracak bir kavram değil.

Öte yandan, savaş kavramının orta yerindeki esas unsur, yine insan. Temas ettiğim gibi, savaşın planlarını o yapar, kararı o verir. Evet, savaşın her türlü yıkımını, acılarını çeken de insandır. Bugün Irak savaşında, bu insanların acılarını, oturduğumuz koltuklarda, çok yakından, televizyon ekranından izliyor, yüreklerimizde derinden hissediyoruz. Gerçekten de evlâdı ölmüş veya evi yıkılmış bir babanın; bağı yanık, kederli bir ananın ağıtını, duyduğu acıyı, büyük yürek yangınını seyrederken; yine düşen bombanın korkusuyla sapsarı olmuş bir yüzle bakan küçücük bir kız çocuğunun hayretler içindeki bakışını seyrederken ve nihayet, ülkeyi işgale gelen askerın tüfeğini doğrulttuğu küçücük çocuğun gözlerindeki çaresiz dehşetli korkuyu seyrederken; bir insan olarak biz de ıstırap duymaktayız. Bu felâketi, bu yoğun duyguyu anlamak elbette kolay değil. Bu büyük korkuyu anlamak, o acıları tam olarak hissedebilmek için, onların yerinde olmak lâzım. Bizler de savaşı izlerken, ekranlarımızın başında üzülüyor, acı duyuyoruz ama, bu acıyı derinden duyabilmek için savaşın içinde olmak gerekir. Yakından yaşamak gerekir. İşte savaşın insana yaptıkları bu.

ZORUNLU OLMADIKÇA SAVAŞ CİNAYETTİR

Hayatının büyük bir kısmını savaş alanlarında geçirmiş büyük komutan *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, “Hayatî olmadıkça savaşın bir cinayet olduğunu” söylemektedir. Bu savaşın hayatiyetini de bazı esaslara bağlamış. Bu konuda diyor ki, “Ulusal bağımsızlığımızı ve özgürlüğünüz, ulusal birliğiniz ve vatan bütünlüğünüz tehlikeye düşmedikçe yahut da başka insanların karşılaşabileceği daha büyük acıların önlenmesi için zorunlu olmadıkça, savaşmak insanlık dışıdır. Cinayetle eş değerdedir!”

Benim de savaş konusundaki anlayışım budur. Gerçekten de, bu zorunluluklar olmadıkça, insanların ölümüne yol açan savaş bir cinayettir.

Savaşın insanî boyutu, sayacağım bazı ilâve nedenlerden dolayı üzerinde konuşulması en zor olan yön. Az evvel savaşın acısını çektiğini belirttiğim o insanlar, çocuğunu askere gönderen anne, kafalarına bombalar yağan, savaş şehirlerindeki o insanlar...Bütün bunların, savaşın neden çıktığı ve gerekçesi hakkında dahi herhangi bir fikri yok. Bu garip kişiler, insanların durup dururken neden birbirlerine savaş açıp, bombaladığının farkında bile değil. Ama gelin görün ki, savaşın tüm yıkımını, tüm acısını bütün şiddetiyle yaşayan yine onlar.

Evet, anlattığımız hadiseler oldukça dramatik. Bunu daha da dramatik hale sokmak istemiyorum. Zaten bu dramı televizyon haberlerinde bir yönüyle her gün yaşıyoruz.

Savaşın doğrudan etkisinin yanında, silahlı çatışma safhasının neden olabileceği ekonomik ve psikolojik yıkım da var. Bu yıkımın olumsuz etkileri de, daha geniş halk kitleleri üzerinde, savaş sonrasında da uzun süre etkili olmaktadır. Savaşın insanî boyutunun bir diğer veçhesi de budur. Neticede savaş sonrasında psikolojik ve ekonomik sıkıntısını da yine insan çekmektedir. Yani savaşın getireceği ekonomik yıkımların sonucuna ve acılarına katlanacak olan yine bizleriz, yine insandır. Dolayısıyla savaşın, savaş sonrası etkileri de yine insanî boyut içinde yer almaktadır. Netice gelip her yönüyle insana dayanıyor.

Savaşın sivil halk üzerindeki canlı örneğini tüm ayrıntılarıyla zaten ekranlardan izliyoruz.

Yüreğimiz parçalanarak seyrettiğimiz bu dramatik sahneler, savaşın insan boyutunun sadece bir yönünü gösteriyor. Yavrusunun ölü bedenini kucağında tutan ananın duygularını bizlerin yakından, aynıyle hissetmemiz çok zor. Onu yaşamak gerekir.

SAVAŞI FİİLEN YAŞAYANLAR

Savaşın insanî boyutunun bir diğer yönü de, silahıyla savaşı fiilen yaşayanlarla ilgili olan yanı. Buraya kadar savaşın dışında olan, sivil halk dediğimiz kitlenin savaştan etkilenmesi üzerinde durduk. Bir de elinde silahıyla, veya kendisine teslim edilmiş tankı ile, uçak savar nişancısıyla ya da yaya, piyade asker olarak savaşı fiilen yürüten insanlar söz konusu. Savaşın bunlar üzerindeki etkisini de bilmek durumundayız. Bir de bu insan açısından savaş değerlendirmesi yapmak lâzım. Çünkü onlar da insan. Onlar da savaştan etkilenen, savaşın sıkıntısını yaşayana insanların çocukları. Yaşlı bir babanın oğlu, genç bir gelinin kocası veya yeni doğmuş bir bebeğin babası, falan. Er'inden, başlarındaki en büyük komutanları da buna dahil. Bütün bunlar orada, savaş alanında savaşan kişiler olmanın yanında, insanî meziyetleriyle de oradalar. Yani, bir asker, nasıl olsa savaşa gidiyorum diye acıma duygusunu evde bırakıp, savaş alanına gidemez. Duygularını yanında taşır. Bir asker, ben savaşa gidiyorum diye sevgi, saygı, acıma duygusu, merhamet, insanlık, hoş görü; kin, nefret, acımasızlık, tahammül, tahammülsüzlük gibi insanî duygularını, savaş yerinde bunlar bana lâzım olmaz diyerek, bir pakete sarıp anasına, babasına teslim edemez. Yani savaşan insanın da, bütün artı ve eksileriyle savaş alanında bulunduğunu kabul temek durumundayız. Dolayısıyla bu haliyle savaşa şu ya da bu şekilde etki edecek veya savaş ona etki edecektir. Savaş onu ya süratle korkutup sindirecek, dolayısıyla savaşta kendisinden beklenen görevi yapamayacak, mensubu olduğu birlik, mensubu olduğu kuvvet muhtemelen görevini başaramayacaktır. Aksi halde, hayır bunlardan etkilenmeyecek ve görevini tam yapacak; onun gibi askerlerden oluşan birliği de, görevini başarıp, kendisinden beklenen hedefi başaracaktır. Evet, burada, asker olarak savaşı fiilen yürüten insanların da, hem savaştan etkilenmesi; hem de kendilerinin, eğitimleri başta olmak üzere, diğer olumlu ya da olumsuz nitelikleriyle, şu ya da bu şekilde etkileyecekleri gözden kaçmamalıdır.

Silah sistemleriniz, ne kadar gelişmiş bir teknoloji ürünü olursa olsun, onu kullanan insanın gereken zaman ve yerde bu silahı uygun şekilde kullanması için gerekli asgari becerileri ve nitelikleri bir arada değilse, istenilen etkiyi sağlayamazsınız. Fakat bunun tersi mümkündür. Yani daha eski ve ilkel silahlar, inançlı, kararlı, iyi eğitilmiş insanlarla; beklenenin tersine, daha etkili kabul edilen modern sistemleri yenilgiye uğratabilirsiniz. Bunun örnekleri çoktur.

SAVAŞIN, SAVAŞANA ETKİSİ

Öte yandan savaşın, savaşan insana doğrudan etkileri vardır. Bunlar yaralanma gibi, sakat kalma gibi, ruhsal bozukluklara maruz kalma gibi, ölüm gibi durumlardır ve bunlar da savaşın 'insanî boyutu' içinde yer alır.

Yine, savaşın insanî boyutu kapsamında, savaşan tarafların uymaları gereken kurallardan söz edilebilir. Son yıllarda, bu konularda, insan haklarına gösterilen hassasiyetlerin artmasına paralel olarak, bununla ilgili uluslararası düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemeler doğrultusunda, savaşta esir düşenlere yapılacak ve yapılamayacak işlemler belirlenmiştir. Dolayısıyla, savaşın o yönünde insanî boyutun bazı veçhelerine düzenlemeler getirilmiştir. Ancak, buna rağmen uygulamalarda gördüğümüz hadise şudur; güçlü olan kendi kurallarını arzu ettiği şekilde koyabilmekte ve herkesin uluslararası kurallara gerekli hassasiyeti göstermesini beklemek de mümkün olamamaktadır.

İnsanî boyut açısından, savaşın diğer türlerinden, en az 'silahlı çatışma' kadar önemli ve etkili olduğunu düşündüğüm-bazılarını daha önce ifade etmişim. Bunlar politik mücadele, ekonomik savaş-buna savaş diyebiliriz. Çünkü hakikaten uluslararası kıyasıya bir mücadele sürüp gitmektedir-Öte yanda psikolojik savaş. Bu da yine, bir silahlı çatışma söz konusu olsun veya olmasın, her zaman var olan, şu anda da var olan ve devam etmekte olan bir savaş türüdür.

Tabii ki, 'terör' dediğimiz savaş türünü de, bunların içerisinde zikretmek zorundayız.

Silahlı çatışma dışındaki, savaş şekillerinin, savaşın insan boyutuyla doğrudan ilgili ve o boyut üzerinde doğrudan etkili olmak gibi bir nitelikleri var. Evet, bunlar daha ziyade, silahlı çatışmaya gerek kalmadan, arzu edilen hedefleri ele geçirmek, rakibin savaşma gücünü azaltarak, silahlı çatışmanın başarısını çabuklaştırıp, kolaylaştırmak amacına yöneliktir. Yani savaş ilanına gerek olmadan, daha önce de arz ettiğim gibi, her dönem ve ortamda, sürekli uygulanmaktadır.

Bunlardan terör, hepimizin büyük bir endişeyle izlemekte olduğu gibi, günümüzün en tehlikeli ve yaygın bir savaş tarzı olma yolundadır. Terör örgütlerinin son zamanlarda kazandığı planlama yeteneği, kullandıkları silah ve vasıtalar ve uyguladıkları taktiklerle, sebep oldukları yıkımlar dikkate alındığında, bu konudaki endişelerimizde haklı olduğumuz görülmektedir.

Burada daha da kötü olan şey, terör örgütlerinin ve bunların militanlarının kendilerini ahlâkî ya da uluslararası hiçbir kural ile bağlı saymamalarıdır. Bu grupların kitle imha silahlarını kullanacak sistemleri elde etme ihtimali herhalde insanların tüylerini diken diken etmeye yetecek bir endişedir.

İnternette okuduğum bir bilgiye göre, İngiliz hükümetinin 2001 yılında kurduğu bir araştırma grubunun yaptığı çalışmada, önümüzdeki 20-30 yıl içerisinde, özellikle terör örgütlerinin, uzaydan kontrol edilebilir sistemler dahil, teknolojinin en son ürünü sayılabilecek sistemlere sahip olabilecekleri ve bunlar sayesinde dünyanın her yerinde terör meydana getirebilecekleri; dolayısıyla dünyamızın çok daha tehlikeli bir döneme yaklaşmakta olduğu ifade ediliyor. Umarız ki, bu araştırma sonuçları doğru değildir. Umarız ki, bu öngörüler gerçekleşmez. Umarız ki, devletler gerekli tedbirleri zamanında alacak kadar akıllı davranır. Terör odaklarına bu fırsatı, bu imkânı vermezler.

PSİKOLOJİK HARP DURUMU

Diğer bir savaş türü olarak saydığımız psikolojik harp, insanların duygu, düşünce ve inançlarına yöneltilecek propaganda, aldatma ve beyin yıkama gibi vasıtalarla mücadele çeşididir. Bunda insanların doğrudan yaralanması, ölmesi ve hemen hissedeceği acılar çekmesi söz konusu değil. Ancak, bireysel olarak bozacağı moral, yok edeceği kendine güven duygusu ve sekteye uğratacağı savaşa devam azmi sebebiyle, ulusal direnme gücünü yok ederek; düşmanın başarısına önemli derecede katkıda bulunan bir savaş biçimidir.

Psikolojik savaş yoğun olarak yazılı ve görsel medyayı, dedikodu yayma metotlarını, buna ilâveten özel olarak hazırlanmış bildirileri ve akla gelebilecek diğer her türlü aracı kullanır. Bu psikolojik savaşa karşı koymanın yolu da, yine aynı tür vasıtaları kullanarak, aksi yönde çaba

yürütülmesi, kendi insanımızın eğitilmesi ve bunun yanında doğru bilgilerle zamanında ve sürekli olarak bilgilendirilmesi ile mümkündür. Bu nokta, toplumların hiçbir dönemde ihmal etmemesi gereken hususlar olduğuna inanıyor ve her fırsatta bunu vurgulamaya çalışıyorum. Çünkü, toplumumuzda, bu konuda izleyebildiğim kadarıyla zâfiyetlerimiz var, diye düşünüyorum. İlk bakışta, silahlı çatışma boyutundaki gibi ölüm ve yaralanma olmadığı için birçoklarınınca fazla önemsenmeyen ve hatta pek hissedilmeyen psikolojik hareket türü, gerçekte doğrudan insanın beynini, yüreğini ve duygularını hedef alır. Sonuç olarak psikolojik savaş, insanların yaralanacağı, öleceği ve benzer acılara katlanmak zorunda kalacağı; savaşmadan, şartları kabul etme onursuzluğunu yaşayabileceği ortamların oluşmasına sebep olan bir durumdur. Ekonomik alanda yürütülen savaşın, diğer bir deyimle ‘savaşın ekonomik boyutunun’ üzerinde durmayacağım. Çünkü biraz sonra muhterem konuşmacılar o konuya ayrıntılı olarak temas edecek.

Savaşın diğer biçimlerini uygulayabilmemiz için, ekonomik boyutun ne kadar önemli olduğunu, emekli bir asker ve bunun önemini hayatı boyunca hissetmiş biri olarak arz edebilirim. Gerçekten, eğer ekonomik bakımdan yeterli güce sahip değilseniz, yeterli bir askerî gücünü elinizde buldurmanız ve onu devam ettirmeniz mümkün değildir. Eğer yeterli bir askerî gücünü elinizde bulduramazsanız, çevrenizdeki düşman gözlere ve kötü niyetlilere karşı yeterli caydırıcılığı sağlayamazsınız. Dolayısıyla, sürekli olarak bir istim üzerinde, sürekli olarak kendinizi birçok tehdit altında hissederek, bu rahatsızlık içerisinde, bu tedirginlik altında yaşamak zorunda kalırsınız.

Savaş, insan ve ekonomi ilişkisinde diğer bir konu da, savaş ya da savaşa hazır olmak için yapılan harcamaların, gerçekte insanların eğitim ve refahı için kullanılması gereken kaynaklardan kesildiği gerçeğidir. Üstelik bu durum ömür boyu sürmektedir. Bir taraftan ekonominiz güçlü olacak, kuvvetli bir savunma sisteminiz olacak. Ekonomik gücünüzün büyük bir kısmını buna aktaracaksınız. Öte yandan ise bu para halkınızın refahı için yapılacak altyapılardan kısılacak. Başka da çaresi yok. Çünkü güçlü bir ülke olmak için buna mecbursunuz. Dolayısıyla, burada bir ikilem, bir çelişki var...

Eğer bir ülkenin gelişmesini istemiyorsanız, o ülkeyi ‘sürekli bir savaş tehdidiyle yaşatmanın yolunu bulun’ yeter. Çünkü bu savaşa hazır olabilmek için, o tehdide karşı kendisini güvende hissedebilmesi için, parasını savunma alanlarına harcayacak; dolayısıyla ülkesinin kalkınması için yeterli kaynak ayırmaktan mahrum olacak ve bunu bir türlü gerçekleştiremeyecek. Bu durum sanıyorum bizlere bir şeyler hatırlatıyordur.

MEDYANIN SAVAŞTAKİ ROLÜ

Son olarak, savaşın insanî boyutu konusunda medyanın rolüne de kısaca temas etmek istiyorum. İletişim alanında dev gelişmelerin yaşandığı günümüzde medya, insanların günlük hayatının önemli bir parçası haline gelmiştir. Bugün radyo ve televizyon yayınlarının ulaşmadığı yerleşim birimi hemen hemen hiç kalmamıştır. Psikolojik harp kapsamında insanların bilgilendirilmesi ve belirli bir yönde bilinçlendirilmelerinde medyanın ne kadar önemli bir rol oynadığını daha önce ifade ettik. İçinde bulunduğumuz Irak savaşında da, geçmişten farklı olarak medyanın rolünü gördük. Önemli olan, ulusal medya kadar, ülkeyi yönetenlerin de bunun önemini takdir ederek, gereğini yapması; bu çok etkili unsurdan ülkenin çıkarları, ulusun güvenlik, refah ve gelişmesine katkı sağlayacak istikamette ondan yararlanabilmesidir. Burada, medya organlarını doğru bilgilerle zamanında bilgilendirmekten sorumlu devlet kurumlarının da, konuyu çok iyi bilen, bu alanda gerekli eğitimi almış, tecrübe kazanmış, profesyonel kişilerin görevlendirilmesinin önemini bir kere daha vurgulamak istiyorum.

Konuşmamı bitirmeden önce, savaşın insanî boyutu ile ilgili çok genç yaşta bir gazetede okuduğum ve çok etkilendiğim bir anımı daha sizlerle paylaşmak istiyorum. Hadise Çanakkale’de cereyan ediyor: Tahminim 1960’lı yılların başı, ben Harp Okulu talebesiyim. Gazetenin ismini şu anda tam hatırlayamıyorum. Milliyet veya o günlerde yayınlanıp da, şimdi yayınlanmayan başka bir gazete olabilir. Anlatılan hadise şu: Çoğunuz hatırlamazsınız ama o dönemde Güreş

Federasyonumuzun Başkanı Vehbi Emre idi. O günlerde onun sayesinde Türk güreşi bütün dünyada büyük başarılar kazanıyordu. 1950'lerde falan. Avustralya'nın Melborg şehrinde 1956 yılında Olimpiyatlar yapıldı. Vehbi Emre Güreş takımını oraya götürmüş. Olayı kendisi anlatıyor ve şöyle diyordu: "Güreş takımımızla Melborg'a vardığımızda, bizi Olimpiyat görevlilerinden önce Anzak kafilesi karşıladı. Anzaklar, mâlumlarınız Çanakkale'de İngiltere bayrağı altında, İngiliz ordusunun bir parçası olarak savaşıyan Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerlerin gazilerinden oluşan bir grup. Bunlar her sene Çanakkale'ye gelerek burada bazı törenleri icra eder, kendi geleneklerine göre ölülerini anarlar. Bu Anzaklar, güreşçilerimizi büyük bir sevgi ve ilgi ile karşılamış, evlerinde onlara yemek vermiş. Türk insanına has, güzel bir insanî boyut olduğu için heyecanla aktarmak istiyorum. Beni diyor, şeref misafiri olarak masanın başına oturtular. Yemeğimizi yedik. Yemeğin sonuna doğru salonun kapısı açıldı ve içeriye iri-yarı, gür sesli, burma bıyıklı, saçları beyazlaşmış bir adam girdi. Şöyle bir etrafına baktıktan sonra benimle göz-göze geldi. Bana doğru yürüdü, hiçbir şey söylemeden beni sevgi ile kucakladı ve bir sandalye çekip, yanıma oturdu. Sonra da anlatmaya başladı, '17 yaşında beni askere aldılar ve Çanakkale'ye gönderdiler. Akşam saatlerinde, muharebelerin çok şiddetli ve süngü süngüye olduğu bir anda siperlerde Türklerle karşılıklı savaşmaktayız. Bir anda nasıl olduğunu anlayamadım, siyah bıyıkları olan iri-yarı bir Türk askerinin süngüsünü göğsümde hissettim. Yakalanmıştım, dua etmekten başka yapabileceğim hiçbir şey yoktu. Gözlerimi kapattım, ölüm korkusu içerisinde bildiğim duaları hatırlamaya çalıştım. Fakat aklıma hiçbir dua gelmedi. Bu arada, Türk askerinin Türkçe bir şeyler bağırp söylemekte olduğunu fark ettim. Gözlerimi açtığımda, eliyle arkamda bir yerleri göstermekte olduğunu fark ettim. Bağırarak konuşmaya devam ediyordu. Geri dönüp korku ile baktığımda, 30-40 metre ötedeki siperleri gördüm. Bana orayı işaret ediyordu. Kaçmamı istediğini anladım. Silahımı aldım, telaşla toparlandım ve silahımı alarak kaçmaya başladım. Ben kaçarken, o arkamdan bağırmaya devam etti. Gidip siperlere girdim. Biraz sonra iyice karanlık çöktü ve çatışmalar durdu. Hemen bölüğün tercümanını buldum ve Türk askerinin bağırarak söylediklerini dilimin döndüğünce aktardım ve bu sözlerin ne demek olduğunu söyledim. Tercüman sözleri çözmekte epey zorlandı ama, nihayet anladıklarını bana aktardı. Dedi ki, eğer yanlış anlamadıysam, o Türk askeri sana şunu söylüyordu: 'Bu er meydanında senin işin ne be çocuk!' İşte savaşın en güzel bir insanî boyutu bu. İşte bir Türk askerinin insanlığı. İsteseydi onu öldürebilirdi. Ama kaçmasına yani yaşamasına müsaade etti... Evet, hiç olsun bugünden sonra doğacak yavrular için savaşırsız bir dünya dileğiyle, hepimizi selamlıyorum."

KABUL EDİLEBİLİR BİR SAVAŞ DEĞİL

Necmi Sadıkoğlu: "Savaş denen dehşetli hadiseyi, ancak bir paşa bu kadar güzel anlatabilirdi. Çünkü, ömrünün 40 senesini asker ocağında geçirmiş, tecrübeli bir kişi kendisi. Paşamızın anlattıklarından hepimizin çıkarması gereken ders var. Önce, gerekçesi ne olursa olsun savaşın, insanın pozitif yönüyle bağdaşmadığı gerçeği. İkincisi ise Mustafa Kemal'in, "*Hayatî bir mecburiyet olmadıkça, savaş bir cinayettir!*" mealindeki sözü. Bu söz de bizler için, bütün insanlık için, savaşıyan dünya için çok önemli. Yani başımızda cereyan eden Irak savaşını, Türk insanı içine sindirememiştir. Çünkü hayatî bir mecburiyet taşıyor, keyfî bir savaş bu. Makul gerekçesi yok. Güçlünün, aklına estiği için ya da o coğrafyada çıkarı olduğu için bir ülkeye savaş açması söz konusu. Hiçbir yönden kabul edilebilir değil. Ne insanî, ne de ahlâkî gir dayanağı olmayan bir savaş. Umulur ki, insanlık bundan ders alır ve böyle keyfî savaşlar olmaz."

SAVAŞIN TEKNOLOJİK CEPHESİ

Savunma Analisti Dr. Aydın Çetiner:

"Türk ordusunun değerli bir paşası ile birlikte savaş teknolojisi üzerine konuşmak, benim için büyük bir mutluluk. Müsaade ederseniz, ben konuşmamı '*Veyl mağlupların hâline!*' diyerek

başlamak istiyorum. Sayın Paşam savaşın insanî boyutu üzerinde durdu; biz de elimizden geldiğince teknolojik boyutunu dile getireceğiz.

Modern bir savaşın nasıl gerçekleştiğini anlatmadan önce, bu savaşın nerde, hangi coğrafi mekânda yapıldığına dair bir plan tanımlaması yapmak lâzım. Savaşın yapıldığı bu tarihî arka plana baktığımızda, Osmanlı Devletinin pürüzsüz, son derece rahat, birbirinden farklı kültürleri bir arada yaşatarak, 500 yıl süreyle yönettiği bir coğrafyadan söz edeceğimizi görmekteyiz. Bu coğrafyanın tamamında bize ait bir kültürün izlerinin bulunduğunu hatırlamanızı rica edeceğim. Bilindiği üzere dünya güç dünyasıdır. Dün de öyleydi, bugün de öyle, muhtemelen yarın da öyle olacak. Osmanlı Devleti gücünü kaybedip, yerine Ortadoğu'da İngiliz ve Fransız emperyalizmi tarafından suni sınırların, suni otoritelerin ikame edildiği bir düzen kurulmaya başlandığında, enteresan gelişmeler olmuştur.

Mesela Ortadoğu'nun şekillenmesi 3 anlaşma üzerine bina edilmiştir. Birincisi, o zamanki Mısır Yüksek Komiseri ile Osmanlı'ya isyan eden Mekke Şerifi Hüseyin arasındaki yazışmalardır. Bu yazışmaların temeline dair bir vurgu yapmak istiyorum; Şerif Hüseyin, Arap İslâm Hilâfetini ele geçirecek, Osmanlı'yı devirecek, otoritesini tesis edecek; ancak Arap İslâm Hilâfetini, Hıristiyan ülke olarak İngilizlere onaylatacak. Konu, bu temel üzerinden ele alınırsa sanıyorum daha iyi anlaşılacak. İkincisi, emperyalistler bölgedeki otoritelerini birbirleriyle de tescil etme ihtiyacı hissetmektedir. Onu da, McMahon'la-Şerif Hüseyin arasında yapılan anlaşmayı takiben, Sykes ve Pico arasındaki anlaşmalarla düzenlediler. Bugünkü Ortadoğu'yu iyi kavrayabilmek için, üçüncü şıkka da temas etmek gerekir. Üçüncüsü, Lord Balfour'un Yahudilere Filistin'de bir yurt vaat eden deklarasyonudur. Çünkü, emperyalistler bölgede, daima sâdik kalmak üzere söz veren Osmanlı subaylarının tersine, kalmamak için söz vermişlerdi. Bölgenin şekillenmesi sürecinde, şimdiye kadar tutulmuş tek bir delilleri yoktur. Bunları vurguladıktan sonra, bugün yaşananları anlamının kolaylaşacağına inanıyorum.

Bizim bölgeye bakış açımız yerli ve millî; bölgenin kiracısı gibi değil, mal sahibi gibi bir bakış açısı olmalı.

'TÜFEK İCAT OLDU, MERTLİK BOZULDU!'

Modern savaşa dair bir tanımlama yapabilmek için, modern savaşın gereklerini ortaya koymak lâzım. Para, uluslararası politika ve askerî stratejinin içiçeliği, iki önemli faktör olarak karşımıza çıkıyor. Savaş üzerine görüşleriyle tanınan bir general diyor ki, 'Savaş, uluslararası politikanın kan ve şiddetle devam eden şeklidir. Geçmişe baktığımız zaman, insanlık tarihinin, 'savaşlar ve savaşların arasında kalan uzun barış dönemleri' diye tanımlanamayacağını, savaşlarla, barış içerisinde geçen dönemlerin, 'savaşa hazırlık içerisinde geçen dönemler' diye tanımlanmasının daha doğru olacağına inanıyorum.

Modern savaş nasıl yapılır?

Daha önce, soğuk savaş döneminde çok kutuplu bir dünyada yaşıyorduk. Önce bir belirsizlik sürecine girildi. Sovyetler Birliği'nin, Amerika Birleşik Devletleri ile girdiği mücadeleyi kaybetmesinin ardından, ortaya böyle yeni bir manzara çıktı. Çok kutuplu dünya dendi. Belirsizlik dendi. Sonunda asimetrik savaş noktasına kadar gelindi. Bütün bunlar olurken, modern savaşın gerekleri asla ortadan kalkmadı. Başından beri, yani ilk vuruşmalardan, günümüze kadar, geçmişte yaşanan her türlü çatışma ve gerginliğin, bilinen tarihte düşülen kayıtlarına baktığımızda; Osmanlı Devleti kılıç, ok ve mızrakla yapılan savaşıma şekillerinin en önemli uzmanlıklarından birini temsil etmektedir. Ok ve mızrakla yapılan vuruşmalarda, ordusunu en iyi yönlendirenler, bizim de mensubu bulunmakla şeref duyduğumuz Türklerdir. Geçmişte bir Memluk savaşçısının, hasmına karşı savaşırken, elindeki kılıcıyla düşman saflarına girip, 70-80 savaş yaralı veya savaş dışı asker bırakarak geri dönmesi normal karşılanırdı. Kılıç, ok ve mızrakla yapılan çarpışmaların sonuncusu, Yavuz Sultan Selim'le, Tomanbay arasında, yani iki Türk hakanı arasında geçmiştir. Yavuz Sultan Selim'le, Tomanbay karşı karşıya geldiklerinde, Tomanbay'ın acıklı bir nutku vardır. Der ki Tomanbay; "Sizin ordunuzda gayri Müslimler var, paralı askerler var, her türlü insan var. Daha önemlisi, her kim ateşlerse ateşlesin, birçok

savaşçımı bir defada öldürecek tüfekleriniz var. Eğer cesaretiniz varsa, bırakın tüfeklerinizi; yeniden savaşalım. Bakın o zaman bizim askerlerimizin neler yapacağını göreceksiniz!” Yan bir anlamda, ‘Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu!’

Maalesef artık tarih, ateşli silahların devrini açmıştır. Bu konuşma acıklı bir nutuk olmaktan öteye geçemez. Top ve barutla yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti, hem yerleşik bir kültür ve medeniyet oluşturmak bakımından önemli bir mesafe kat ederken, medeniyet müesseseleri gelişirken; hem de, savaşma şekillerinin ileri örneklerini vermiştir. Onların devri de, İkinci Viyana Kuşatması ile kapanmıştır. Çünkü bir önceki yüzyılda dünya üzerinde var olan yegâne rakipleri olan Habsburg hânedanı 17 bin top dökmüşken, Osmanlı İmparatorluğu o yüzyılda sadece 6 bin top dökmüştür. Yani bu mücadelenin yüzyıl daha devam etmeyeceği belliydi. Tatar Giray Han, Halenberg’te otağını kuran Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’yı satmadı aslında. Çünkü, Tatar Giray Han, kılıç, ok ve mızrakla yapılan savaşma tekniğinin temsilcisiydi. Viyana’nın iyi korunmadığını biliyordu. Saldıralım, vuralım, şehri alalım, düşüncesindeydi. Elimizde tutar mıyız, tutmaz mıyız, onu düşünecek halde değildi. Onun savaş anlayışı böyleydi ama, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Osmanlı Devletinin ihtişamını temsil ediyordu; o yüzden şehrin anahtarlarının kendisine getirilmesini bekliyordu. 250 kilo da kahve vardı yanında. Böylece Viyanalılar kahve içmeyi öğrendiler.

MODERN SAVAŞ ŞEKİLLERİ

Buradan, modern savaş tekniklerine gelirse. Modern savaş tekniklerinden bahsetmek için, bunları sağlayabilecek imkân ve kaynaklara kim sahip, ona bakmak gerekir. Bunu tek bir örnekte ele alabiliriz: Amerika Birleşik Devletleri Silahlı Kuvvetleri. ABD Silahlı Kuvvetleri iyi işleyen ekonomisi ve var olan kaynaklarının gücüyle, savaş yapma örneklerinin en ileri örneklerini, istenilen sürede devam ettirebilecek güç ve yeteneğe sahiptir.

Afganistan’da başlayan bir süreç var. Son süreci değerlendirecek olursak, Amerika Birleşik Devletleri, Vietnam harbinden beri, üstün ateş gücünü ve Amerikan hava-kara doktrininin gereği olan modern muharebe usullerini en iyi uygulayan ülke olarak, belli bir değişiklik ve gelişme kaydetmiştir.

Vietnam savaşında yanılmıyorsam yaklaşık 66 bin Amerikan askeri öldü. Ancak daha sonra takip eden yıllarda meydana gelen çatışma ve gerginliklerde Amerika Birleşik Devletleri geliştirdiği teknolojilerle hem Sovyetler Birliği’ni devam eden mücadelede geride bıraktı, hem de onları teknolojik olarak geriletirken, ön plana çıkacak ciddi bir başarı elde ettiler. Bu çok basit bir teknoloji gibi görülebilir. Öncelikle modern savaşta iki önemli faktör ön plandadır. Bunlardan birincisi uydu ve bilgisayarlardır. 1990’da yaşanan Körfez Harbinde bölgede yer alan uyduların yanısıra 300 bin bilgisayar kullanıldı. Bilgisayarlardan gelen bütün datalar birleştirilerek, Amerika Birleşik Devletleri bir operasyon yaptı.

Bu arada, Amerikan teknolojisi konusunda da birkaç şey söylemek gerekir. Birincisi soğuk savaş döneminde basit bir şey yaptılar. Bir savaş uçağına baktığınız zaman daima aerodinamik imal edildiğini görürsünüz. Yani uçak yuvarlak hatlara sahiptir. Dolayısıyla böyle yuvarlak hatlara sahip uçak havada uçarken, yerdeki radardan kendisine gelen pasları yuvarlak hatlara sahip olduğu için, hangi noktadan gelirse gelsin, 90 derecelik bir açıyla geri gönderir. Amerika Birleşik Devletleri önce bunu değiştirdi. Son dönemde ürettiği milyar dolarlık uçaklara bakın, eciş-bücis şeyler. Kafamızdaki imaja ters bir durum. Çünkü düz hatlara sahip uçaklar yapmaya başladılar. Böylece radar falsı geldiğinde başka bir noktaya yönleniyor, buna stealth teknolojisi deniyor. Bir zaman da boya ürettiler. Gelen radar falsını üzerinde emiyor, geri göndermiyor. Stealth teknolojisinin anlamı neydi, Sovyet küresel radarlarının, yani global savunma ağının, yaklaşık 50 yıllık gayri safi millî hasılanın tamamının harcanmasına rağmen, karşılanamayacak bir maliyete değiştirilmesi gerekiyordu. Bu, Sovyetler Birliği’nin karşılamayacağı bir maliyetti. Bir de basit teknoloji ürettiler, bugün de kullanıyorlar. Malum Cruise teknolojisi. Cruise füzesi yaklaşık 600 bin dolar maliyetli, 1200-1300 kilometre menzile sahip bir füze. Esprisi nedir yüksek infilaklı bir harp başlığına sahiptir. Denizaltı çıkışlı ve su üstü satırlarından atılabilen veya stratejik

bombardıman uçaklarından atılabilen bir füzedir. Atıldığı zaman çok basit bir şey yapar, uydu bağlantılıdır; üzerinde bir çivi kamerası vardır, üzerinde gps cihazı, yani global pozisyon belirleme sistemine sahiptir. Bununla nokta atışı yapılır. Bir ülkeye, bir bölgeye, bir şehre veya belli bir adrese vurur. Ana esprisi budur.

Mesela trident deniz altısı 800 milyon parçadan üretilmiştir. Bu 800 milyon parça birbiriyle uyumlu düzenlenmiş ve planlanmıştır. Bu denizaltı ne yapar? 24 tane tomahawk cruise füzelerini dünyanın herhangi bir noktasından atar ve gelişmiş radarlarla tesbit edilememekle övünür. Aynı zamanda yaşı hepimizden büyük olan B 52 Strato Fortress stratejik bombardıman uçakları havada yakıt ikmali yapabilme yetenekleriyle, havada istenilen surede kalabilmektedir. Zaten menzili son derece uzundur, sözü edilen füzelerden bol miktarda taşımaktadır. Bunların farklı sistemleri, aynı zamanda elektro optik sistemlerin gelişmesiyle, Ah 64 Aphaçe helikopterleri ki bana göre bugün eskimiş bir teknolojidir. Fakat 24 saat muharebe yapabilme yeteneğine sahiptir. Yani gündüz olduğu gibi, gece de hedefe atış yapma imkânına sahiptir. Aynı zamanda bu sayede, düşman uyurken sortie yapma imkânına sahipsiniz. Hele bütün bunları destekleyecek altyapıya sahipseniz, Amerika'nın modern muharebe usûllerine dair bir fikir edinmiş olursunuz.

Bu sistemin işleyen diğer yanı da, Sayın Paşamız ifade ettiler; medya işbaşındadır.

Öncelikle günümüz demokrasilerinde, bu 'demokrasi' kavramı bana göre sadece bir kelimedenden ibarettir. Eğer demokrasinin ideâl şartlarından söz edeceksek, çok farklı şeyler konuşmamız lâzım. Bana göre demokrasi antikite Yunanistan'ında kaldı. Küçük site devletleri vardı, herkes elini kaldırıyordu, insanlar da görüyordu. İşi saymak mümkündü. Şimdi demokrasilerde aracı kuruluşlar var, doğrudan demokrasi yok artık. O aracı kuruluşlar da, günümüzde medya kuruluşlarıdır. İnsanların kanaatlerini şekillendirmekte, yönlendirmekte ve âdeta maniple etmektedir. Bu konuda da son derece başarılıdır. O yüzden, ABD El Cezire'yi bile bombalamak zorunda kalıyor. Doğru haber ulaştırılan kaynakları kurutup, kendini haklı çıkarmak için. Çünkü El Cezire, CNN'e bir rakip.

ABD NE YAPMAK İSTİYOR?

Şimdi modern muharebe usullerine medyayı da ilave ettikten sonra, başka bir boyuta dikkat çekmek istiyorum. Bugün Amerika Birleşik Devletleri Irak'ta bir savaş yürütüyor. Savaşın kirli boyutları üzerinde duruldu. Ama bunun bir de bundan sonraki aşaması üzerinde duralım. Amerika Birleşik Devletleri ne yapmak istiyor? Bana göre ABD bu yöreye petrol için gitmedi.

Çok önemli büyüme potansiyeline sahip olan Çin, her ne kadar çok geri teknolojiye sahip bir ordusu varsa da, engellenmesi gerekiyor. Asya Pasifik kuşağında, Japonya'nın sürekli ticaret fazlası ve büyüme potansiyeli sebebiyle durdurulması gerekir. Her ne kadar soğuk savaş kaybetmiş olsa da, Amerika Birleşik Devletleri karşısında gücünü yeniden kazanmak için uğraşan Rusya'nın durdurulması gerekiyor. Daha da önemlisi Avrupa Birliği, Atlantik ötesi bağlarını koparmaya çalışmaktadır. İçerisinde bulunduğumuz 21.yüzyılda ABD'nin önüne başat bir güç olarak dikilme gayretleri içerisindedir. Bunların başında da, Almanya ve Fransa gelmektedir. Bunların, Amerika'nın rakibi olarak dünya sahnesine çıkmasını engellemenin bir yolunu bulmak gerekir. İşte Amerikan büyük stratejisi ve Amerikan siyasî strateji uzmanları, 21.yüzyılı garanti altına almanın yolu olarak, bu müdahaleyi öngördüler ve bir Ön Asya bloğu oluşturdular. Aynı zamanda bunun bir de yan ürünü var. Bana göre son derece stratejik öneme haiz. Kurulduğu 1948 yılından beri üzerindeki güvenlik tehdit algılamasını atamayan İsrail'in rahatlatılabilmesinin bir yolu da, Amerikan politikalarına itiraz eden, benim itirazcı Kuzey Ortadoğu ülkeleri diye adlandırdığım, İran, Irak ve Suriye'nin hizaya getirilmesi gerekmektedir. Eğer bu yapılırsa, o zaman ortaya, burada o zaman Kürt olgusuna da dikkat edelim lütfen, üzerinde risk barındıran bizim hinterlandımızda, bizim için de son derece olumsuz gelişmeler anlamına gelen bağımsız bir Kürt devleti oluşturulması gerçekleştirilirse, Ortadoğu'da Arap olmayan üçüncü bir devlet ortaya çıkacak. Amerika'nın burada muradı nedir? Çünkü İsrail bir stratejik dayanak noktası olarak ele alınmaktadır. Bu stratejik dayanak noktasının askerî ilişkiler boyutundan çıkartılıp, ekonomik ve

siyasî ilişkiler boyutuna taşınabilmesinin çok önemli bir yolu vardır. Bu, Amerika Birleşik Devletleri'ni rahatlatabilecek bir argüman olarak görülmektedir.

ASYA BLOĞU'NA İHTİYAÇ VAR

Modern muhabereye ilişkin birkaç şey daha söylemek istiyorum. Olanca teknolojiyle, size karşı olağanüstü güçle yüklenen, sizden çok daha büyük bir güçle mücadele ediyorsanız; o zaman iki şeye ihtiyacınız vardır, birisi buraya, ikincisi mümkün olduğunca ilkel hareket etmeye. Modern muharebe usullerinin çok önemli gerekliliklerinden biri ekonomik boyutudur. Sözlerimi tamamlarken, bu konuda konuşacaklar olacaktır. Ben buna dair şunu söylemek istiyorum, Amerika Birleşik Devletleri petrol konusunda, Ortadoğu bölgesine aşırı bağımlı değil. Ancak piyasa yapıcılığı bakımından bu bölge önemlidir. Amerika Birleşik Devletleri kendi iç durumunda anormal bir ticaret açığı ile hareket ediyor. 5.2 oranında ticaret açığı var. Yüzde 4 ticaret açığı olanın krize gireceği belirtiliyor. Öyleyse ABD neden krize girmiyor? Amerika Birleşik Devletleri gerçekten ekonomik, siyasî ve askerî bakımdan süper güç olduğu ve piyasaları kendi elinde bulundurduğu için, ekonomik krize girmiyor. Eğer Amerikalılar tarafından bu durumun 21.yüzyılda da devam etmesi murat ediliyorsa, Asya bloğuna da ihtiyaç var. Çünkü bu enerji alanlarını ve enerji nakil yollarının, Ön Asya bloğu ile kontrol edilmesi gerekiyor. Bunu uydularınızla yaparsınız, bunu modern muharebe usulleriyle değişik zamanlarda, değişik yerlere müdahale ederek yaparsınız. Ama ben de bir örnekle tamamlayayım, 1982 Lübnan harbinde enteresan bir gelişme yaşandı. 1982'de iki önemli hadise var. Birincisi, Amerika Birleşik Devletleri Meksika körfezinden donanımlı zırhlısını kaldırdı; 40 kişilik toplarıyla Lübnan dağlarında direnmeye çalışan milisleri bombaladı. İnsanların üzerlerine ateş yağdırdı. Veli Canbolat diye bir adam vardı, hatırlarsınız. Burada ABD derlenip, toparlanıp bölgeden kaçmak zorunda kaldı. Çünkü, savaşın boyutları değişmişti. Savaş vardı ve bir genç kız patlayıcı yüklü bir kamyonla Amerikan karargahına girdi. Amerika Birleşik Devletleri, Vietnam harbinden beri bir seferde kaybettiği en fazla sayıda askeri, 286 askeri kaybetti ve bunun üzerine topunu, tüfeğini toplayıp gitmek zorunda kaldı. Amerikan çocukları ölmeye başlayınca, Amerika da harbi kaybediyor. Konuşma fırsatı verdiğiniz için çok teşekkür ediyorum.

SAVAŞIN EKONOMİK BOYUTU

Ekonomist Melikşah Utku:

Sayın Başkan, değerli konuşmacılar ve misafirler, iyi akşamlar diliyorum. Şimdi tabii, savaşın insanî ve teknolojik yönüne kıyasla, ekonomik yönü çok daha durağan ve heyecansız olacaktır. Fakat işadamlarını da bu yönü ilgilendiriyor. Savaşın etkilerini üç aşağı, beş yukarı ilk celsede görmüş olduk. Bilindiği üzere savaş öncesinde 3 ayrı senaryo hazırlanmıştı. Savaş çıktığına göre, savaşın olmaması yolundaki senaryoyu geçiyoruz. Bunlar içinde iyimser olan senaryo, savaşın birkaç hafta içerisinde biteceği, askerî hareketin kısa zamanda tamamlanacağı, bölgede kısa zamanda istikrar sağlanacağı, yeni bir rejimin kolaylıkla kurulacağı; iki taraftan da asgarî seviyede zâyiat olacağı; petrol rezervleri ile kuyuların ve dağıtım şebekelerinin fazla bir zarar görmeyeceği, OPEC'in savaştan önce, petrol talebinin artması hâlinde üretim kapasitelerini artırarak, ihtiyacı karşılayacağı yolunda verdiği sözü tutacağı üzerine oluşturulan bir senaryo vardı. Bu senaryoya göre, savaş çok kısa sürecek ve piyasalar bundan pek etkilenmeyecek; küçük bir şoktan sonra her şey normale dönecek. Petrol fiyatları, ki piyasaların en çok ilgilendiği konu bu idi, askerî harekâtın başladığı ilk ay, varil başına 36 dolara kadar çıkacağı, ondan sonraki aylarda ise giderek düşeceği öne sürülüyordu. OPEC'in üretimine devam etmesinin yanında, bu arada Irak'ın alt yapısının tamamlanıp, petrol üretiminin devreye sokulması da, senaryoya dâhildi. Daha kötümser bir başka senaryoya göre ise, askerî harekât hızlı bitse bile, terörist eylemler, gerilla savaşı, ülke içerisindeki farklı grupların birbiriyle çatışması, bir iç savaş ihtimali; bölgede vukû bulacak bir istikrarsızlığın diğer ülkelere de sıçraması, Arap ülkelerinin tepkilerinin yavaş yavaş oluşması sonucu ve neticede OPEC'in verdiği sözü tutmaması sonucu zâyiatların fazla olması ihtimalleri hesaba katılıyordu. Buna göre, petrol 42 dolarlara kadar çıkacak, ilk 6 ayda

Irak'ın petrol üretiminin aksayacağı için, bugünkü 20-25 dolarlık fiyata geri dönmesi yıl sonunu bulur, deniliyordu.

KÖTÜMSER BİR SENARYO

Kurgulanan en kötümser senaryoya göre, Irak çok ciddi bir rakip olarak ortaya çıkar; İsrail'e birkaç füze gönderilir veya İsrail'e karşı terörist saldırılar düzenlenir ve İsrail savaşın içine çekilir. Böylece çok ciddi bir gerginlik ortamı baş gösterir; bu durumda OPEC, bırakın sözünü tutmayı, petrolü savaş için tehdit unsuru olarak kullanmaya başlar; böylece gelişmiş ülkeler petrol rezervlerini piyasaya sokmak zorunda kalır; fakat talebi düşürmek için, bu da yeterli olmaz. O yüzden petrol fiyatları çok aşırı derecede 80 dolara kadar yükselir. Bu durum, 2004'e kadar gittikçe azalan bir şiddette devam eder, iddiası vardı. Şimdi, koalisyon askerleri Bağdat'a girdi. Beklenen direniş gösterilmedi. Harekât büyük ölçüde tamamlanmış gibi. Buradan hareketle, hangi senaryonun sonucu tahmin ettiğini ve bundan sonra ne olacaklar bahsine geçmeden önce; kısaca bu savaşın çıktığı ortama ve iktisat literatüründe savaşla alâkalı ne tür çalışmaların yapıldığına değinmek istiyorum.

İktisatçılar savaşa karşı eskiden beri ilgi duymaktadır. İktisattaki gelişmeler, her zaman dış şoklar ve ön görülemeyen şoklardır. Bunlar iktisatçıları çok uğraştırmıştır. O yüzden bu tür şokların etkisinin neler olacağı konusunda devamlı çalışmalar yapılır. Ancak savaş tabii ki, diğer şoklar gibi değil. Savaşın, Paşamızın da ifade ettiği gibi bir insanî boyutu var. Görülemeyen çok fazla belirsizlik, bilinemeyen var. Dolayısıyla, savaşı iktisadî modellere sokmak çok+ zordur. Yine de çok eski zamanlardan beri, savaş öncesinde savaşın maliyeti, iktisadî etkileri devamlı tartışılmıştır. Amerikan iç savaşı öncesi, Abraham Linkoln'ün Hazine Bakanı, savaşın Kuzey tarafına maliyeti konusunda tahmini bir rakam vermiş. Doların o zamanki alım gücüyle 240 milyon dolarlık bir maliyet çıkarmış. Bu rakam o zamanki Amerikan GSYH'nın yüzde 7'sine tekabül ediyordu. Ancak iç savaşın maliyeti Kuzeye 3, 2 milyar dolara mal olmuş. Yani tahmin edilen rakamın 13 katına çıkmış. Tabii Güneyin zararı çok daha fazla. Çünkü orda, ciddi bir yıkım söz konusu olmuş. Fabrikalar yıkılıyor, insan gücü büyük ölçüde zarar görüyor. Bu yüzden Güneydeki tahribat ancak 100 yılda telâfi edilebiliyor.

Keza, en büyük iktisatçılardan sayılan Keynes de, Birinci Dünya Savaşı öncesinde yaptığı tahminlerde, ne Almanya'nın yaşayacağı ciddi enflasyonu görebilmiş, ne de büyük buhranı. Ekonominin daha bir oturduğu, bilimselleştiği modern zamanlara geçerse, Vietnam savaş için ön görülen maliyet başta 10 milyar dolarmış. Ancak, Amerika, Vietnam'dan çekilmek zorunda kaldığı zaman, bu rakam o zamanın parasıyla 110 ila 150 milyar dolara yükselmiş.

SAVAŞLARIN EKONOMİK MALİYETİ

Diğer bazı savaşlarda da, durum şu. Amerika, Birinci Dünya Savaşı'na bir yıl katılmış, direkt maliyeti 191 milyar dolar. İkinci Dünya Savaşı'na 4 yıl katılmış, 2.9 trilyon dolar maliyeti olmuş. Kore savaşına 3 yıl katılmış, 336 milyar dolarlık bir maliyeti olmuş. Vietnam'da 8 yıl savaşmış, maliyeti 495 milyar dolar. Bir yıllık Körfez Krizi sırasında ise 76 milyar dolar harcaması olmuş. Bunlar direkt askerî harcamalardan kaynaklanan maliyetlerdir.

Buradan görmekteyiz ki, modern savaşların maliyetleri daha az değil. Savaşın boyutu, coğrafi alanı genişledikçe ve zamanı uzadıkça maliyetler de hızla artmaktadır.

İktisatçıların, teorik olarak savaşa yaklaşımları üzeninde de durmak istiyorum. Bu konuda en ciddi çalışmalar Dünya Bankası'nda yapılmış. Mâlumunuz, Dünya Bankası özellikle az gelişmiş ülkelerdeki iktisat politikalarını takip ettiğinden; bu minvalde siyaset ve ekonomi, savaş ve ekonomi arasındaki ilişkileri yakından takip etmektedir. Yine Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmaya göre, savaşın olduğu ülkelerin dışındaki diğer komşu ülkeler de, çok ciddi ölçüde tahribat görmektedir. Keza, bu ülkelerle ticarî ilişkileri olan diğer ülkeler de savaştan çok ciddi ölçüde zarar görmektedir. Dünya Bankası söz konusu çalışmasında, komşu ülkelerin de savaş yüzünden malî desteğe ihtiyacı olduğunu belirtmekte. Bu bakımdan Türkiye, Irak kriziyle irtibatlı olarak, Dünya Bankası'nın teorik desteğini almış sayılır.

Yine buna benzer bir çalışma da, savaşın ekonomi üzerindeki etkilerini 5 kısma ayırıyor. Bunların ilki, savaşın ekonominin üretim kapasitesine getirdiği yıkım. Bundan kast edilen fabrikaların, barajların yıkımı olduğu gibi, iş gücü de işin içine dahil olmaktadır. Çünkü insanlar ölüyor veya yaralanıyor; büyük ölçüde zarar görüyor savaş sırasında. İkinci olarak da, bozulma etkisi. Savaş ülke içinde iktisadî faaliyetlerin asgarî maliyetlerle gerçekleşmesini sağlayan idarî yapı, kurumlar, yol, telefon, bankacılık gibi yapıların zarar görmesi, faaliyetlerini ve etkinliğini azaltmasından dolayı çok ciddi bir bunalıma doğru sürükleniyor. Tabii bu yapıların ve kurumların zarar görmesi, iktisadî faaliyetlerin mübadele (değiş-tokuş) değişim ve risk maliyetlerini artırmaktadır. Üçüncü unsur olarak, ikâme etkisi. Ülkenin mevcut ve zarar görmemiş kaynakları tabii iktisadî faaliyetlerden savaşın finansmanına ve savaş içi üretime yönelmekte. Savaş içi üretim şartları itibariyle hiçbir zaman piyasaların rekabeti içindeki diğer ekonomik aktiviteler gibi etkin değil. Bu yüzden ciddi bir kaynak israfına yol açmaktadır.

Dördüncü etki ise, insanların daha az tasarruf etmeleri mevzuu. İktisat kuramında şöyle bir şey vardır; insanlar gelirleri ölçüsünde harcama yaparlar. Bu uzun bir tartışmadır. Gelirlerin nasıl olduğu konusunda ortada bir tartışma var. Eğer insanlar, gelirlerindeki artışları veya azalmaları dâimî olarak algıarlarsa, dâimî olarak algılanan rakamlardan doğrudan tasarrufa yöneliyor. Buna karşılık, geçici gelir artışına yol açıyor. Geçici gelir artışları, sözgelimi bir kerelik zam veya bir piyasanın bozulmadan dolayı, sizin gelirinizdeki bir bozulma. Bu ise direkt tasarrufa yönelik. Haliyle savaş ortamında iktisadî durum kötüleştiği zaman, herkesin geliri otomatikman düşmektedir. Fakat insanlar bunu geçici bir dönem olarak algıladıkları için, gelirlerini devam ettirme mantığından hareket ederek, tasarruflarını azaltmaya başlıyorlar. Tasarrufun azalması demek, insanların daha az yatırım yapması anlamına geldiği için, doğrudan, yatırıma ayrılan fonların azalması anlamına geliyor.

SERVETİN YURTDIŞINA KAÇIŞI

Son olarak da, servetin kaçışının etkisi. Gerek, ülkeye yatırım yapmış olan yabancı sermaye, gerekse yurt içindeki tasarruf sahipleri tasarruflarını savaşın tesiriyle yurt dışına kaçırlar. Savaş sonrasında ortaya çıkan barış ortamında, ilk 4 kategorideki maliyetler ekonomi politikaları ile telâfi edilebilir, fakat servetin yurt dışına kaçışı telâfi edilmesi zor bir durumdur. Tekrar yurda dönmesi çok uzun bir süre alır. Başka bir çalışma da, savaşın en çok etkilediği sektörlerin başında imâlât sanayiinin, ulaştırmanın ve bankacılık sektörünün geldiği belirtiliyor. Buna karşılık temel ihtiyaca yönelik sektörler, yani gıda, tarım, ilâç, serum gibi sektörler, savaş ortamında eskisinden daha faal hâle geliyor. Daha hareketleniyor. Özetle, yatırım ve tüketim azalıyor, bu da hem carî, hem de gelecekteki üretimin, rahatın azalması anlamına geliyor.

İktisatçılar, savaşın uzun vâdedeki etkisi konusunda birbirinden ayrılmaktadır. Bilinmektedir ki, savaş sonrasında barış, çok ciddi bir yeniden yapılanma, yeniden üretim olacağı için, çok hızlı bir büyümenin gerçekleşeceği var sayılır. Fakat yapılan araştırmalar, bunun ancak savaş öncesinde ciddi bir bunalımın olduğu ve savaşın uzun zaman sürdüğü durumlarda olabileceğini ortaya koyuyor.

Yani sözgelimi, Irak savaşından sonraki bir yapılanmada, Irak çok hızlı bir şekilde büyüyebilir. Fakat iktisadî olarak daha zayıf bir ülkede çok kısa süreli bir istikrarsızlık tam tersine ülke büyümesini çok ciddi biçimde azaltıcı neticelere yol açar.

Enteresan olduğu için, başka tip bir çalışmadan da söz edeyim. Bu çalışmaların hepsi daha ziyâde savaşın ekonomi üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Bunu tam tersi yönünde bazı araştırmaları ele alan çalışmalar da var. Yani, iktisadî istikrarsızlığın ve daralmanın, savaşa yol açıp açmayacağını araştıran çalışmalar. Bu araştırmaların enteresan sonuçları var. Demokratik olmayan veya daha az demokratik olan ülkelerde, iktisadî bunalımların iç savaflara veya çatışmalara sebep olduğu gözlenmekte. Buna karşılık, demokratik ve gelişmiş ülkelerde ise iktisadî daralmanın daha ziyade dış savaflara sebep olduğu görülmektedir. Amerika örneği var. Amerika'da ne zaman bir Başkan yeniden seçilmek isterse, iktisadî olarak orta ve uzun vadede bir gelişme görülmezse, durum kötüye gitmekte ise, Amerikan dış ilişkileri bozulmuştur. Mutlaka bir

yerlerde savaş tehdidi vardır ve mutlaka bir yerde savaş çıkmıştır. İktisatçılar bunu, seçmen kitlesinin ilgisini başka yöne çekme ve suçluyu dışarıda arama olarak göstermektedir. Bu da farklı bir durum.

SAVAŞ ÖNCESİ DÖNEM

Bu teorilere bir göz attıktan sonra, şimdi de savaş öncesi döneme bakalım. 2002 yılı tüm dünyada 1999'dan bu yana yaşanan, hatta eski Asya Krizini de hesaba katarsak, bir genel yavaşlamanın kısmen aşıldığı bir yıl olmuştur. Çok fazla olmasa da, hafif büyümenin gözlemlendiği bir yıl olmuştur. Buna rağmen, başta Amerika olmak üzere, birçok ülke kriz tehdidinden kurtulabilmiş değil. Keza, bugün dünyanın iktisadî ve siyasî olarak bir numarası olan Amerika, bir müddettir sorumluluklarının altından kalkamadığının sinyallerini vermektedir. Avrupa Birliği'nin siyasî ve iktisadî olarak güçleniyor olması, Euronun Avrupa'da ve tüm dünyada yavaş yavaş tutunmaya başlaması, petrol üreticisi ülkelerin bir kısmının ve piyasaların Dolar yerine, Euroya geçmesi, Amerika'nın mevcut durumunu daha da zorlaştırmaktadır. Bugün dünyanın para birimi olan Dolar, Amerika matbaalarında basılmaktadır. Bu bakımdan, Aydın beyin söylediği gibi, dış açık, dolar dış açıktır. Yani bir şekilde ABD'nin manipule edebileceği bir dış açıktır. Türkiye'de aynı oranda bir dış açık, şüphe yok ki çok daha büyük krizlere sebep olacaktır. Çünkü, Türkiye'nin dolar basma yetkisi yok. Dünyadaki bütün piyasalar halihazırda dolarla işlemektedir. Doların etkisinin giderek azalması ve Euro gibi bir para biriminin ortaya çıkması, doları ve Amerika'nın mevcut iktisadî durumunu çok ciddi bir şekilde tehdit etmektedir.

Savaş, tüm dünyanın en temel ihtiyaçlarından biri olan petrolün kontrolünü Amerika'nın elinde toplamasına sebep olacaktır. Petrol de, dolarla alınıp satıldığı ölçüde, diğer piyasalarda temel para birimi olma özelliğini devam ettirecektir. Öte yandan yukarıda da bahsedildiği gibi, Amerikan iktisadî çözümlerinin dışarıya yansımalarıdır.

SAVAŞ VE PETROL FAKTÖRÜ

Bir de, petrole bakarsak, son 20 yılda özellikle ısınma ve enerji, elektrik üretimi için daha az kullanılır haldedir. Sadece bu duruma bakarak yorum yapan bazı iktisatçılar, artık ekonomilerin eskisi kadar petrole bağımlı olmadıklarını ileri sürmektedir. Ancak ulaştırma ve petro-kimya sektörlerinde petrole bağımlılık artan ölçekler sebebiyle, çok daha fazla artmıştır. Hakikaten de petrolün talep elastikiyeti azalmış gözükmektedir. Yani petrol fiyatlarındaki şoklar ekonomileri hâlâ ciddi anlamda etkileyebilmektedir. Yukarıda da değindiğimiz gibi, buna rağmen OPEC'in tam kapasiteyle petrol ürettiği söylenemez. Çok ciddi bir üretim eksikliği var. OPEC'in 2002 yılında savaş öncesinde sürdürdüğü politika, üretimi talebin birazcık altında tutarak, fiyatı belli bir limitin altına düşürmemektir. Aradaki fark, gelişmiş ülkelerdeki rezervlerden karşılanıyordu. Buna karşılık OPEC, savaş sırasında çıkabilecek arz ve talep şokuna karşı üretim kapasitesini artırma vaadinde bulunmuştu.

Irak petroleri hakkında da bazı şeyler söylemek lâzım. Irak petrolü bütün dünya rezervlerinin yüzde 10'unu oluşturmaktadır. İşin daha da ilginç, yüzeye yakınlığı, rekoltesi açısından çıkarma ve işleme maliyetleri en ucuz olan petroler arasında yer almaktadır.

Bu bakımdan, Irak petroleri kullanılmamış rezerv olarak ve maliyeti açısından oldukça ilgi çeken, herkesin üzerinde durduğu kaynaklardan biridir. Şimdi, bugün geline nokta da Bağdat düştü. Şu anda bölgede çok ciddi derecede bir istikrarsızlık gözüküyor. Gerçi, Amerika tarafından yavaş yavaş Suriye, İran ve Kore'ye teklifler yapılmaya başlandıysa da, bunun ne şekil alacağı henüz bilinmiyor. Bugüne kadarki Amerikan stratejisi vur-kaç şeklinde olduğu için ve burada ne kadar kalacağını bilemediğimizden dolayı, zaman içerisinde oluşacak tepkileri, yani Irak'taki iç savaş, karşı terörist hareketleri falan şu anda göremiyoruz. Nasıl neticeleneceğini bilemiyoruz. Bunların olmayacağını var sayarak, bugün itibarıyla iyimser senaryonun devrede olduğunu söyleyebiliriz. Savaş başladığında, Nisan teslimi petrol varil başına 36 dolardı, bugün ise 28 dolara düşmüş vaziyette. Bunlar, bugünü değil, geleceğe ait piyasaların durumunu yansıtmaları açısından

enteresan. Bunun dışında borsalara ve diğer uluslararası para piyasalarına bakıyoruz ve savaşa karşı olan ilginin giderek azaldığını görüyoruz.

CİDDİ BİR KRİZ ÇIKMADI

Şimdi Türkiye olarak önümüzdeki günlerde, aylarda bizi neler bekliyor meselesine gelirsek, dünyadaki genel konjonktür çerçevesinde başlangıçta tahmin ettiğimiz ölçüde ciddi bir kriz çıkmamıştır. Ne dolar 2000'ler seviyesine çıkmıştır, ne de piyasalar ciddi bir etkilenme göstermiştir. Önümüzdeki günlerde bu görüntü değişebilir mi, elbette değişebilir. Çok âni çatışmalar, çok âni istikrarsızlıklar bir şeyleri değiştirebilir. Fakat, genelde piyasaların Irak savaşına ilgisi giderek azalmaya başlamıştır. Bunun sebebi de şudur, dünya çok ciddi bir değişimin eşiğinde. Piyasaların yaşadığı istikrarsızlıklar ve dengesizlikler büyük ölçüde bu değişimin bir neticesi. Bu değişim, iletişim teknolojisinin alt yapısındaki değişimdir. Bilindiği gibi bir bilişim devriminden söz edilmektedir. Uzun vadede piyasaları ve dünya ekonomilerini etkileyecek olan, buradaki değişimlere paralel olarak, ekonomiler etkilenecektir. Tabii ki, savaş bittikten sonra ortaya başka maliyetler de çıkacak. Irak'ın yeniden yapılandırılması, gerekli olan insanî yardım falan gibi. Bu maliyetleri kimin karşılayacağı belli değil. Birinci Körfez krizinde, harekâta Birleşmiş Milletler onay verdiği için, Japonya ve Avustralya da içlerinde olmak üzere, petrol üreticisi Arap ülkeleri, savaşın maliyetine çok ciddi ölçülerde destek olmuşlardı. Ancak bu savaşa, BM onayı olmadığından dolayı, o gün yardım yapan ülkelerin hiç biri böyle bir yardıma sıcak bakmamaktadır. Japonya, birinci savaşta olduğu gibi bir insanî yardım yapma imkânlarının olamayacağını belirtti. Bu sebeple, savaşın maliyeti büyük ölçüde Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere'nin üzerine kalacaktır. Tabii bu maliyetin ne kadarını petrol üreten ülkelere, ne kadarını oradan çıkaracağı petrolün satışından elde eder, bunu şu anda bilemiyoruz. Ama kısa vadede bu savaşın maliyeti Amerika'da doğrudan büyük ölçüde hissedilecektir. Söyleyeceklerim bundan ibaret. Hepinize teşekkür ediyorum.

SORU-CEVAP

Irak neden bu kadar çabuk teslim oldu? Ne oldu o bildiğimiz kocaman Irak ordusu? 3 bin-5 bin tanktan söz ediliyordu. En az beş yüz, altıyüz uçak var diyorlardı. Nasıl birden bire yok oldu bunca Irak gücü?

Halit Edip Başer: Evet sözü edilen bu Irak ordusunun ne olduğu meçhul. Bunların bir kısmı imha edildi. Bir kısmı Dicle nehrinin doğusunda, Dicle nehriyle İran arasında, Bağdat'ın doğusunda ve Kuzeydoğusunda bir yığınağın olduğundan söz ediliyor. Belki önümüzdeki günlerde buralarda daha yoğun çatışmaların meydana geleceği tahmin edilebilir.

Açık söyleyeyim ki, ben bir asker olarak da, bu durumu tahmin edemedim. Hatta ilk günlerde, Basra körfezinde, Güneyde gösterilen mukavemetten Amerika'nın ve İngiltere'nin, Irak'ı çok yanlış değerlendirmiş olduklarını, çok küçümsediklerini ve bunun için de, gereğinden fazla bedel ödeyeceklerini tahmin etmiştim. Müteakip günlerde gelişen hâdiseler gösterdi ki, bu tahminim maalesef doğru çıkmadı. Böylesine savunma yapmadan, böylesine hiçbir gayret ve ceht göstermeden, ülkenin teslim edilmesi; çok daha ağır şartlarda, "Kurtuluş Mücadelesi" vermiş, vatanını kahramanca savunmuş bir ulusun ferdi olarak, bu teslimiyet bana biraz garip ve ağır geliyor. Böyle olmamalıydı diyoruz. Nitekim öyle ya da böyle orası da bir ulustur, bir devlettir. Ülkeyi işgal için gelen yabancılara bu kadar kolay teslim olmamalıydılar. Ya da eğer baştan teslim bayrağını çekmeye hazır idiyse, bunu söylemeli ve bu kadar kan dökülmesini önlemeliydiler. Baştan kafa tutup, direnip, sonra hemen teslim olmak garip, anlaşılabilir bir durum. Savaşmadan ortadan kayboldukları için, yakın komşuları olarak bizler de bunu pek hazmedemiyoruz.

SAVAŞTA İNSAN UNSURU ÖNEMLİ

Efendim neden böyle oldu? Ortada büyük bir teknoloji üstünlüğü olsa da, hadise sadece teknoloji hadisesi değil. Tekrar ediyorum, savaşta insan unsuru çok önemli. Tabii ki, savaşı yöneten insan

unsuru hepsinden daha önemlidir. Eğer lider, başkomutan gerçekten lider vasıflarına sahip biri ise, ona bağlı kuvvetler ülkelerini kolay kolay başkalarına teslim edip çekilmezler. Dolayısıyla bu şunu gösteriyor ki, Saddam bir lider değil, sadece bir şarlatandı.

Kuzey Irak'ta bizim çıkarımız nedir?

Edip Başer: Kuzey Irak'ta elbette ki Türkiye'nin çok önemli çıkarları var. Irak'ta bildiğiniz gibi bir Türk yapılanması (Kerkük Türkmenleri) mevcut. Bunlar acı hatıralar yaşasa da, eskiden beri üzerinde durdukları, yüreklerinde yaşattıkları bir emel var: Bağımsız bir Türk devleti kurmak. Ne var ki, orada bağımsız bir Türk devleti kurulması, Türkiye için uygun değil. Çünkü, ileride Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit edecek bir durumu, daha şekillenmiş bir hâle getirir. Türkiye yanı başında böyle bir durumun vâki olmasını arzu etmemektedir. Bu tutum gayet doğaldır. Onun için orada böyle bir durum meydana gelmemesi için, elinden geleni yapmak zorundadır. Elinden ne gelir diye sorulursa, Türkiye'yi yöneten kadroların bunu çok iyi düşünüp kararlarını ona göre vermesi lâzım. Muhtemel gelişmelere göre belirlenecek hareket tarzlarının şimdiden hazırlanması gerekirdi bana göre. Yoksa, "Yumurta kapıya dayandıktan sonra telâşa kapılmak" işe yaramaz. Türkiye gibi bir ülke, çevresinde olabilecek hâdiseleri ve onlara karşı alacağı tavır çok önceden belirlemiş olmalı; bunların gerektirdiği ön hazırlıkları yapmalı. Bu hazırlıklar politik olur, diplomatik olur, ekonomik olur, psikolojik olur falan. Olaylar sizi hazırlıksız yakaladığında büyük ölçüde yanlış kararlar verme, yanlış adımlar atmaya namzetsiniz demektir. İnşallah böyle kötü durumlara düşmeyiz.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin mevcut bütçesi sizce yeterli mi?

Edip Başer: Tabii ki, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bütçesinin yeterli olduğunu söylemek mümkün değil. Çünkü mevcut ihtiyaçlar karşısında bu bütçe yeterlidir demek doğru olmaz. TSK'nın modernleşme konusunda çok önemli projeleri var. Bunları gerçekleştirebilmek için, mevcut olan bütçenin çok daha ötesinde bütçelere ihtiyacı var; en azından ben bunu biliyorum. Esasında gönül ister ki, ekonomik imkânlar yeterli olsun ve bu imkânlar silahlı kuvvetlere sağlansın. Çok daha modern sistemlerle son derece süratle donanıp, caydırıcı bir hâle gelsin. Ortada bazı düşünceler var. Tabii ben silahlı kuvvetler adına konuşma konumunda değilim. Artık emekliyim. Sizler gibi silahlı kuvvetlerin dışında olan bir vatandaşım. Ben sadece kendi değerlendirmemi arz ediyorum. Sakın, Türk Silahlı Kuvvetleri adına konuştuğum düşünülmesin. Bazıları demektir ki, efendim silahlı kuvvetlere bu kadar masraf etmeye ne lüzum var falan gibi. Oysa, silahlı kuvvetlerinize gerektiği kadar masrafı yapıp, silahlı kuvvetlerinizi modernize etmezseniz; gerçekten vatan savunmasını başarabilecek yeteneklere sahip bir düzeyde muhafaza etmezseniz, silahlı kuvvetlerinizin caydırıcılık özelliğini koruyamazsınız. Dolayısıyla, ülkenize yönelik bazı saldırıları, tecavüzleri fiili olarak görürsünüz. Oysa silahlı kuvvetlerin daha güçlü, daha modern hale gelmesinin amacı caydırıcılık niteliğinin daha da ileriye götürülmesidir. Tabii ki, eğer Türkiye üzerinde emelleri olanlar varsa eğer, onları da bu fikirden caydırmak temel gayedir.

“İletişim Çağında İnsanın Yalnızlığı”

UTESAV’ın 20 Mayıs 2004’te düzenlediği, “*İletişim Çağında İnsanın Yalnızlığı ve Yalnızlaşan İnsanın İç Sığınağı*” konulu panelde konuşan *Prof. Dr. Edibe Sözen*, geleneksel hayattan kopan nesillerin giderek yalnızlaştığına dikkat çekerken, gazeteci-yazar *Nevval Sevindi* ise yalnızlık hissinden kurtulmak için kendi içimize, kendi kültür köklerimize dönmemiz gerektiğini söyledi. Oturum Başkanı *İsrafil Kuralay*: Uluslararası Teknolojik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (UTESAV)’ın düzenlediği “*İletişim Çağında İnsanın Yalnızlığı*” paneline hoş geldiniz. Bugün bu toplantıda sizlere iki değerli insan hitap edecek ve görüşlerini bildirecek. Bu iki konuşmacıdan biri, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Üyelerinden *Prof. Dr. Edibe Sözen* hanım, diğeri ise gazeteci-yazar *Nevval Sevindi*. Bu iki değerli ismin ortak özelliği, iletişimlerinin gerçekten yüksek olması; toplumun her kesimi tarafından ilgi görmeleri ve değişik ortamlarda ikisinin de bulunmuş olmasıdır.

Bu nedenle, bir iletişim paneli için isimlerin isabetli seçildiğini düşünüyorum. Cidden çok ilginç ve mânidar bir konu. İletişim, iletişim diyoruz ama, bu çağın insanı daha bir yalnız ve içine kapalı gibi duruyor. Eksik olan, eksik giden bir şeyler var ki, böyle bir başlıkla panel düşünülmüş. Bu panelde, iletişim konusunu ve iletişim içerisindeki insanın pozisyonunu değerlendireceğiz. Ben de bu vesileyle, iletişim konusunda birkaç söz etmek istiyorum. Yaşadığımız çağ, sözde iletişim çağı, enformasyon çağı, bilgi çağı gibi sıfatlarla adlandırılıyor. İletişim kelimesi de gerçekten dillerde çok fazla dolaşıyor. İnsanların iletişim kurmasından, kuramamasından yakınmalar oluyor. Ne var ki, iletişim çağının ne olduğunu çok fazla anlamış ve algılamış değiliz. Her gün milyonlarca enformasyonla, lüzumlu-lüzumsuz bilgiyle karşı karşıya kalıyoruz ve bu enformasyon çokluğu karşısında, ne yapacağımıza dâir tavrımızı belirlemede zorluk çekiyoruz. Bu enformasyonların hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğunu ve bizi ne kadar ilgilendirdiği konusunda da kuşularımız, endişelerimiz, tereddütlerimiz var. Gerçek şu ki, hem yüz yüze iletişimimizde problemler var, hem de kitle iletişimi ile ilgili meselelerimiz var. Kitle iletişim araçları hızla gelişirken, aile içi iletişim, yüz yüze iletişim ve insanlar arası iletişimde sorunlar baş göstermeye başladı. Bir yönüyle, teknolojinin gelişmesi iletişimin hızlanmasına, enformasyonun hızlanarak dönüşmesine vesile olurken; diğer taraftan insanlar arası iletişimin kopmasına, aile içi iletişimin kopmasına sebep oldu. Bugünkü toplantıda, uzmanlar bu konulara değinerek, problemin nereden kaynaklandığına dair bizlere bilgi verecek. Şimdiden iyi bir konuşma olacağına inanıyorum.

İLETİŞİM ÇAĞINDA İNSAN YALNIZ MI?

Bu arada sayın konuşmacılardan dinlemek istediğimiz bir tahlil de, gerçekten bugün iletişim, insanları yalnızlığa itiyor mu? Yani panelin başlığındaki tesbit doğru mu, iletişim çağında insan yalnız mı? Yani paradoks gibi, çelişkili gibi duran iki durum söz konusu. Hem iletişim çağından söz ediyoruz, hem de insanın yalnızlığından. Ama bu çoklu enformasyon bombardımanı altında insan bazen kendini yalnız hissedebiliyor, kendi kişiliğini bulmada ve iç huzura ermede problemler yaşayabiliyor. Halbuki bizim kültürümüz sözlü kültüre, şifahi kültüre dayanan bir gelenekten geliyor. Bizim kültürümüzde sözün büyük ehemmiyeti var. Sohbet halkaları, hasbihâl

meclisleri bunun örnekleridir. Kahvehane toplantıları, dost meclisleri bu kültürün yansımalarıdır. Hatta geleneksel eğitim metodumuzda da, yüz yüze, bire bir eğitim modeli söz konusu. Hocanın dizinin dibinde şifâhi olarak eğitim görerek bilgimizi tamamlıyoruz. İcazet alıyoruz. Ne yazık ki, son yıllarda iletişimdeki hızlı dönüşüm ve buna bağlı olarak kitle iletişim araçlarındaki hızlı gelişme münasebetiyle, bir internet hadisesiyle karşı karşıya kalıyoruz. Bu bize ne getiriyor veya bizden neyi alıp götürüyor, bunu muhasebesini ve tahlilini iyi yapmak gerekir. Hızlı çağ, eski gelenekleri yok ederken, ne yazık ki yeni bir gelenek oluşturmaya da imkân vermiyor. Acaba bu yeni iletişim toplumu veya enformasyon toplumu nasıl şekillenecek? Bu parçalanmışlığın insanlar üzerindeki etkisi, sosyalleşmemiz üzerindeki etkileri neler olacak? Bunlar, üzerinde ciddiyetle durulması gereken hayatî sorular. İşte, bir taraftan hızlı bir iletişim ve ulaşım ağı içerisinde bulunuyoruz. Kentleşmenin getirdiği sorunlar var; hızlı trafik akışı var falan var. Bu sebeple birçok şeyi derinlemesine anlamaya ve algılamaya zamanımız olmuyor. Evlerimize çok geç saatlerde gidiyoruz. Eşimizle, çocuklarımızla çok az bir arada kalabiliyoruz; onlarla yeterince iletişim içerisinde bulunamıyoruz. Bütün bu saydığımız problemleri sıraladığımızda gerçekten de, ‘iletişim çağında, iletişimsizlik içerisindeyiz!’ Şimdi, sözü *Prof. Dr. Edibe Sözen*’e veriyorum...

Nesiller Gittikçe Yalnızlaşıyor

Prof. Dr. Edibe Sözen: Teşekkürler. Hepinize iyi akşamlar diliyorum. İsrail Bey de bir iletişimci olduğu için, sözü vermede epey gecikti. Önce şunu belirteyim ki, Olcay Yazıcı Bey bu konuyu teklif ettiğinde, doğrusu Olcay beyin sorduğu “*İletişim Çağında İnsanın Yalnızlığı!*” sorusunun cevabının bende olup olmadığını düşündüm. Çünkü, *Olcay Yazıcı* beyin bu derin tesbiti, aslında felsefî bir sorundu. Daha derinlere inmek gerekiyordu. Çünkü eminim ki o, tefekkürî bir bakış açısıyla bu konu başlığını seçmiştir. Ne var ki, başta Olcay Beyi hayal kırıklığına uğratmak istemem ama, çünkü ben çok daha iş dünyasından seçilmiş örnekler üzerinden yalnızlığı anlatacağım, ama yine de kendimi zorladım. Bu yalnızlık meselesini kendimce önce felsefî yönü ile anlatmaya çalışacağım. Sonra da, kuşaklar arası yalnızlığın, çalışan insanlar ve iş dünyası açısından yalnızlığın ne olduğunu, kimler arasında meydana geldiğini anlatacağım. Kimlerin yalnızlık yaşamakta olduğunu, birtakım istatistikî veriler çerçevesinde vermeye çalışacağım.

YALNIZLIĞIN İLK TANIMI

Yalnızlık denilince, benim aklıma ilkokuldan beri hep şu gelir, öğretmenler çokça üzerinde durur kelimenin. Kelime, “yalnız” mı yazılmalı, “yanlız” mı? Bizler bu konuda sorunluyuz ne yazık ki. Çocuk üniversiteye gelir, ama kelimeyi hâlâ doğru yazamaz; “yanlız” şeklinde yazar. “Yalnız” ve “Yanlız” arasında problemlenilen bir toplumun, yalnızlık problemini de aşabileceğini düşünüyorum. Biz yalnızlığa pek âşina bir toplum değiliz. İsrail beyin söylediği gibi, bizler sözlü kültürü olan bir toplumun insanlarıyız. Sözlü kültürü zengin olan bir kültürün varisçileriyiz. Bu münâsebetle, bizim için yalnızlık, sözlü kültürün bir şekilde çözülmesiyle gelişebilecek bir süreç. Bu, bizim toplumumuz için yalnızlık olayının bir yanı.

Bir de, belki sûfilik çerçevesinde yalnızlığı ele almak lâzım. Yunus Emre’nin ve diğer tasavvuf şairlerinin şiirlerine baktığımızda, orada yalnızlığa, garipliğe bir methiye vardır. İstenmeyen bir durum olarak değil, istenilen, hoşlanılan bir hâl olarak ifade edilir. Yani şu anki kurallara bağlı olmayan, bu anki dünya düzeninden memnun olmayan; yalnızlığı bu ideal doğrultusunda benimsemiş olanlar vardır. Ki onlar ayrı bir kategori. Bu dünyada “gurbette” olmak, yaşadığı yerde gurbette olmak...Bugünkü deyimiyse sürgünde olmak. İnsan kendi ülkesinde de, başka bir ülkede de, yaşayabilir bunu. Buradaki oluş, yalnızlığın dinî anlamda çok daha farklı bir boyutu. Mevlevîlik veya genel mânâda sûfilik açısından, bir kul için, Yaratan’ına uzak olmak, bir sıla içerisinde olmak; buradaki yalnızlık, “garip” olma özelliğinden farklı bir yalnızlıktır.

SEKÜLER BİLİM AÇISINDAN

Doğrusu ben biraz daha seküler bir bilimciyim. Bu seküler (lâdinî) bilimler çerçevesinde yalnızlığı ele alırsam; “İletişim çağında yalnızlık olur mu?” diye sorulduğunda, bal gibi olur diyoruz. Çünkü, iletişim çağı, aslında insanlar arası iletişimin bittiği bir noktada, azaldığı bir çağda ortaya çıkan bir problem. Batıda, ünlü Alman filozofu Habermas, çok güzel bir iletişim tarifinde bulunur. Der ki, “Batıda iletişim problemi, aslında insanlar arası iletişimin ortadan kalkmasıyla başladı.” Yani, insanların birbiriyle iletişim kurmadığı andan itibaren; iletişim, bir bilim olarak ortaya çıktı. Peki bu iletişim problemi nasıl çözülecek? Bu iletişim probleminin çözülmesi tıpkı şunun gibidir, nasıl ki depresif karaktere sahip ya da ruhsal dengesi bozulmuş bir şahsiyet psikiyatrist gidip medet umuyor; hastalığına çare arıyor ve hasta gerçekten iyileşme eğilimi gösteriyor ise, bu yolla bir başarı sağlanabiliyorsa; Batı toplumunun iletişim problemi de böyle bir şeydir. Yani psikiyatrist ile hastası arasındaki ilişki gibi. Eğer yüzde yüz bir iyileşme, yüzde yüz bir anlaşma varsa, Batı toplumu iletişim kopukluğunu ancak böylece çözebilir. Yani önu pek açık olmayan, pek de iyimser olarak bakamayacağımız bir iletişim problemini, Batı yaşadığı için, bütün ilim adamları iletişim meselesi üzerinde yoğunlaşmaya başladı. İletişimi kişiler arasında tartıştılar, demokrasi ile tartıştılar, felsefeyle tartıştılar, dinle tartıştılar... İnsanlığın, o kaybettiği iletişimi bir şekilde arama yolları geliştirdiler. Bir kere iletişimin en büyük kaybı, insanın modernleşme ve sekülerleşme (dünyevîleşme/dinden uzaklaşma) konusunda verdiği çaba, bir nevi insanın Tanrı’dan kopuşuyla başlayan bir çaba. Yani, insanın o kutsal âlemden kopuşu, insanın sözden kopuşu; sözün, kelâmın doğruluğundan kopuşu ile, Batıda iletişim problemi başlıyor. İletişimle, insanın yalnızlığı arasında Batıda böyle bir felsefî yan var. Bunu da bilmeliyiz. İletişim ve insanın yalnızlığını bazı filozoflar, Yunan filozofları, insanın doğadan (tabiattan) kopuşuna bağlar. Modern filozoflar da, insanın Tanrı’dan, yani ilahî düzenden kopup, daha modern bir dünyayı benimsemesiyle ortaya çıkar. Bu, insanın bir nevi kötü kaderi. İnsanlar bu noktada ne yazık ki, kendilerini kötü bir kadere teslim etmişler ve maalesef, Batı toplumu için bunun bir daha geri dönüşü de yok.

TİCARİLEŞTİRİLMİŞ YALNIZLIK

Şimdi biraz olayı daha gündelik hayatın akışı içinde ele alalım. Çünkü diğer alanlar gerçekten bizi çok aşabilecek felsefî alanlar. Onun için, Türkiye genelinde yalnızlık meselesinin nasıl ele alındığını değerlendirmek istiyorum. Türkiye, 20 yıldır, yani 1980’lerden bu yana baktığımızda, şunu görüyoruz ki, üç tema üzerinden büyük satışlar gerçekleştirilmektedir. Bunlar son yıllarda çok yaygınlaştı. Meselâ bunlardan biri “yalnızlık.” 2003 yılında yayınlanan bir kitap var; adı “Bu İşte Bir Yalnızlık Var” Yok satan romanlar arasında yer alıyor, Sanıyorum 7 veya 8. baskı yapmış. Bunun yanında, “aldatma” konusu çok yaygınlaştı. *Ahmet Altan*’ın “aldatma” üzerine bir romanı yine çok satanlar arasında zikrediliyor. Bunların içerisinde “aşk” da var. Bunlar, son zamanlarda popüler kavramlar haline geldi. Yani bana göre 3 kavram: Yalnızlık, Aldatma ve Aşk...öylesine popülerleşti ki. Ne o sözünü ettiğimiz “garibin” yalnızlığına benziyor bu yalnızlık; ne de “Bir dost bulamadım, gün akşam oldu!” diyen hüznü yalnızlığa. Buradaki yalnızlık, maalesef ticarileştirilmiş yalnızlık. Aslında, Türkiye’nin yalnızlığı, daha çok bu her şeyin popülerleştirilmesiyle âlâkalı bir yalnızlık. Birinci problem bu.

Öte yandan, Türk edebiyatına baktığımızda yine bir “yalnızlık” teması çıkar karşımıza. Mesela, Peyami Safa’nın “*Yalnızız*” isimli romanı var. *Ahmet Haşim*’de yalnızlık teması sık sık işlenir. Orhan Veli’de, Behçet Necatigil’de, belki biraz Sezai Karakoç’ta yalnızlık şiirleri var. Edip Cansever’de ve İsmet Özel’de de de yalnızlık temalarının işlendiğini, bir nevi var oluş meselesiyle ilişkilendirildiğini görürüz.

YALNIZLIĞIN SOSYAL ANALİZİ

Yapılan bazı ampirik (tecrübeye dayalı) çalışmalar söz konusu. Biraz da bunlara bakmak istiyorum. Mesela 1990 yılında yapılmış bir çalışma var. Amerika’da yapılan ve 75 ili kapsayan

bir çalışma. Sorulan bazı sorular var; fakat bunlardan bana en çarpıcı gelen, ‘yalnızlık hissini hangi hallerde arttığı, hangi hallerde azaldığı’ yolundaki soru. Bir sosyolog yapmış araştırmayı. Diyor ki, Türkçe’de karşılığı var mı, böyle söylenebilir mi bilmiyorum ama, “gazap içinde Tanrıya inananlar” (korku ve endişeden kaynaklanan bir inanma şekli) diye bir tanım. Bunlarda yalnızlık hissini çok daha yüksek olduğu ortaya çıkmış. Oysa diyor araştırmacı, daha dışa açık, daha insanlara yardım etme duygusuyla, Tanrıya inananlarda, yalnızlık hissi daha az görülüyor. Yani, Tanrıya korkarak inananlarla, Tanrıyı severek ona inananlar arasında yalnızlık hissi bakımından farklılıklar var. Tanrıyı, kendi dışında büyük bir otorite gibi görenlerde, yalnızlık hissi daha derin. Oysa Tanrıya, insanlarla birlikte sevgi ile bakanlarda, yalnızlık hissi daha azalıyor. Tabii ki, bu konuda yeterli bir araştırma yok. Daha çok dar alanlarla ilgili çalışmalar yapılıyor. Onlar da, davranış analizleri. İçki içenlerle ilgili araştırmalar, uyuşturucu kullananlarla ilgili araştırmalar, depresyona girmiş kişilerle ilgili çalışmalar falan var. Fakat sosyal alanda “yalnızlığın” araştırıldığı analizleri bulmak çok zor. Ama bir takım yalnızlık kriterleri var. Bu kriterlerin sosyal anlamda ben çok iş gördüğünü düşünüyorum. Mesela insanların kendilerini sistem karşısında güçsüz hissetmeleri, diğer insanların karşısında güçsüz hissetmeleri hâlinde, yalnızlık duygusu meydana geliyor. Bu bence çok önemli, çünkü güçlerin egemen olduğu bir dünyada, güç alanlarının çatıştığı bir dünyada, insanların güçsüzleştirilmesi ve gerçekten kendilerini güçsüz hissetmeleri mümkün.

İnsanların yalnızlık ortamına itildiği bir diğer psikolojik unsur ise, hayatın içinde birçok şeyi anlamsız bulması. Bence bu, Türkiye’de önemli bir mesele. Çünkü Türkiye’de birçok şeyin anlamı derhal boşaltılıyor. Yani başlangıçta değindiğimiz gibi, yalnızlığın bile içi boşaltılarak, ticarî meta haline dönüştürülmesine ancak bu ülkede rastlıyoruz. Bu hassas duyguların derlenip satılması, paraya dönüştürülmesi ve içlerinin boşaltılması, kafalardaki “anlamsızlık” duygusunu, sürecini hızlandırıyor.

Bir diğer durum ise, sosyolojide ve iletişimde çok kullanırız, hedefsizliği ve gayesizliği çağrıştıran anomik hâl, yani kuralsızlık, kural tanımama hâlinin baş göstermesi. Öyle bir sosyal çözülme ile karşılaşyoruz ki, hiçbir kural dinlenmiyor. Çünkü kural artık kural hükmünde değil. İşte bu kuralsızlık hâlinde de, insanlar yalnızlığın pençesine çok rahatlıkla düşebiliyor.

TECRİT EDİLME DUYGUSU

Bir diğer durum ise, insanların kendilerini toplumda tecrit edilmiş hissetmeleri. Bugün mesela, YÖK tartışmalarını bu çerçevede ele almamız mümkün. İmam-Hatip Liseleri, eğer bu tartışma böyle sürüp giderse, kendilerini her zaman toplumdaki tecrit edilmiş olarak görecekle. Keza, türban meselesi de, toplumdaki tecrit edilmişlik (ayrı tutulma; soyutlanma) duygusuna çok iyi bir örnektir. Aynı zamanda Endüstri Meslek Liselerinin hâli de bir tecrit gerçeği içindedir. Bütün bu ayrı tutmalar, tecrit etmeler kitleleri yalnızlığa itmektedir. Yani bu noktada sosyal projelendirme çok büyük bir hata içinde olduğu söylenebilir.

Bir diğer hâl ise, kişinin kendinden uzaklaşması. Yani kişilerin, kendi benliğini o ideal duruma uyduramama hâli. Neticede yalnızlığı belirleyen en önemli kriter sözlü kültürden kopuş; yani kişiler arası ilişkilerin, dostane sohbetlerin giderek yavaş yavaş ortadan kalkıyor olması. Bunun yayında, tecrit olgusunu sadece kendimiz için düşünmeyelim; bugün Batı Avrupa’da Türklere baktığımızda ya da diğer azınlık gruplara baktığımızda, yalnızlığı onların çok derinden karşı karşıya buldukları bir mesele olarak görmek mümkün.

GELİŞMİŞLİK YALNIZLIK SEBEBİ

Yapılan bir başka çalışma var; onu da sizlerle paylaşmak istiyorum. ABD’de zengin ve fakir öğrenciler arasında yapılmış bir araştırma bu. Araştırmaya göre, fakir öğrenciler genellikle duygusal bir yalnızlık yaşıyor; bir başka yabancı ülkede yaşayanlar ise daha çok sosyal yalnızlık içinde hissediyor kendini. Japonya ve Avustralyalılar arasında yapılan bir araştırmada da, Japonların kendilerini diğer insanlara kıyasla daha yalnız hissetmekte olduğu ortaya çıkmış. Ülkelerin gelişmişlik seviyesiyle, yalnızlık arasında aslında olumsuz bir bağlantı var. Yani

açıkçası gelişmiş ülke insanları daha bir yalnızlık içinde hissediyor kendini. Başka bir ifadeyle, gelişmişlik seviyesi arttıkça, yalnızlık duygusunun da arttığı görülüyor. Bunu şöyle de ifadelendirmek mümkün, teknolojik imkânlar arttığı takdirde, kültürlerin ve bireylerin de yalnızlık duygusunu çok daha derinden yaşadıklarına şahit oluyoruz. Yalnızlık bu tür sosyal kriterlerle, araştırmalarla belirlenebilir, ama ben özellikle UTESAV ve MÜSİAD çerçevesinde yapılan bir toplantıda, bazı kuşakların yalnızlık karşısında ne tür tepkilere sahip olduğunu dinleyicilerle paylaşmak istiyorum.

NESİLLERE GÖRE YALNIZLIK

Dünya üzerinde 4 önemli kuşaktan söz edebiliriz. Bunlar çok önemli. Çünkü bunlar dünyanın kaderini etkileyen ve dünyanın kaderinden cebrî bir şekilde etkilenen kuşaklar. Bunlardan biri, *baby boom* denilen kuşak. Özellikle görsel medyada çok yaygın. 1950'lerden sonra artan doğum oranlarıyla ilgili, Soğuk Savaş döneminde yani Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada çok büyük bir nüfus patlaması oldu. 1950 ile 65 yılları arasında doğanlar, refah düzeyi yüksek kuşak, ki biz bu gruba giriyoruz, savaş sonrasında doğan kuşak bunlar. Bireysellikleri ön planda. Şu anda, 40-50 ve 60 yaşındaki insanları kapsıyor. Bu kuşak, daha sonra doğanlara kıyasla biraz daha idealist bir kuşak. Bir kuşak daha var, buna X kuşağı diyoruz. X kuşağı 65-76 yılları arasında doğan bir kuşak. Bu kuşak aslında bir "ara kuşak", ama bu kuşağın değerleri daha radikal değerler. Fakat aynı zamanda bu kuşak, "kayıp kuşak"tır. Çünkü sürekli ekonomik krizleri ve dünyadaki sosyal sancuları yaşıyor. Bunun için "kayıp kuşak" diye adlandırılıyor. Bir de, yabancı filmlerde görürüz, anne ve babalar çocuklarına (X) işaretli tişört giydirir. Bu da, "kayıp kuşağı" sembolize eder aynı zamanda.

Bir de, Y kuşağı var. Bu kuşak biraz daha genç, 77-90 yılları arasında doğanlardır bunlar. Bunlara da, "*next generation*", yani "*gelecek kuşak*" adı veriliyor. Bunların en önemli özelliği x kuşağından ve '*baby boom*' dediğimiz BB kuşağından geliyor olmalarıdır. Bir de yeni kuşaklar var. Bunlar milenyum kuşağı, 1994-2003 yılları arasında doğanlar. Bunlara "*ara kuşak*" deniyor. Bunların içinde de çok büyük kırılmalar var. Fakat bunların esas önemli özelliği, İnternet'i çok yakından takip etmeleridir. Sosyal ve ekonomik özellikleri açısından da, teknolojiyle çok daha iç içe oldukları görülüyor. Bir diğer kuşak ise, 2003 yılında doğanlar, yani bugün bir yaşında olanlar. Bunlara da, "*Z kuşağı*" deniyor. Esas teknolojiyle iç içe olacak kuşak, bu kuşaktır. Bunun için, bunların üzerine bir takım plan ve projeler inşa etmek gerekir. Çünkü bu kuşak, yalnızlık açısından en vahim durumda olan bir kuşak.

GÜVEN ARAYAN KUŞAK

Özellikle, 2003 yılında doğanlar için söylüyorum, çok önemli. Mesela General Motors bu kuşak için şöyle bir planlama yapıyor. Diyor ki, bunlar 10 sene sonra General Motors kullanacak. 2004 yılına kadar 4 milyon yeni General Motors şoförü yetişeceğini düşünüyorlar. Otomobil dizayn ve teknolojisinde, ortaokul öğrencilerine fikir sormaya başlıyorlar. Yani 2003 yılında doğanlar 6 yaşında olacaklar; 6 yaşındakiler ilkokula başlamış olacak ve bunların üzerinde birtakım anket formları düzenlemeyi düşünüyorlar. Yani 2010 yılında 4 milyon General Motors şoförünün yetişeceğini hesaba katan General Motors yetkilileri, bu nesli bilgilendirmek ve onların fikirlerinden istifade etmek istiyor. Bu sahada çalışmalar yapıyor.

Bu, henüz bir yaşındaki kuşaklar için, çok büyük bir problem söz konusu. O da, başta yalnızlık problemi geliyor. Sonra, bunlar hayatlarını daha bireysel kuracakları için, beyaz-eşya ve otomobil sanayiinde büyük yenilikler yapılmak isteniyor bu kuşak için. Çünkü bu kuşaklar tek başlarına sabahları kahvaltı yaparken veya akşam yemeği yerken, kulaklarına takılı volkmän dinleyecek. Hem gıdalarını alacakları, hem de eğlenecekleri tasavvur ediliyor. Bu yüzden onlar üzerinde şimdiden birtakım planlar yapılıyor. Bu kuşak, yapıcılıktan ve yaratıcılıktan hoşlanan bir kuşak olacak, fakat güven arayan bir kuşak olacak. Çünkü gerçekten yalnız kişileri temsil edecek bu kuşak. Belki de, iletişim ve uzay bilimleri, bu kuşakların seçeceği meslekler arasına girecektir. Bu kuşak, teknolojiyle iç içe olacağından, maalesef sadâkatsiz bir hayatı benimseyecek. Oysa, *baby*

boom, yani 1950-65 yılları arasında yaşayanların, çok yüksek bir sadâkate sahip olduğunu biliyoruz. Aile değerlerine yüksek derecede sahip olduklarını biliyoruz. Özgürlük düzeylerinin dengeli olduğunu biliyoruz. Fakat diğer kuşaklarda özgürlük düzeyinin çok daha fazla arttığına şahit olacağız. 1950-65 yılları arasında doğan kuşakların en önemli özelliği sadâkatli olmaları, inançlı olmaları. Geleneklere ve aileye bağlılık oranlarının yüksek olması. Ama, Z kuşağına ve Milenyum kuşağına geldiğimizde, sadâkat, inanç ve geleneklerine bağlılık düzeyinin çok düşük olacağını görüyoruz. En yüksek orana bakarsak, özgürlük düzeyi çok yüksek. Bencillik düzeyi de, açık sözlülük düzeyi de çok yüksek.

Netice şu ki, belki yalnızlık bugün bizler için çok büyük bir mesele değil ama, yarınki nesiller için, 2003'te, 2004'te doğacak ve teknolojiyle daha iç içe yaşayacak çocuklar için büyük bir mesele olacağı kesin. Bu gerçeği şimdiden görüp, şimdiden istihdam alanlarını, sosyal planlamaları gerçekleştirmenin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Yalnızlığa Karşı Sığınağımız: Kendi Kültürümüz

Nevval Sevindi: Sevgili beyefendiler, hanımefendiler, hepimize iyi akşamlar diliyorum.

İletişim çağında yalnızlık, iletişim ile de ilgili, modernizmle de ilgili bir problem. Hatta, Sâdi der ki, “İki şey ruhumu karartır: Konuşacakken susmak, susacakken konuşmak.”

Yine ünlü bir uzman da, “İnsan, ilişki arar” der. Ölümün farkında olmak, felsefi olarak bir yerde yalnızlık hissini doğmasına yol açar. Ölümün bizim için her zaman var olduğu duygusu, bilinç altımızda veya bilincimizde, gizli veya açık var olması yalnızlık sebebidir. Bir başka anlamda yalnızlık, Batı dünyasında bireyle öteki arasında aşılmaz duvarların olması ve kendini belli bir alana kapatıp, kişinin kendini ötekinden farklı ve uzak görmesinden de kaynaklanmaktadır. Edibe Sözen hanımın söylediği gibi, sözlü kültürden uzaklaşmak, yalnızlığı çoğaltmıştır. Hikâye, efsâne ve destanları basılı hâle getirince, sözden uzaklaşmışız. İnsan artık sözlü kültür unsurlarını kaybetmiş, sadece yapay bir şekil/biçim oluşturarak, onun devamını sağlamaya çalışıyor. Bu durum, kelimelerin nesne hâline gelmesine sebep oluyor. Şifahi kültürdeki insan sıcaklığı ortadan kayboluyor. Yazı, kelimeleri sestem görsel mekâna taşıırken, matbaa da kelimeleri bu mekâna hapsediyor. Neticede kelimelerin içi boşaltılıyor, anlamsızlaştırılıyor. Türkiye’de olduğu gibi, bir çok kelime kirlendi. Bu yüzden bazı insanlar bazı kelimeleri kullanamazken, bazı insanlar da öteki bazı kelimeleri kullanamaz hâle geldi. Bu da büyük bir anlamsızlaştırmaya ve ortak dilin, ortak değerlerin kaybolmasına yol açtı.

BENLİK HAREKETLİ BİR YAPI

Batılı olmayanlarda benlik bu kadar katı değil. Benlik akışkan bir yapıdır. Çevresiyle etkileşimini, alış verişini daha rahat yapar. Batının, bir diğerini yüzde yüz eşit görme mantığı dikey ruhsal gelişmenin önünü keserken, hiç kimse bir diğerinden öğrenilecek bir şey olduğuna inanmıyor. İnanmadığı ve buna ihtimal vermediği için de, diğerini merak da etmiyor zaten. Çünkü hayata birbirine benzer kutuların yanyana dizilmesi gibi bakıyor. Her insan birbirine eş sanıyor. Farklılıkların farkında değil, o yüzden ötekiyle ilişkiye geçme ihtiyacı hissetmiyor. Bunu tıpta da görüyoruz. Bütün insanlara aynı ilâçlar veriliyor, aynı psikolojik teste tâbi tutuluyor falan. Oysa insan, milyonlarca yıldır dünyaya biricik olarak geliyor. Tek ve benzersiz olarak geliyor. Bizim DNA’mıza benzer ikinci bir insan asla dünyaya gelmiyor. Buna rağmen, insanın bu kadar eş, bire bir, bu kadar aynı, bu kadar posta kutusu hâlinde görülmesi, beraberinde insanı yalnızlaştırıyor. Son derece tek düze ve son derece meraktan uzak, tek tip bir yapılanma ortaya çıkıyor. Bizim için çok şükür, kültürümüz açısından henüz insan böyle görülmemekte ve bu kadar büyük bir yalnızlık içine itilmiş değil.

Batıda, sanayileşmenin insanî bağlılığı ve insanlar arasındaki güveni yok etmesi de, yalnızlığa yol açmıştır. Çünkü sanayiinin erkeğe, kadına ve çocuğa ayrı ayrı işçi olarak ihtiyacı var. Onları en

üst derecede sömürebilmek, en üst seviyede artı değer üretebilmek için, aileyi bölerek, fertleri birbirinden kopardı; tek tek hâle getirdi. Artı değer üretmek için buna ihtiyacı vardı.

Ailede insanların belli sınırlarla ayrılması ve yalnızlık, Batıda normal bir durum. Bireylerin arasındaki sınırların iç içe geçmesi ve ağ gibi olması, orada patolojik bir vâkâ sayılıyor. Yani bireyler kendi odalarında, kapalı kapılar ardında bir başına yaşamaya alışmış. Bu kapıyı kendi iradesi dışında asla açmayan, birilerinin de serbestçe açmadığı bir ferdi alan durumunda. Her şey onun özeldir ve hiç kimse onun özeline dokunamaz, pat diye kapıyı açıp içeri giremez. Hatta fertler arasındaki kopukluk o dereceye varmıştır ki, yoldan geçerken bedeniniz bir başkasının bedenine değemez. Hep buna dikkat edilir ve bu yüzden sürekli tedirgin yaşar insan. Dokunmak bir tabudur orada. Hiç kimse ötekinin bedenine dokunamaz. Bizdeki gibi atılıp kucaklaşmak, sarılmak falan asla yoktur. Oysa bizdeki insan ilişkileri daha sıcak, daha akışkan ve iç içe geçmiştir. Sarılır, kucaklaşır, hatta öpüşürüz. Ağ şeklinde bir iletişim ve ilişki modelimiz var. Bu da, Batıda olduğunun aksine, iletişimi sağlayıcı bir ilişki biçimidir. Batıda patolojik bir kopmaya yol açan dokunma durumu, bizim için normal bir durumdur. Kimse yadırgamaz.

Modern hayatın getirdiği belirsizlik, güvensizlik ve toplumun geleceğinin olmadığı, olamayacağı inancı, gelecek kuşaklarla özdeşleşme yolunda yetersizlik ve kişinin kendisini tarihî akışın bir parçası olarak hissedememe durumu sosyal bağları zayıflatmaktadır. Bir nevi bugün geldiğimiz yer gibi. Çünkü ortak değerlerimizi bulamıyor, toplumsal bağlarımızı hissedemiyoruz; birbirimizi ortak bir tarihin parçası olarak göremiyoruz. Gelecek inancımızı kaybettikçe, insanlar arasında güven kayboluyor. En sıcak, en güvenli kucak olan güvenden yoksun kalan insanın, inancı zayıflayınca kendini yalnız hissediyor.

İNSANIN İÇİNE DÜŞTÜĞÜ BOŞLUK

“Yirminci yüzyıl insanının temel problemi nedir?” diye soruyorlar bir düşünür; cevabı şu oluyor: “Boşluk!” Esas yalnızlık işte bu. İnsanın içindeki ‘boşluk’ (hiçlik) duygusu. Yalnızlık, çokça anladığımız gibi, bir odada tek başına kalma hâli değil; esas yalnızlık budur, içine düşülen boşluk, hiçlik duygusu. İnsanın içinde, hiçbir zaman, hiçbir şeyle doldurulmayan derin bir boşluğun oluşması. Bu boşluk hissini varlığı, bir iç dünyanın olmayışından ileri gelmektedir. Sanayi devrimi, modernizm, teknolojik gelişmeler falan, bütün bunlar gelişirken, insanın rûhunu çalmışlar ve içi, muhtevası, inancı boşalan insan ya da ruhu olmayan bir beden, tabii ki ceset haline gelir. Ruh çalınan insan böylece ne istediğini, ne hissettiğini bilemez hâle geliyor. O zaman da, derin can sıkıntıları ve anlamsızlıklar ortaya çıkıyor. En çok, 20. yüzyılın ikinci yarısında zaman kavramının hızla değişmesidir. Önceki iki üç yüzyılda olan değişikliklerden çok daha fazla ve hızlı gelişme 20. yüzyılda başlamış ve devam etmektedir. Bu hızlı gelişmenin de, insanın yalnızlığında rolü olmuştur. Eskiler bütün hayatları boyunca 4 bin kilometre mesafe yapabilirken, biz binlerce kilometre yapabiliyor, fazla yer değiştiriyor; şehirler değil, uçaklarla ülkeler arası yolculuklara çıkıyoruz.

HİKÂYELERİMİZİ KAYBETTİK

Bu hızlı yaşama biçimi, hayatımızı hikâye etme ve hikâyemizi ötekine anlatma/aktarma imkânını da ortadan kaldırdı. Sözlü kültürümüzün temelini oluşturan hikâyeleştirme, öyküleme neredeyse ortadan kalktı. Böyle çılgın bir koşuda, tarihi bir nevi hikâyelerle birleştirme, o hikâyeleri birleştirme ve paylaşma durumu yok oldu. İşte bu ortak hikâyeleştirmenin, ortak kültürün yok olması, beraberinden insanlar arasındaki kopukluğu, yalnızlığı getirdi. Derin bir yalnızlık duygusu ile kuşatıldık bu yüzden. Çünkü artık birbirimize hikâye anlatamıyoruz. Bir hikâye anlatıncaya kadar, otuz defa telefon çalıyor, otuz defa televizyonda yeni yeni hâdiseler vukû buluyor. Seyahate çıkmak için biletler alınıyor falan...Onları takip ederken, hikâyemiz eksik kalıyor. Oysa insanlar arasındaki sosyal yakınlaşmanın ana unsurlarından biri ortak hikâyelerdir. Kızılderililer bir yerden bir yere göçerken, uzun yolculuklara çıkarken, belli yerlerde durup dinlenirmiş. Zamanın o tabii akışını, geçişini ve o zaman içerisindeki insanın durumunu daha derinden

hissedebilmek için. Çünkü, eğer çok hızlı giderseniz, ruhunuz geride kalır. Ruh olmadan yapılan yolculuklardan ise bir hayır gelmez.

Tabii bu kadar iç boşlukta kalan, kendi iç dünyasını kurgulayamayan gençlik kendini boşlukta, anlamsızlıkta buluyor ve bu kötü durum kişiyi intihara kadar sürüklüyor. Çünkü bu anlamsız ve yalnız dünyada yaşamak, zor geliyor insana. Özellikle genç insana. 1990 verilerine göre dünyada 1.4 trilyon insan intihar etmiş. Bu sayının 20 katı kadar insan da, intihara teşebbüs etmiş. Ekonomik gelişmenin en yüksek olduğu Kanada’da intihar oranları en yüksek seviyede. İsveç de böyle.

KÖKSÜZLÜĞÜN GETİRDİĞİ YALNIZLIK

Köksüzlüğün getirdiği yalnızlık var. Aidiyete tutunamama. Bir yere ait olma hissinden yoksun olma. İnsanın kendine ve kültürüne yabancılaşması, çağın en büyük yalnızlık unsurunu oluşturuyor. Bu çok ciddi yaşanan bir savaş. Köksüzleşen insanın bu keşmekeşte savrulması, aslında atom bombasından çok daha tahribat meydana getiriyor. Bunun içindir ki intiharlar, eski dünyaya oranla kat kat yükseliyor. Yani modern insan, mutlu insan demek değil. Amerika’da antisosyal davranış bozuklukları hızla ortaya çıkan bir hastalık. Antisosyal demek, sosyal ilişkisi olmayan insan demek. Oysa zahiren baktığımızda gerçekte Amerika’da insanlar daha sosyal bir hayat içinde gözükyor. Eğlencesi, gezileri falan...Buna rağmen daha iç içe yaşayan Tayvan’da böyle bir antisosyal durum ve onun getirdiği bunalım yok. Çünkü Batı, kapitalizmin kalesi. Kapitalizm simgesi ise, “daima al ve hiçbir zaman verme!” ilkesine dayalı. İnsanları bencil, içine kapalı, asosyal ve neticede bunalımlı ve yalnız kılan bu durum. Bunu Paris’te bir genç kendi kültürünün simgesi olarak duvara yazmıştı. Bizim kültürümüz tam tersi bir durum. Orada insanlar, hiçbir zaman “veren el” olmayan, daima “alan el” olan varlıklar. Halbuki paylaşılan ortak kaderde böyle bir şey asla olamaz.

İÇ DÜNYASI OLMAYANIN KORKUSU

Bizim gibi, geç modern süreci yaşayan ülkelerin hastalığı ise, umut yetersizliği. Bu umutsuzluk 3 şekilde olabiliyor. Bir, benliği olduğunun farkında olmayan kişi. Kendisi olmak istemeyen, umutsuz kişi. Ve kendisi olmak isteyen umutsuz kişi. İnsan, sonsuzluk ile sonlunun; kalıcıyla geçicinin; özgürlükle zorunluluğun, yani bütün tezatların bir sentezi. Zaten tasavvufi düşünce de bunu söyler, bütün evren tezatlarla vardır. Kesretin içindeki birliğe ermektir esas olan. Umutsuz olanın kendini bilmemesi, bunu bilmemek yanılgıyı da artırıyor tabii. Bu hem umutsuzluğun, hem de yanılgının içinde olmak demek. Her ikisini aynı anda yaşıyor. Ya hem umutsuz, hem de içine düştüğü durumun bir yanılgı, bir yanlışlık olduğunu da hissediyor. Bu bilgisizliğin, umutsuzlukla olan ilişkisi de, korkuyla olan ilişkisinin aynı. İç düşünceden yoksunluğun korkusu, zihin boşluğunda büyüyor. İç düşünceden yoksun kalan, ruhun gerçek yokluğunu yaşıyandır. İç düşünce, iç dünya kurgusu olmayanın bir ruh yolculuğuna çıkması ve ruhu ile ilişki kurması mümkün değil. Yine tasavvufta bu iç boşluğa işaret edilmiştir. Ne der Mevlânâ, “*Ne ararsan ara, kendi içinde ara, başka yerde arama!*” İşte bu mesele, tam da konuştuğumuz yalnızlıkla ilgili, ilişkili bir durum. Yani, yalnız olma hâli, tek başına, kapalı kalma, izole olma anlamında değil. Kendi iç dünyasından haberdar olamama, kendi benliğini aramama ve onunla barışık olmama hâli. Giderek kendi kültürünü, kendini aramama. Kendini bilmeme hâli. Şüphesiz ki bu çok derin bir yalnızlık. Kişinin kedisini tanımaması, kendisi olamaması. Bu aynı zamanda umutsuzluğun kaynağını oluşturuyor; kişiyi yalnızlığa, ardından da bunalıma sürüklüyor.

İNSAN İNSANA GÜVEN DUYMALI

Bilindiği üzere, kültürümüzde halvet geleneği var. Kırk gün tek başına kalır kişi. Fakat bu zâhiri bir yalnızlıktır. Sözünü ettiğimiz iç yalnızlıktan farklıdır. Burada iç yalnızlık söz konusu değildir. Orada kendiyile, benliğiyle başbaşa kalabilmek, bâtında daha da derinleşmek ve kâinat içindeki yerini iyi kavramak için, modern toplumun kargaşasından uzak kalıp, sakin bir beyinle kendiyile olabilmek için halvete girer. Günlük hayatın bitmeyen çılgın koşuşturmasından, kaosundan

kurtulmak için bu yalnızlığı tercih eder. Bu hâl kişiye kendi içindeki benini bastırma fırsatı tanır. Şunu yapma, bunu yapma, şunu yap diyor. Ama çılgın koşuda bu iç benimizin sesini pek dinlemiyor, onu sürekli bastırıyoruz. Sen sus diyoruz. Söylediklerini kulak arkası ediyoruz. Halvet, inzivaya çekilme içimizi dinleme, kendimizi tanıma imkânı sağlıyor bize. Çağın, kimliksiz yalnızlığından farklı bir ruh hâli bu. Oysa insanlar çağımızda hem maddî menfaatleri peşinden koşuyor ve iç dünyanın yokluğu yüzünden de bir süre sonra bunalıma düşüyor, yalnızlıkla kuşatılıyor. Bu sebeple çeşitli psikolojik, psikosomatik hastalıklara, çeşitli kişilik bozukluklarına yakalanıyor. Bencillik, hırs ve büyük kaygı gibi haller zuhur ediyor. Bir başka düşünür de, “*Avrupa insanı , yoğun bir insan nefretiyle mustarıdır*” diyor. Bizim ise iç dünyamız, tasavvuf geleneğimiz, verme kültürümüz, misafir severliğimiz, başka insanlara olan merakımız; sözlü kültürle iletişimimiz, yüz yüze iletişim, beden dili falan bütün bunlar insan sevgisiyle, dolayısıyla da Allah sevgisiyle ilişkili hâllerdir. Biz, Allah’a korkuyla değil, sevgiyle bakan, yakınlaşan bir kültürün insanlarıyız. Bunun içindir ki, Türk kültürü yaşama sevinci ihtiva eden bir kültürdür. Her şeye, bütün saldırılara rağmen, eğer bugün dimdik ayakta durabiliyorsak, bu durum, bin yıllık kültür içerisinde insanımızın mayasının iyi yoğrulması sayesinde. Sevgi temalı bir rûha sahip olmamızdan kaynaklanıyor bu. Ne yaparlarsa yapsınlar, bize belki acı verebilirler, fakat asla umutsuzluğa düşüremez; bağlarımızı tümünden koparamaz, bizi o boğucu yalnızlığa itemezler. Biz kendi reflekslerimizle kendimizi savunabiliyoruz. Duygusal olgunluğun göstergesi, zaten başta da söylediğimiz gibi insanın insana duyduğu güvendir. Her ne kadar bize, “Bu zamanda Babana bile güvenmeyeceksin!” fikrini aşlamaya çalışsalar da, biz güvenmek zorundayız. Çünkü güvensizlik ortamı tabî bir durum değil, yapay bir durum. Duygusal olgunluğun tersi bir durum. Oysa kişi ancak, ötekine güvenmek suretiyle yalnızlığa tahammül edebilir. İnsan, ötekinin daime verici ve kabul edici olduğunu bilinç altına işleyen kişi, yalnızlığa tahammül eder.

Neden dini daha iyi bilen, tasavvufu daha iyi bilen, belli kültür ve gelenekten gelenler, aile görgüsünden nasibini alanlar çeşitli zorluklara, baskılara rağmen direnebilmektedir? Direnmenin sebebi, diğer insanları özde kabul etmektir.

Sık sık insanlara güvenilemeyeceği vurgulanır. Bu düşünce güvenilemeyeceğini peşinen kabul etmiş bir düşüncedir. Oysa tabî olan, önce insanlara güvenmemizdir. Güvenmek zorundayız. Güvensizlikle yaşanmaz. Güvendiğimiz insanın bizi aldatması, ‘bizi aldatması’ değil, gerçekte kendini aldatmasıdır. Bize değil, kendine dokunan bir fenalıktır bu. Zahiren biz kaybetmiş gibi görünsek de, aslında, aldatan insan, aldattığı insanı kaybettiği için, ziyanda olan kendisidir. Bu iyimser bakış açısına sahip olanlar, topluma ve kişilere kızıp kenara çekilmez ve yalnızlık karşısında kolayca kendini yenik hissetmez. Çünkü, insan ilişkilerinde güven esastır. İnsan bir değere, bir inanca, bir ülkeye, bir millete ait olmak, bağlanmak ve hayatı sevmek ister. Yaşama sevinci, insana umut veren bir duygudur.

KENDİ İÇİMİZE SIĞINMALIYIZ

Zaten, panelin organizatörü *Olca Yazıcı*, panel duyurusundaki metinde hemen hemen her şeyi bu minval üzere özetlemiş. Davetiye metnindeki yazıya önce *Yunus Emre* ile başlamış; “*Onca varlık var iken, gitmez gönül darlığı!*” diye. Bakın bizim kültürümüze özgü sözcüklerin yaşamakta olduğunu da gösteriyor Yazıcı’nın metni: “*Gönül darlığı*”, “*dostluk iklimi*”, “*gönül birliği*”, “*sevgi*”, “*hoşgörü*”, “*hoşnutluk*”, “*kalben barışık olmak*”... Kâlb, gönül gibi kelimeler bizim gönül kültürümüzün ana özelliğini yansıtır. Samimiyet, ruh ferahlığı, öz, cevher, diğerkâm, erdemli ve “*yalnızlıklar çağının iç sığınağı*” diye tarif ettiği bütün bu kelimeler zaten meselenin özünü yansıtıyor. Kavramlara ve kavramların arkasındaki derin kültürümüze göndermelerde bulunuyor Yazıcı. Aslında, eğer bu kavramları derinlemesine kavrar ve o dünya içinde yaşarsak, yalnızlığın olmayacağını, yalnızlıktan kurtulabileceğimizi de, dolaylı yoldan anlatmış oluyor. Yani biz önce kendimize, kendi içimize sığınmalıyız. Eğer bizim içimizde sığınacağımız bir yer yoksa, zaten bu dünyada başka da bir yer yok demektir. Çünkü ne varsa bizim içimizde var, kendi kültürümüzde var. Onu tanımalı, ona yönelmeli, ona sığınmalıyız. Başka sığınağımız yok.

Sözlerimi bitirirken, şunu ifade etmek istiyorum ki, bizler şanslı insanlarız. Şansımız böyle derin bir kültür içinde doğmak ve bu kültürün farkında olabilmektir. Şansızlığımız ise, kendi kültürümüzün farkında olamamak, onu bütün ruhu ile tanıyamamaktır. Eğer bu sentezi fark edip, kendi hayatımıza uygulayabilirsek, hem yalnızlıktan, hem de bunalımdan kurtuluruz. Çünkü amaç bin yıl öncesinde yaşamak değil; geçmişten ilham alarak bugünü yaşamaktır. Ne varsa kendimizde var, ne arayacaksa kendi içimizde aramalıyız. Ve “*Hamdım, yandım, piştim*” diyen Mevlânâ, zaten sadece bizi değil, tüm dünyayı aydınlatıyor. Çok teşekkür ederim.

İsrafil Kuralay: Nevval hanıma teşekkür ediyoruz. Soyut kavramların içini, somut kavramlarla doldurarak, bize bir dünya görüşü, bir hayat düsturu sundular. Yalnızlığın sebepleri ve çıkış yolları üzerinde etkili tahlillerde bulundular. Kendisine teşekkür ediyoruz.

Küreselleşmenin Neresindeyiz Neresinde Olmalıyız?

UTESAV'ın düzenlediği, “Küreselleşmenin Neresindeyiz ya da Neresinde Olmalıyız?” konulu panele, konuşmacı olarak *Prof. Dr. Mehmet Altan, Prof. Dr. Nazif Gürdoğan ve Prof. Dr. Bekir Karlığa* katıldı. Oturum Başkanlığını ise vakıf Başkanı *Necmi Sadıkoğlu* yaptı.

Necmi Sadıkoğlu: Uluslararası Teknolojik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (UTESAV)ın tertiplemiş olduğu, “Küreselleşmenin Neresindeyiz ya da Neresinde Olmalıyız?” konulu panele hoş geldiniz. Bilindiği üzere küreselleşme ya da öteki adıyla globalleşme dünyayı kuşatan yeni bir kavram. Kimilerine göre kaçınılmaz bir gereklilik, kimilerine göre ise çağdaş sömürü düzeninin maskeli yüzü. Egemen gücün, kendi menfaatlerini, bütün dünyanın menfaatleriymiş gibi takdim etme gayreti veya oyunu. Bu münasebetle, küreselleşmeyi vahşi kapitalizmin yırtıcı yüzü diye tanımlayanlar olduğu gibi, ulusal kimliğe ve özgün kültüre, yerliliğe bir karşı çıkış olarak değerlendirenler var. Kendi hükümlerini için yerelliği, mahallî renkleri yok etmeye uğraşan bir baskı unsuru olarak görenler var. Ne var ki, millî renklerin muhafaza edilmesinin gereği yanında, dünyanın önlenemez bir değişim ve dönüşümden geçtiği de inkâr edilemez bir gerçek. Dolayısıyla bu hızlı değişim ortamında, tamamen içimize kapalı bir toplum olarak yaşamamız da mümkün değil. Mesele bu dalganın içinde mi olacağız, dışında mı? Ya da ölçüyü nasıl belirleyeceğiz. Değerli panelistler bu soruya cevap arayacak. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Altan, Fatih Üniversitesi’nden Prof. Dr. Nazif Gürdoğan ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Bekir Karlığa değerli fikirleriyle bizleri bu konuda aydınlatacak. Küreselleşmeyi iktisadî, sosyal, kültürel, dinî ve felsefî yönüyle değerlendirecekler.

Bu münasebetle, küreselleşmenin ekonomik boyutu konusundaki görüşlerini anlatmak üzere, sözü ilk olarak Prof. Dr. Nazif Gürdoğan’a veriyorum...

Nazif Gürdoğan: Teşekkür ederim sayın Başkan. Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. UTESAV Başkanına ve paneli düzenleyen Vakıf Müdürü Olcay Yazıcı beye çok teşekkür ederim. Globalleşme konusu son yıllarda bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de çok tartışıldı. Başkanımızın açış konuşmasında söylediği üzere, globalleşmenin yanında olanlar olduğu gibi, karşısında olanlar da var. Gerçekten de küreselleşme, bütün dünya ile birlikte, Türkiye’yi de sarsan bir gelişme.

Globalleşmenin milâdı olarak bütün dünyada Berlin Duvarının yıkılışı kabul edilir. Berlin duvarının yıkılmasından sonra, bütün dünyada öteki duvarlar da bir bir yıkıldı. Duvarların yıkılışını Türkiye olarak en derinden biz gördük. Berlin duvarının yıkılmasıyla, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla biz, Türkiye’nin dışında yaşayan 150-200 milyon Türk’ten haberdar olduk. Kazakistan diye bir ülke bilmiyorduk, Türkmenistan diye bir ülke bilmiyorduk, Kırgızistan diye bir ülke bilmiyorduk; Türkçe konuşan Azerbaycan diye bir ülkeden haberimiz yoktu. Kazakistan’dan haberimiz yoktu, Balkanlar’dan böylesine haberimiz yoktu. Berlin duvarının ve Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla dünyada bütün duvarlar ortadan kalktı, bütün sınırlar şeffaflık kazandı. Biz de Türk diasporasından, Osmanlı diasporasından globalleşme neticesinde haberdar olduk. Bu yüzden belki Türkiye’de globalleşme konusu çok tartışılıyor.

GÜÇLÜ BİR DEĞİŞİM

Globalleşme gerçekte, sanayileşme gibi bir süreç. Her ne kadar karşı olanlar bu hareketin arkasında Batılılar var, Amerikalılar var, Avrupalılar var deseler de, arkasında kim olduğunu tam bilmiyoruz. Fakat kesin olan bir şey var ki, bu sanayileşme gibi bir süreç, bir değişim, dönüşüm. Türkiye açısından hadiseye baktığımız zaman, ya bu değişime ayak uydururuz ya da dünya politikasından tasfiye oluruz. Globalleşme sadece ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırmıyor; zaman ve mesafe farkını da ortadan kaldırıyor; teknoloji ve bilgi farkını ortadan kaldırıyor; eğitim ve sermaye farkını kaldırıyor. Gerçekten çok önemli, çok etkili, çok güçlü bir dönüşüm bu. O yüzden Türk ve İslâm dünyası bu gelişmeye ayak uydurmak zorunda. Eğer bu değişime ayak uyduramazsa, sanayileşme döneminde olduğu gibi, bu değişimin, dönüşümün de dışında kalırız. Nasıl, sanayileşme sürecine ayak uyduramadıysak, globalleşme sürecine de ayak uyduramamış oluruz. O zaman Türk dünyasında ağırlığımız olmaz, dünya politikasında ağırlığımız olmaz; Türk dünyasının, İslâm dünyasının dünyada gücü ve ağırlığı olmaz. Zaten Türk dünyası, İslâm dünyası dediğimiz ülkelere baktığımızda, çok trajik, çok acı bir manzarayla karşılaşırız. Bir buçuk milyar insanın ürettiği ürün, hizmet ve bilgiyi üst üste koyduğunuz zaman, 80 milyonluk Almanya'nın yarısı kadar olmuyor. Dolayısıyla bu, bütün Türk dünyası için, bütün İslâm dünyası için, mühendisiyle, iktisatçısıyla, işletmecisiyle, iş adamıyla herkesin bir ayıbıdır. Bu ayıbı Türk dünyası, İslâm dünyası aşmak zorundadır.

Peki bu ayıp nasıl aşılacak, bu sürece nasıl ayak uyduracağız? Cevdet Paşa, Osmanlı'nın yıkılışını, dünyadaki gelişmelere ayak uyduramamaya bağlar. Türk dünyası da, İslâm dünyası da, eğer bu gelişmelere ayak uyduramazsa, aynen Osmanlı zamanında olduğu gibi, Batı karşısında yenik düşer.

DAR YAPIYI KIRMALİYİZ

Evet, Türkiye bize dar geliyor. Bu dar yapıyı kırmak zorundayız. Bu dar yapıyı kıramazsak, Türkiye'yi sınırlarımızın dışına taşıyamazsak, bu sürece ayak uyduramayız. Kopenhag Kriterleri gibi, aslında globalleşmenin de kriterleri var. Bu kriterlerin üzerinde çok durmalıyız. Bugün belki en çok bunu tartışmalıyız. Bir kere globalleşme sınırların ortadan kalkması, zaman farkının ortadan kalkması, mesafe ve bilgi farkının ortadan kalkması; teknoloji farkının ortadan kalkması demek. Her şeyden önce 'ben yaptım oldu' dönemini ortadan kaldırıyor. Bu büyük dünyada artık hiç kimsenin, ben yaptım oldu deme lüksü yok. Herkes yaptığı işi uluslararası standartlarda yapmak zorunda. Bu mecburiyet hem bir sivil toplum kuruluşu için, ekonomik kuruluş için geçerli, siyasî bir kuruluş için geçerli. Üniversite için de, hastane için de geçerli. Bütün kurum ve kuruluşlar için geçerli. Bütün kurum ve kuruluşlar dünya standartlarını yakalamak zorunda. Dünya standartlarını ve dünya verimlilik seviyesini yakalayamayan kurum ve kuruluşlar, tıpkı ülkeler gibi, bu sürecin dışında kalmaya mahkumdur. Ya bu sürece ayak uyduracak ya da sürecin dışında kalacaksınız.

Artık kapalı bir toplumun ayakta kalması mümkün değil. Eğer kapalı bir toplum ayakta kalabilseydi, dünyanın en büyük ham madde kaynaklarına sahip olan Sovyetler Birliği ayakta kalırdı. Bu yüzden, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye de, kendi sınırlarının dışına çıkmak ve dünyaya açılmak zorunda.

Globalleşmenin ikinci önemli şartı ve olmazsa olmaz kuralı ise, artık çifte standart dünyanın hiçbir yerinde geçerli değil. Hiçbir ülkede, hiçbir kuruluştaki çifte standarda yer yok. Mevlânâ'nın deyişiyle, artık herkes "olduğu gibi görünecek veya görüldüğü gibi olacak." Herkes şeffaf olmak zorundadır. Bizim cumhuriyetimiz böyle, bizim demokrasi anlayışımız böyle, bizim verimlilik anlayışımız böyle diyemezsiniz. Hiç kimsenin, Nasrettin Hoca'nın dediği gibi, "Ona üretir, sekizde pazarda satarız!" deme lüksü yok. Eğer siz maliyetin altında satış yaparsanız, dostlarınız sizi pazarda bir kere görür, ikinci defa göremez. Erir gidersiz. Dünyada hiçbir kuruluşun maliyetin altında satış yapmaya tahammülü ve gücü yok. Velev ki, devlet bile olsa. Artık işini bilmeyen devletler de batıyor. Batmaz sanılan devletler de batıyor. Hâlâ Türkiye'de devlet deniz gibi

düşünüyor; kaynakları bitmez sanıyor. Oysa günün birinde devletin de kaynakları tükeniyor. Türkiye’de devlet kaynakları bittiği için, IMF Türkiye’nin başında Demokles’in kılıcı gibi duruyor. IMF’nin bu kadar ısrarı olmasa, Türkiye’de bütçe disiplini olmaz; eğer Türkiye’de bir bütçe disiplini varsa, bunu hükümet yetkililerinden ziyade, IMF yetkilileri sağlıyor. Tabii ki, bu Türkiye için bir züldür. Bütün bunlar, globalleşme sürecine ayak uyduramamanın bir sonucu. Globalleşme sürecine ayak uyduramazsanız, IMF gibi kurumlar, Avrupa Birliği üyesi gibi ülkeler gelir ve ‘Beyler eğer bu ülkede, bu dünyada yaşamak istiyorsanız, bu standartlara uymak zorundasınız, uymadığınız zaman, bizimle alış-verişiniz mümkün değil, derler.

DEVLETİN ORDUSU-ORDUNUN DEVLETİ

Diğer bir kriter, Türkiye’deki devletçilik anlayışıdır. Türkiye’de devlet hâlâ bütün kurum ve kuruluşların ve ülkenin sahibidir. Washington Post’da bir yazı çıktı. Mehmet Altan Bey de yaptı bu espriyi. Deniyor ki, *“Avrupa’da devletlerin orduları var, Türkiye’de ise ordunun devleti var.”* Bu yapının değişmesi gerekir. Artık ordu-milletlerin, ordu-devletlerin dönemi kapandı. Ordu-devletlerin yerine, girişimci devletler geçti. Devletçi, rant dağıtan bir ekonominin yerine, pazar ekonomisi geçti. Artık sosyalizm ve komünizm öldü. Marx, ‘kapitalizmden sonra, komünizm gelir!’ diyordu. Artık pazar ekonomisinden sonra sosyalizm, komünizm gelmiyor. Onlar dirilmeyecek şekilde öldü; cenaze törenleri yapıldı. Türkiye’de hâlâ özelleştirmeye karşı, Avrupa Birliği’ne karşı, pazar ekonomisine karşı, çoğulcu demokrasiye karşı devletçi bir yapı var. Bu yapının devam etmesi mümkün değil, bu yapı değişecek.

Yine globalleşmenin olmazsa olmazlarından biri, örgütlerin de değişmesi. Bütün kurum ve kuruluşların modelleri değişecek. Bugüne kadar bütün dünyada ticarî kuruluşların, gönüllü kuruluşların modeli Roma ordusu, Katolik kilisesi, Mason locasıydı. Bunlar hiyerarşik yapılar. Artık hiyerarşik yapılara yer yok. Bu yapı ile hiçbir kuruluşun, hiçbir örgütün, dünyadaki gelişmeleri takip etmesi mümkün değil. Dünyadaki gelişmelere ayak uyduracak kurum ve kuruluşlar, orduyu model olmaktan çıkarıp, onun yerine orkestra olmak zorundalar. Bir futbol takımı gibi olmak zorundalar. Artık üniforma giyenlere dünyanın hiçbir ülkesinde yer yok. Artık forma giyenler önem kazanıyor. Bu yüzden, artık forma giyen kurum ve kuruluşlara ihtiyaç var.

ULUSLARARASI SERMAYE

Globalleşme ayrıca, sermayenin yapısını da büyük ölçüde değiştirdi. Artık dünyada yerli ve yabancı sermaye ayrımı ortadan kalktı. Gerçi bizde hâlâ yerli, yabancı sermaye tartışması yapılır. Fakat o kadar iç içe geçti ki, artık hangisi yerli, hangisi yabancı, pek belli değil. Mesela Sabancı grubunu ele alalım. Sabancı grubu Türk sermayesi mi, yabancı sermaye mi? Çünkü, Sabancı grubunda Türk sermayesi kadar, Amerikalıların da sermayesi var. Japonların, Belçikalıların, Fransızların sermayesi var. Yani ne tek başına Türk sermayesi, ne tek başına Fransız sermayesi? Sadece “sermaye”, uluslararası sermaye. Artık bu sermayenin rengi ve ülkesi yok. İnsan namuslu ve dürüst çalıştığı zaman dünyanın her ülkesinde kendine yer bulabilir. Dünyanın ve ülkelerin bütün kapıları dürüst sermayeye açık. Çünkü sermaye su gibidir, gittiği yere hayat ve canlılık kazandırır. Dolayısıyla, globalleşmenin en önemli kriterlerinden biri, yerli ve yabancı sermaye farkını ortadan kaldırmasıdır.

Nasıl ki, ülkeler arasında zaman farkı ortadan kalkmışsa, ülkeler arasında mesafe farkı ortadan kalkmışsa; yerli ve yabancı sermaye farkı da globalleşen dünyada ortadan kalkmıştır. Aynı kriterler Sabancı grubunun olduğu kadar, Koç grubu için de, Ülker grubu için de geçerli. Ülker’in ortakları arasında Araplar, Amerikalılar ve Avrupalılar da var. Yani en yerli, en millî sandığımız bir kuruluş bile yabancılarla ortaklık yapmış durumda. Bu sebeple, artık sermaye farkını ortadan kaldırmamız gerekiyor. Artık dünyanın merkezinde Batılılar yok. Eskiden dünya dendi mi, akla Batılılar gelirdi. Şimdi öyle değil; Asyalılar var, Afrikalılar var; Çin var, Hindistan var. İslâm dünyası var, Türk dünyası vs. var. Avrupa Birliği var, NAFTA var falan. Dünya tek merkezli olmaktan çıktı. Artık herkes, her ülke merkez olma şansını elde etmiştir. Ancak bir şartla, o da merkezin şartlarını yerine getirmesi gerekiyor.

KALİTEYE PASAPORT SORULMAZ

Yine globalleşmenin/küreselleşmenin en önemli kriterlerinden biri, kalite. Her fırsatta vurguladığım gibi, kalitenin pasaportu olmaz. Siz kaliteli bir ürün ve hizmet ürettiğiniz zaman, dünyanın her yerine girebilirsiniz. Hiçbir sınırda size pasaport sorulmaz. Hiçbir ülke size vize uygulamaz. Dolayısıyla kalite konusunda bizim de çok ciddi bir atılım yapmamız gerekiyor. Dünya kalitesini tutturamayan hiçbir kurum ve kuruluşun ayakta kalması mümkün değil. Globalleşmeden önce soğuk savaş dönemi vardı ve dünyadaki gelişmelere soğuk savaş döneminin kavramları egemendi. Hep bir zengin-yoksul çatışması, sağ-sol kavgası vardı. Bunların hepsi değişti, artık sağ sol kavgası yok. Zaten, solcu diye bir grup yok ortada. Sağ da, bildiğiniz eski sağ değil. Yani sadece komünizm değil, klasik kapitalizm de öldü. Yeni bir yapılanma çıktı ortaya. İşte bu yeni yapılanmada en büyük sermaye, dürüstlük. Bu yeni yapılanmada en büyük sermaye şeffaflık. Bu yapılanmada en büyük sermaye kalite. Kaliteyi tutturamadığınız zaman, sağcı, solcu olmanızın; yoksul-zengin olmanızın hiçbir önemi yok.

Yeni bir savaş var dünyada, bu savaş bilenlerle-bilmeyenler arasındaki savaştır. Dünyadaki gelişmeleri izleyenlerle-izlemeyenler arasındaki savaş. Geçmişe takılıp kalanlarla, geleceğe bakanlar arasındaki savaş. Gerçek savaş bu; bu savaşı en derinlemesine Türkiye’de yaşıyoruz. Geçmişe takılıp kalanlarla, geçmişini bırakalım, geçmiş zaten geçmiştir, geleceğe bakalım diyenler arasında çatışma var. Dolayısıyla bu çatışma yüzünden Türkiye, dünyadaki gelişmelerin, dünyadaki pazarların dışında kalıyor. Dünyada artık orduların dönemi kapandı. Ordularla bir yere gitmek mümkün değil. Dünyada kurumlar savaşı, markalar savaşı var artık. Ordularla değil, ürünlerle, hizmetlerle verilen bir savaş var. Ülkeler artık, aydınlarla, örgütlerle, kitaplarla, medyayla, gazetelerle, sivil toplum kuruluşlarıyla işgal ediliyor. Sony’nin olduğu yerde Japonya, Cola’nın olduğu yerde Amerika vardır. Ülker’in olduğu yerde de, Türkiye vardır. Dolayısıyla yeni kavga bu, yeni savaş bu. Dünyada çatışanlar ülkeler değil, kültürler, örgütler ve markalardır.

ÜZERİMİZE GELEN DALGA

Bu globalleşmeye nasıl ayak uyduracağız sorusunun cevabına gelince, panel üst başlığında sorulduğu gibi, ‘küreselleşmenin neresindeyiz ya da neresinde olmalıyız?’ sorusuna cevap ararsak. Bir kere globalleşme büyük bir dalga gibi üzerimize geliyor. Buna yok demek veya emperyalizmin bir oyunu deyin geçmek bizi kurtarmaz. Bu dalgaya karşı yapmamız gereken nedir, onu yapmalıyız. Başta eğer üzerimize dev bir dalga geliyorsa, önce limanlarımızı muhkem yapmalıyız. Mendireklerimiz sağlamlştırmalıyız. Sonra da, karşı dalgalar oluşturacak etkili bir atağa geçmemiz lâzım. Böylesi ortamda en iyi savunma, karşı saldırıya geçmektir diyebiliriz. Çünkü dünya pazarlarında yeriniz yoksa, dünya siyasetinde yerinizin olması mümkün değil. Dünya pazarlarında payınız yoksa, dünya politikasında sözünüz olmaz. O zaman bizim yapmamız gereken, globalleşmeye karşı nasıl bir tavır alabiliriz, onu belirlemek. Globalleşmenin üstesinden biz ancak, glokalleşerek gelebiliriz. Bu glokalleşme üzerinde durmamız ve tartışmamız gerekir. Glokalleşme, lokalle, globalleşmeden meydana gelen bir kelime. Piyasaya baktığımızda ağırlık Amerikan ve Avrupa Birliği ürünlerinde. Her yerde onlarla karşılaşırız. Bizim de, karşı bir durum üretmemiz ve bunu glokalleşme üzerine oturtmamız lâzım. Glokalleşmeyi belki en iyi, Mevlânâ’nın pergel benzetmesi anlatır. Hani der ya, “Bir pergelim ben, bir ayağım İslam’da, bir ayağım dünyayı dolaşır!” Glokalleşme de, özet olarak böyle bir durum. Yani bir ayağınızla kendi ülkenizde olacak, fakat öteki ile bütün dünyayı dolaşacaksınız. Bir pergel stratejisi izlememiz lâzım. Yani sabit ayağımız kendi coğrafyamızda, kendi kültürümüzde, kendi medeniyetimizde olacak, diğer ayağımızla da dünyayı dolaşacağız. Bir ayağımız kendi toplumumuzda, kendi kimliğimizde olacak, diğer ayağımızla da dünyaya açılacağız.

Eğer Ankara’da olmak istiyorsak, dünyanın her yerinde olmamız gerekiyor. Eğer dünyanın her yerinde olamıyorsak, Türkiye’de olmamız biraz zor. Aslında bizim kültürümüz bu küresel anlayışa uzak değil. Biz ezanın okunduğu her yeri vatan bellemişiz. Yeryüzünü mescit olarak görmüşüz. İslâm kültürü biraz da hicret kültürüdür. Bu münasebetle, eğer geçmişteki görkemli

kimliğimizi geleceğe taşımak istiyorsak, “*glokalleşerek globalleşmemiz*” gerekir diyebiliriz. Artık sermaye güç olmaktan çıkmış, toprak büyüklüğü bir güç olmaktan çıkmış. Yeni gücün kaynağında üretme var, dürüstlük var, bilgi var, vizyon var, kültür var. Dünyayı bir bütün olarak görme var, medeniyet var. Bizim de buna ayak uydurmamız gerekiyor. Uydurabilmek için de, farklı şeyler yapmamız ve yeni şeyler söylememiz gerekir. Sözlerimi *Mevlânâ*'nın bir sözüyle bitirmek istiyorum:

“Dün geçti, düne dair sözler de dünle birlikte göçüp gitti; bugün yeni sözler söylemek lâzım.” Bugün ekonomistler de, düşünürler de, aynı şeyi söylüyor. ‘Artık, bildiğimiz çözümler, bugün karşılaştığımız problemleri çözmiyor’ diyorlar. Yeni problemlerle karşı karşıyayız. Bugünün problemleri, dünün formülleriyle çözülemez diyorlar. Yeni çözümler üretmek zorundayız. *Mevlânâ*, 750 sene önce söylemiş bunu. Gerçekten bugün bizim çok farklı, çok yeni şeyler söylememiz lâzım. 70 senedir tekrarlayıp durduğumuz sözlerle bir yere varmamız mümkün değil. Dünyada yeni bir pazar oluşturuluyor. Bu pazar gerçekten bizim pazarımız olabilir. Bu pazarda var olabilmek için, ‘eskiler’ satmayı bırakıp, ‘yeniler’ satmaya bakmalıyız. Yeni politikalar, yeni stratejiler oluşturmalıyız.

Necmi Sadıkoğlu: Hoca durumu çok iyi izah etti. Gerçekten de dünyada var olabilmemiz için, ekonomik mânâda çok güçlü olmamız ve yeni stratejiler oluşturmamız lâzım. Çünkü güçlü firmaları olan ülkeler, buldukları çağa imza atabiliyor. Hocamızın işaret ettiği gibi, bu da kaliteden geçiyor. Bu yeni pazarda kalite önemli bir unsur. Demokratikleşme önemli. Sözü, sayın Mehmet Altan beye vermek istiyorum. Sanıyorum Mehmet bey çok geniş bir perspektiften bakacak hadiseye.

HEPİMİZ İLKOKUL 4'TEN TERKİZ

Mehmet Altan: Tabii bizim şartlanmışlıklarımız var. Çünkü insanoğlu çok çabuk şartlanıyor. İnsanoğlu beynini her an açık tutan, mevcudu her an irdeleyen, tartışan bir yapıya sahip değil. Hatta bir evde doğuyorsun. O ve senin beyninin nasıl çalışacağını şekillendiriyor. Bir mahallede doğuyorsun, o mahalle beynini şekillendiriyor. Bir okula gidiyorsun, oradaki hoca beyninin nasıl çalışacağını şekillendiriyor. Doğduğunda, nasıl düşüneneğine dair ortam çok belirleyici oluyor. Ankara’da öğretmen bir üniversite öğrencisine, senin kültürel kimliğini oluşturan unsurlar nedir diye bir ödev vermiş. Öğrenci o güne kadar, bu nedenler üzerinde hiç düşünmemiş. Önce, bizim kültürümüzü belirleyen, şekillendiren unsurlara bakmak lâzım. Annen Doğuluysa, Baban Trakyalıysa, sen de ona göre bir kültürden etkileniyorsun. Veya anan İç Anadoluluydu, baban Romen göçmeniyse, ona göre bir kültürden etkileniyorsun. Evin geliri çok mütevazı ise başka bir hayat var; orta seviyede ise başka, yüksek seviyede ise daha başka bir hayat tarzı var. Kendi coğrafyandan etkilendiğin gibi, dünya kültüründen de etkileniyorsun. Hatta Akdeniz’de başka, Karadeniz’de başka oluyor insan. Bütün bu faktörler o insanın kültürünü, kimliğini oluşturuyor. Ama Türkiye’de düşünmeden ziyade, iki tane çok işlenmiş konu var. Bunların biri Türklük, diğeri de Müslümanlık. Aslında bu küreselleşme sorusunun altında görünmeyen bir madde daha var. Aslında küreselleşme Türklük ve Müslümanlık açısından tartışılacak bir konu değil. Küreselleşme, insanın insan olma vasıflarından hareketle tartışılacak bir konu. Eğer Müslümanlık noktana dokunmuyorsa, Türklük noktana dokunmuyorsa, yabancı bir madde gibi izleyen bir hâl var ortada. Neden? Çünkü Türkiye’de herkesin eğitim düzeyi çok sınırlı. Hepimiz ilkokul 4’ten terkiz. Herkesin ilkokul 4’ten terk olduğu bir toplumda bir kere eğitim meselesi var demektir. Bu eğitim meselesi, evrensel bir düzeyde yaşamamızı zorlaştıran bir unsur. Türkiye’de 20 milyon adam var, bunun 16 milyonu mesleksiz. Bu durumda, küreselleşme bir yabancı madde gibi duruyor.

Basit bir tarifile küreselleşmenin ne olduğuna bakalım. Bir kere küre, bizim yaşadığımız dünya. Bu gezegenin üstündeki 6 milyar insanın aynı küreyi keyifli bir şekilde yaşamaları demek. Ama çok önemli engeller ortaya çıkıyor. İlkokul 4’ten terk olduğun vakit, ortaya bir meslek problemi çıkıyor. Yani senin mesleğin yoksa, nerede ne yapacaksın? Nasıl yaşayacaksın?

İkincisi, bu yerel düşüncenin, ne bileyim liberalizm, 2-3 asırlık bir düşüncedir. Bireyin özgürleşmesinde çok büyük bir rol oynamıştır. Ama bireyin özgürleşmesinde bu kadar rol oynayan bir şey, bizde hakaret unsuru olarak kullanılıyor. (Bazı liberallere, 'Liboş' falan deniliyor.) Neden, çünkü bireyin, devlet karşısında korunmasını sağlayacak bir geleneksel düşünce geçmişi ve onu doğuran bir sosyal ortamı yok buranın.

ABD-AB AYRIMI DOĞRU DEĞİL

Mehmet Altan, konuşma sonunda kendisine sorulan iki soruyu ise şöyle cevaplandırdı: "ABD, AB diye bir ayrım yapmak bence doğru değil. Bu, şu andaki bir bölünme. Ama küreselleşme bütün insanlığın aynı kriterleri, aynı standartları kullanabileceği, insanın özgürleştiği, zenginleştiği ve mutlu olacağı bir hayatı inşa etme projesidir. AB, ulus-devlet zamanındaki örgütlenmenin dışında yeni bir örgütlenmeye gitmiştir. Neden, çünkü sermayenin artık ulus-devlete ihtiyacı yok. Bu iki gücün ayrı kutuplar olma ihtimali yok gibidir. Biz bunların arasındaki rekabetin çok üzerinde duruyoruz ama, onların ne kadar birbirine yakın bir müttefik olduğunu görmüyoruz."

"Daha önce Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan insanlar şimdi AB yanlısı; AB'ye taraf olanlar da bugün karşı çıkar hale gelmiş. Bunun sebebi nedir? Sualî, güzel bir sual. Daha önce devlet elitleri AB yanlıydı. Fakat iş ciddileşmeye başlayınca durdular. Bu iş, bir iç sömürü noktasından kurtaracak Türkiye'yi. Türkiye bir iç sömürge gibi yönetiliyor. Alman devletinin 12 bin 500 arabası var, Türk devletinin 125 bin. Türkiye'de 375 bin lojman var. Mesela Ordunun harcamalarını denetleyemiyoruz. Hukuken, askerî ceza kanuna göre askerlerin, generallerin hiçbir siyasî demeç vermemesi gerekiyor, ama hiçbir savcı harekete geçmiyor. Şimdi, AB halkın talebi konumuna geldi, elitler de bundan korkmaya başladı. Neden, çünkü yönetilen insanın hayat standartları gelişecek. Onun için korkuyor ve AB'ye karşı çıkıyorlar."

AVRUPA COŞKUN AKAN BİR SEL GİBİDİR

Prof. Dr. Bekir Karlığa: Ben daha ziyade Mehmet Beyin konuşmadığı alanda, yani felsefî alanda konuşacağım. Hâdiseye farklı açıdan bakmaya çalışacağım. Bundan 150 sene evvel, bir Başbakan Avrupa'ya gitmişti. Tunus Başbakanıydı bu giden zat. Tunuslu Hayrettin Paşa. Avrupa'ya gider, orada bir müddet kalır ve dönüşünde İstanbul'a Sadrazam olarak gelir. Sultan Abdülhamit devrinde bir senelik Sadrazamlık yapar. Onun yazdığı bir kitap var; henüz Türkçe'ye çevrilmiş değil. Orada söylediği birkaç cümleyi aktarmak istiyorum. "*Avrupa, bir seyli hurûşân gibidir*" diyor. Yani, 'coşkun akan bir sel gibidir.' Önüne gelen bütün engelleri yıkıp geçecek durumdadır. Müslümanlar eğer dünyada egemen olarak kalmak istiyorlarsa, bu selin önüne katılmamalı ve bu sele karşı nasıl bir set oluşturabileceklerini bilmelidir. Yahut da bu selden en az zararla sıyrılabilmelidirler."

İşte, 150 yıl önceki bu coşkun sel, bugün karşımıza globalizm olarak çıkıyor, gibi geliyor bana. Bu globalizmin, küreselleşmenin felsefî boyutunu pek tartışmıyoruz. Oysa felsefî boyutu, diğer boyutları kadar önemli. Aslında globalizmin dünya gündemine taşınması 1907 yılında Alman Nobel Fizik ödülü sahibi *Max Planck*'ın *kuantum* teorisini açıklayıp, bilimsel bir toplantıda ilan etmesiyle birlikte, Avrupa'nın Rönesans ile içine girdiği modernite anlayışı bir darbe yedi ve yara aldı. Bu modernite anlayışı insanlığın karşısına sarsılmaz bir kale gibi materyalizmi, bundan çok daha etkin biçimde ve bilimsel anlamda pozitivizmi getirmişti. *Max Planck*'ın açıklamasıyla pozitivizm büyük bir darbe aldı, klasik fizik teorilerinin hiçbirinin geçerli olamayacağı ve belirli nispette fizik teorileri kullanılabilir iken, ondan sonra artık etkinliğini yitirdiğini, fiziğin dayandığı kozalite (sebebiyet ve illiyet-sebep sonuç ilişkisi) ve determinizm teorileri birbiriyle bağlantılı olarak kökten yıkılır hâle geldi.

KÜRESELLEŞMENİN İLK ADIMI

Böylece, Batıda ortaya çıkan yeni değerlendirmeler, bilimin tek başına egemen olamayacağını ve global bir anlayışın geliştirilmesi gerektiği tezini ortaya çıkardı. Bu çerçevede, onun

öğrencilerinden olan *Heizenberg*, ihtimaliyat teorisini getirdi. Yine Einstein de, bilindiği gibi izafiyet teorisini getirdi. Bu üç teori birbirini bağlayarak geleneksel bilim şemasını da, fizik şemasını da, hatta küresel yapıyı da temelden değiştirdi. Globalizme doğru ilk adım böylece başlamış oldu. Bu adım neydi, herhangi bir disiplinin, herhangi bir alanın her şeye karar vermede ölçü olamayacağını, bütüncü global bakış açısının getirilmesi gerektiğinin ortaya çıkmasıydı. Bütün bilimlerin verilerinden istifade ile ortak bir tasarım elde etmemiz gereğini savunuyordu. Bunu *Heizenberg*, bir dağ yürüyüşünde anlatır. Bir bilisel toplantıdan sonra dağda gezintiye çıkarlar; yürüyüşten 40 yıl sonra, 1960’larda yazdığı bir kitapta oradaki bir konuşmasını anlatır. Der ki,

“Biz orada konuşuyor, elimizden fiziğin kaleleri bir bir gidiyor, ne yapacağız diye tartışıyorduk. Bütün bilimleri toplu hâlde değerlendirecek bir model üzerinde tartıştık. Bu sırada şunu söyledim, ‘Atlantik’in öte yakasında ortaya çıkan bir meteorolojik hâdise, bir tabiât olayı, Atlantik’in bu yakasında kısa zamanda hissedilmez. Farkına varmayız, ama Atlantik’in bu yakasındaki bütün olayları da etkiler. Bu etkiyi ne kadar erken hissedebilirsek, tedbirimizi alırız ve ona göre çaremizi buluruz. Onun için biz artık bilimler alanında ortaya çıkan gelişmeleri monolitik (tek) bir yapı hâlinde değil, bütün olarak, global olarak değerlendirmemiz gerekir. Artık bilim, putlaştırmadan kurtulmalıdır. Bilim, felsefe, din işbirliği içerisinde ortak bir dünya tasavvuru çizmeli. O zaman bunları söyledim, der. Kendisi pozitivisttir ama bu ifadeyi de kullanır. Böylece, globalizmin bilimsel temelleri atıldı. Bilimin bütün alanlara yayılabilmesi için tabiri caizse ağlar örüldü ve bu ağların üzerine yeni bir felsefe tesis etmeye başladı. Bu felsefe artık eskisi gibi izm’ler felsefesi değildi. Yani materyalizm, idealizm, realizm ve rasyonalizm gibi izimler felsefesi değil; bütün izimlerin toplamından oluşan bir felsefe olmalıydı. İşte 20. yüzyıl felsefesi böylece büyük çapta güç kaybetti ama, yeni bir noktaya doğru gitti. Toplu bir dünya tasarımı, toplu bir uygarlık tasarımı elde etme anlayışına doğru gitti.

Şimdi 2000 yıllarında, ünlü İngiliz sosyologu *Antoni Edenson*, yayınladığı “*Üçüncü Yol*” kitabında şu satırları okurken, *Heizenberg*’in dağ yürüyüşündeki konuşmasını hatırladım. Diyor ki, “Ekonomik olsun veya olmasın, uzakta olan hadiseler bizleri, önceki dönemlere göre daha doğrudan ve ânında etkilemektedir. Öte yandan bireyler olarak aldığımız kararlar, etkileri bakımından küresel tesire dahildir. Örneğin, sağlık maksadıyla bireylerin uyguladığı diyetler, belki de, dünyanın öteki ucunda geçimini gıda ürünleriyle sağlamak durumundaki insanları etkilemektedir. İletişim devriminin ve bilgi teknolojisinin yaygınlaşması, küreselleşme süreciyle yakından ilişkilidir. Dolayısıyla dünyada meydana gelen gelişmeleri takip etmek, varlığımızı sürdürmek veya sürdürmemek için zorunludur.”

OLAYLARI YAKINDAN İZLEMELİYİZ

Hayrettin Paşa’nın ifade ettiği gibi, eğer biz bu dünyaya mensup insanlar isek, Müslümanlar, Türkler olarak veya diğer toplumlar olarak, bir kürenin içerisinde yaşıyor isek, bu dünyada ortaya çıkan olayları yakından izlemek ve buna göre kendimizi hazırlamak, değerlendirmek zorundayız. Bu mecburiyet ortaya bir şey çıkarıyor, kendimizi değiştirmek zorundayız. Değişime açık olmalıyız. Birileri bizi zorla değiştiriyor. Bu zorla yapılan değişimler bir yere varmaz. Biz değişime gönüllü olarak katılabilmeliyiz. Gönüllü olarak değişime katılırken, bazılarımız birtakım değerlerimizin zedelenmesinden korkuyor. Bazılarımız ise dinî akidelerinde tehlikeler zuhur edeceğinden endişe duyuyor. Ama unutmayalım ki, değişim zorunludur. Değişim her şeyden önce ilâhî bir kanundur. Fıtratın kanunudur. Değişim durduğunda, durgunluk ardından ölüm getirir. Onun için biz eğer değişimin aktörleri olabilirsek (değişimde rol alan etkin kişiler olabilirsek), değişimi yönlendirebilecek güce sahip olursak, bunu kendi dünya görüşümüz doğrultusunda kullanabiliriz. Fakat üretici, icat edici/yenilikçi olamazsak ve değişimin aktörleri (öznesi) durumuna gelemesek; değişime yön veren insanların oyuncağı olmak durumunda kalırız. Nitekim, İslâm Medeniyeti ile Batı medeniyeti arasındaki büyük fark işte burada ortaya çıkıyor. Batı, üretimde, ibdada, yeni şeyleri icatta büyük başarılar gösterdi. Bilim ve teknolojiyle gerçekten akıl ve hayalimizin alamayacağı alanlara doğru adım attı. Ama bu bilimi, teknolojiyi,

elde ettiği teknolojiyi kullanma safhasına geldiği zaman da, büyük bir çamura battığını görüyoruz. Bu çamura batışın tipik örneği de, bugün küreselleşmeyi kullanmak isteyen iradelerde görüyoruz. Küreselleşmeyi, başkalarını sömürmek için, başkalarını ezmek için, başkalarının imkânlarını elinden almak için kullandığınız zaman, bu durum, değerlerin yıkımıyla neticelenir.

EVRENSEL GÜVENSİZLİK BUNALIMI

Değerlerin yıkımı, toplumlar için büyük bir felâkettir. Son yıllarda yaşamış olduğumuz olay, yani Irak'ın işgali olayı, bizim karşımıza evrensel değerlere ve normlara karşı olan güvenin yıkılması gibi çok büyük bir faciayı getirmiştir. Kime güveneceğiz? Güçlünün, güçsüzü ezmesini nasıl önleyeceğiz? Tabii ki, bunu ancak evrensel değer ve normlarla sağlayabiliriz. Evrensel değer ve normlar, insanlığın ortak katkısıyla meydana gelmiştir. İnsan aklının ortak akli sayesinde meydana gelmiştir. Bu değerler, hele ki, bunları daha da ileri taşıması gereken kuvvetliler tarafından zedelendiği zaman, insanlık büyük bir yara alır. Bu değerlerin ve güvenin yıkılması, insanlığın felâketi demektir. Böylece evrensel mânâda güven bunalımı doğar. Bugün dünyada evrensel mânâda güven bunalımı var. *Fukuyama*'nın son yazdığı kitaplardan birinin adı, "Güven" dir. Bu kitapta Amerika'nın ve Avrupa'nın gelişmiş şirketlerini inceliyor. İncelediği şirketlerde gördüğü en önemli unsurun "güven" olduğunu söylüyor. Ona göre, şirketlerde güveni sağlayan, Aile Şirketleri olmuştur. "Evrensel mânâda güveni sağlayabilmenin yolu, aileyi geliştirmekten geçer" diyor. Bireyin özgürlüğü ve ailenin güçlenmesi. Bu bakımdan güven çok önemli bir unsur. Güveni sağlayabilmemiz için, uluslararası planda yapılması gereken bir şey var, evrensel etiği (ahlâkı) geliştirmek zorundayız.

Bu etik yalnızca bizim dinî inançlarımızdan, felsefi kanaatlerimizden veya alışkanlıklarımızdan değil; insanlığın ortak alışkanlıklarının herkes tarafından paylaşılacak bir noktaya getirilmesiyle mümkündür. Global etiğin temeliyse, erdemdir. Bunu İslâm düşünürleri 'hikmet' olarak algılar. Faziletler, güzellikler, iyiliklerle ve imkânlarla; reziletler denilen kötülükler, eksiklikler, yanlışlıkların bir taraftan bir tarafa eğilimi değil; bunların ortasıdır. Bu da, adâlet olarak ortaya konmuştur. Demek ki adâlet, bugün önemli bir unsur olarak insanlığın karşısında durmaktadır. Zaten gördüğümüz bir olgu da var ki, küreselleşmeyi istismar etmek isteyen veya kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak isteyenler, özellikle adâlet ilkesini de, bir toplumsal, evrensel vâkâ olmaktan çıkarıp, tamamen izafî bir kavram hâline dönüştürmeyi arzu ediyorlar. Bu sağlıklı ve dengeli orta yol adâlettir. İnsanlığın bugün adâlete ihtiyacı var. Tabii ki, mahkemelerdeki adâleti kastetmiyorum. Her mânâda adâlet. Dönüşümde adâlet, yaşamada adâlet ve düşüncede adâlet.

İSLÂM VE KÜRESELLEŞME

Felsefi yapısından sonra, herkesin bildiği gibi İslâmî noktadan, zamanın ölçüsünde söz etmeye çalışayım. Alemlerin Rabb'i olan Allah! Bütün âlemin Rabb'i. Ne Türklerin, ne sadece Müslümanların, ne şu milletin, ne bu milletin. Bütün âlemin, bütün yaratılmışların Rabb'i olan Allah; âlemlere rahmet olmak üzere Peygamberini göndermiş. O da, sadece Müslümanların değil, âlemlerin peygamberi. Alemlerin peygamberi, âlemleri hidayete erdirmek üzere Kur'ân-ı Kerim'i getiriyor. O Kitap ki, âlemşümül, bütün âlemleri kuşatıcı bir anlayışı yani bir dini yani İslâm'ı getiriyor.

Dolayısıyla, her noktaysıyla İslâm, âlemşümül bir din olduğu için, Müslümanlar yalnız kendileriyle, yalnız çevreleriyle değil, bütün varlıklarla ilgilenmek zorundadır. Bu, küreselliğin de ötesinde bir şey...Bütün varlıkları ihâtâ eden (kuşatan, kapsayan) bir anlayıştır. Böyle bir anlayışa sahip bir dinin mensubu olarak, biz küreselleşmenin karşısında, yanında, küreselleşmeye ilgisiz kalma gibi bir tavır sergileyemeyiz. Küreselleşmeye aşırı derecede taraftar olmanın getirdiği sıkıntılar olduğu gibi, küreselleşmeyi reddetmenin de getireceği sıkıntılar var. Önemli olan, küreselleşme karşısında bir tavır belirlemektir. Bu tavrımızı belirlerken, oturduğumuz köyümüzden, nahiyeye gidince, çağ atlamış gibi olmak psikolojisiyle değil, insanlığın sahip olduğu ortak normlarla belirlemeliyiz.

Bu bakımdan, İslâm'ın, küreselleşme ile ilgili bir derdi yoktur. Fakat İslâm için bir şeyin önemi var, o da, İslâm her şeyin istismarına karşıdır. Beşerî arzuların olduğu kadar, dinin de istismarına karşıdır. Dolayısıyla küreselleşmenin de istismarına, kötüye kullanılmasına karşıdır.

Değerli arkadaşlar, bugün küreselleşme hâdisesi, dünyayı evimizin içine getirmiştir. Bütün dünyayı küçük bir köy hâline dönüştürmüştür. Bizler de, bu köyün birer mensubuyuz ve bu sofradan biz de pay alıyoruz. Dolayısıyla, küreselleşme gerçeğini iyi değerlendirmek, doğru değerlendirmek gerekir. Onu iyi anladığımız, kavradığımız zaman da, onun âlemşümul niteliklerini yalnızca bizim köyün insanlarına değil, bütün dünyaya ulaştırma çabası içinde olmalıyız.

Bugün internet teknolojisinin bizlere sağladığı imkânları inkâr edebilir miyiz? Küreselleşmeye karşı çıkıp da, bu imkânları elimizin tersiyle itebilir miyiz? İnternet sayesinde, İslâm'ın âlemşümul yönünü bütün dünyaya takdim etme imkânına sahibiz. Bundan istifade etmek durumundayız. Biz kendi köyümüzde kalır da, köylü amcalarımıza göre bir din geliştirmeye çalışırsak, o zaman küreselleşmenin nimetlerinden yararlanamadığımız gibi, dinimizi de âlemşümul bir din haline getiremeyiz. Olsa olsa, 'bizim köyün dini' hâline getirebiliriz. Ki bu da, İslâm'ın cihanşümul mahiyeti açısından yeterli değil.

Cemiyetin Çekirdeği Aile

UTESAV'ın düzenlediği son panelde, “Cemiyetin Çekirdeği: Aile” Başlığını taşıyordu. Büyük bir ilgiyle izlenen panelde, aile müessesesinin fert ve toplum için önemine dikkat çekerek, yabancı kültüre karşı korunması gereken son kale ailedir denildi.

İsrafil Kuralay: Değerli dinleyiciler, aile paneline hoş geldiniz. Konunun uzmanı ilim adamları aile müessesesinin önemi üzerinde duracak. Aile hepimizin bildiği gibi toplumun temel taşı. Ana çekirdeği. Türk toplumunun sarsıntılara karşı dirençle karşı koyması, aile yapısının sağlam olmasından kaynaklanıyor. Ne var ki, sosyal değişmelere paralel olarak, aile de artık tehdit altındadır. Aileyi tehdit eden faktörlerin başında alkol ve uyuşturucu müptelâsı geliyor. Bu saldırılara karşı koruyucu unsur olarak yine aileyi öne çıkarmamız gerekiyor. Aile yapımızı güçlendirirsek, toplumdaki yanlış ve zararlı cereyanlara karşı tedbirli olacağız.

UTESAV'ın düzenlediği bu toplantıda, hocalarımız bizleri konu hakkında bilgilendirip, aydınlatacak. Değerli bir fikir adamı *Nurettin Topçu*'nun aile müessesesiyle ilgili sözlerini aktararak, konuşmamı tamamlamak istiyorum.

Şöyle diyor mütefekkir *Nurettin Topçu*: “*Aile, örf ve âdetlerin ve bir dereceye kadar seciyemizin hamurunun yoğrulduğu mekteptir. Sevginin ve kâlb alışkanlıklarının mektebidir. Sabrın ve müsamahanın mektebidir. Şefkâtin ve anlayışın mektebidir. Fedakârlığın ve vazifeler yüklenmenin mektebidir.*” Ölümünün 30. yılında kendisini bu vesileyle rahmetle anıyoruz. Şimdi sözü değerli hocam *Prof. Dr. İbrahim Cânân*'a bırakıyorum.

İSLÂM'A GÖRE TEMEL EĞİTİM

Prof. Dr. İbrahim Cânân: Muhterem hâzirûn, sözlerime başlarken hepinize sevgilerimi, saygılarımı ve selâmlarımı sunuyorum. Bizi konuşma yapmak üzere buraya çağırın UTESAV yöneticilerine de teşekkür ediyorum. Bugün sizlere, geniş çapta hazırlamış olduğum çalışmanın bir bölümünü takdim etmeye çalışacağım. Konumuzun genel çerçevesi, “*Globalizm Tehdidine Karşı Aile İçi Eğitim*”dir. Tabii ki, globalizm tehdidi nedir, o ayrı bir konu. Eğitim meselesi ise, çok farklı detayları ve müfredatı olan bir konu. İslâmî yaklaşımla temel eğitim, çok ailenin sorumluluğunda olan, eski büyüklerimizin farz-ı âyin ilimler dediği ilimlerin çocuklarımıza öğretilme safhasıdır. Yani konumuz İslâm’a göre temel eğitim.

Şimdi, İslâmî yaklaşımı özet olarak belirtmek gerekirse, insanoğlu dünyaya bir imtihan için gelmiştir. İradesini ve gayretini kullanarak tekamül etmekten sorumludur. İnsanın mahiyetini belirtmek açısından, enteresan bir âyeti kerime var, onu hatırlatmak isterim: “*Allah sizleri annelerinin karnından hiç bir şey bilmez olarak çıkardı, ancak sizlere işitme yeteneği, gözler ve kalpler verdi; ola ki şükredesiniz.*” Demek ki, insanoğlu yeryüzüne cahil olarak geliyor. Eski âlimlerimiz çocuğu/insanı başlangıçta boş bir levhaya benzetmiş. Bu görüş, 18. asırdan beri Batıda da benimsenmiş bir görüştür. *Tabula rasa* (tabul raz/boş levha) diyorlar. Bu boş levhanın doldurulması işi ise anneye-babaya havale edilmiş. Onun için, çocuğu öncelikle anne-baba eğitecek. Ancak, bizim anlayışımıza göre öğrenme beşikten mezara kadar devam eden bir hâdisedir. Onun için tâlimin değişik safhaları var. Okul öncesi eğitim diyoruz, örgün eğitim diyoruz, temel eğitim diyoruz, ki üzerinde duracağımız esas husus bu temel eğitimidir. Bu arada lise, yüksek tahsil, ihtisas ve yaygın eğitim gibi tâbirler de kullanılmaktadır. Ama asıl konumuz temel eğitim olacak.

ANNE VE BABANIN SORUMLULUĞU

Temel eğitim, annenin babanın sorumluluğunda olan eğitimidir. Üzerinde duracağımız husus da, İslâm’a göre anne-babanın sorumluluğunda olan temel eğitim. Bu konuda tesbit ettiğimiz bazı temel noktalar var. Bunları inkâr etmek mümkün değil. Mesela, temel eğitimin hedefi nedir, esas mesele bu. Bu eğitim ne zaman başlar, ne zaman biter? Mekân neresi olacak. Temel eğitim evde mi, sokakta mı, mektepte mi verilecek? Bunlar üzerinde düşünülmesi gerekir. Müfredat nasıl olacak? Bilhassa İslâm nokta-i nazarından temel eğitimin müfredatı nedir, ne olmalıdır? Bir de, temel eğitimin sorumlusu kimdir? Aile mi, partiler mi, cemiyet mi, yoksa Devlet mi sorumludur? Demek ki, çocuklara temel eğitimin verilmesi konusunda mutlaka bir sorumlunun olması gerekir. Birinci olarak tesbit edilmesi gereken husus, temel eğitimin hedefidir. Buna kendi tabirlerimizle, ‘*çocuğu mükellefiyetlerine hazırlamak*’ diyoruz. Temel eğitim bu demek. Veya başka bir ifadeyle, çocuğa tek başına ayakta durabilecek bir formasyonu kazandırmak. İnancımıza göre çocuk, eğer herhangi bir özrü yoksa, bulûğa erdiği zaman annenin-babanın velâyetinden kurtulur, mükellef olur. Anne-baba ile sadece bir kan bağı kalır, hukukî bağı tamamen ayrılır. Müstakil bir insan olur. Mükellef insanın, mükellefiyetlerini yapabilmesi için, buluş çağından önce bilgice hazırlanması gerekir; İslâm’da temel eğitimin ana esprisini bu.

TEMEL EĞİTİMDEN SORUMLU OLANLAR

Temel eğitimden kimler sorumludur bahsine gelirsek; İslâm nokta-i nazarından temel eğitimden önce aile sorumludur. Aile içerisinde de, annenin ayrı ve öncelikli sorumluluğu var. Baba ikinci derecede sorumludur. Anne-baba yoksa veya ahlâk dışı bir yaşantı üzereyse, o zaman çocuğa devletin sahip çıkması gerekmektedir. Vâsi ve velî tayin eder. Daha devlete gelmeden önce, mirasta payı olan akrabaların çocuğun temel eğitimi üzerinde birtakım sorumlulukları var. Diyelim ki çocuk bir felâket sonucu bütün yakınlarını kaybetti ve kimsesiz kaldı; işte o zaman çocuğun yetişmesinden, temel eğitiminden devlet sorumludur. Eski tabirle, ‘*Sultan, velisi olmayanların velisidir!*’ Bunun mânâsı şudur, İslâm memleketinde velisi olmayan çocuk yoktur.

Câmi avlusuna da atılsa, yol kenarına da bırakılsa, çöp sepetine de atılsa, o çocuğa nihai aşamada devlet sahip çıkar.

Annenin sorumluluğuna gelince, fıkıh kitaplarımızda ‘istina yaşına kadar’ diye bir tabir vardır. Yani beli bir yaşa kadar çocuk, anneye bağlıdır. Anneye ihtiyacı olmama durumuna (müstağni) istina yaşı denir. Bu konuda belli bir yaş belirtilmemiş, beli bir rakam verilmemiştir. Bunun da hikmeti vardır; çünkü çocukların gelişme yaşı farklı olabilir. Bunun için kesin rakam belirtilmemiş.

Bu yaştan tarif ise şöyledir; çocuk yeme, içme ve giyinme ihtiyaçlarını anneye bağlı olmadan karşılayabiliyorsa, bir de taharetlenme (temizlenme) işlerini tek başına yapabiliyorsa, o çocuk ‘müstağnidir.’ Yani istina yaşına gelmiştir. Bunun fıkıhta bir yeri var; mesela boşanma hâlinde, eğer çocuk istina yaşına gelmemişse, anneye verilir. Eğer müstağni olmuş ise, erkek çocuk babaya verilir, anne bekâr kaldığı müddetçe, kız çocuk annede kalır. Şafî mezhebinde ise karar çocuğun isteğine bırakılır; isterse annede, isterse babada kalır. Anne nezaretinde olan bu döneme, ‘hidâne’ (kucak mânâsına) deniyor. Bunun yaşı nedir? Konuşmalarımda hanımlara soruyorum çok değişik rakamlar söylüyorlar. 4-5 yaş diyenler, 6-7-9 yaş diyenler var. Hepsi doğrudur. Çünkü çocukların bu alışkanlıkları kazanmasında, annenin ilgisinin, annenin çocuğu yönlendirmesinin büyük bir rolü var. Hassas anneler çocuklarına güvenemez de, sürekli bu işleri kendileri yapmaya devam ederse, *Haluk Yavuzer* hocanın yazdığı gibi, çocuk 14 yaşına gelir ve hâlâ yeme-içme için bile annenin yardımına ihtiyaç duyar. Demek ki, bu bir eğitim meselesi.

Kız çocuklarının anneye ihtiyacı devam ettiği için, kız çocukları buluş çağına kadar annenin nezaretindedir. Peygamberimiz (s.v.s) sorumluluk konusunda bir hadislerinde “*Hepiniz çobansınız ve sürünüzden mesulsünüz*” diye buyurmuştur. Erkek aile fertlerinin çobanıdır ve onlardan sorumludur. Dinimizce, bilhassa nafaka meselesi erkeklerin sorumluluğundadır. “*Kadın da evinde bir çobandır ve çocuklarından sorumludur*” diye uzun bir hadisten kısaltarak aktarıyorum.

Ailelerin, çocukların terbiyesinden bu döneme kadarki sorumluluğu, yani çocuğu mükellefiyetlerine hazırlama sorumluluğu, dünyevî bir sorumluluktur. Bu sorumluluk, Kur’ân-ı Kerim’e göre ahrete doğru uzanan bir sorumluluktur.

Ayet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: “*Ey iman edenler, nefislerinizi (kendinizi) ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun.*”

Bu uyarı kime tevdi ediliyor, tabii ki aile reisine. Çocuğun selim veya şakî yetişmesinden o sorumlu olacak. Selim ise sevabını alacak, şakî (isyankâr) ise cezasını görecek.

Zümer sûresinin 15. ve 16. âyetlerinde ise şöyle denilmektedir: “*Ey Peygamber, Müminlere de ki, gerçek hüsrân sahipleri (Zarara uğrayanlar) kıyamet günü, kendilerini ve ailelerini hüsrana atanlardır; haberiniz olsun. Gerçek hüsrân budur!*” İlim adamları bu konuda birçok yorum yapmıştır. Ağır bir yükümlülük söz konusu. Kişinin kendini ve ailesini hüsrana atması, itmesi büyük bir meseledir. Yani çocuklarımızın ahrette said veya şakî olmalarının sorumluluğu, bizim üzerimizdedir. Zümer sûresinin 16. âyetinde ise böylelerine verilecek cezaya dikkat çekiliyor: “*Onlara üstlerinden kat kat ateş vardır, altlarında da (ateş) kat kattır. Allah, kullarını bununla korkutur; ey kullarım, benden sakının!*”

EN ÖNEMLİ SORUMLULUK AİLEDE

Kıymetli dinleyiciler, burada dikkat çekmeye çalıştığım husus, ailelerin, okul öncesi eğitimden sorumlu olduklarıdır. Oysa, insanlarımızın çoğunda, sanki çocukların eğitim işinin devlete ait bir sorumluluk olduğu inancı hâkim. Ki bu doğru değil; tekrar hatırlatırsak, okul öncesi eğitimden aileler, yani öncelikle anne-baba sorumludur. Bu eğitim onların yükümlülüğündedir. Hatta ailenin çocukların eğitiminden sorumluluğu, onların okula başlamasıyla da bitmez; yine devam eder. Aile-okul birlikte yürütür bu sorumluluğu. Muâllim (öğretmen) aile ile irtibata geçerek çocuğu birlikte eğitmeye başlamalı.

Dilimizde, “*Eti senin, kemiği benim!*” diye bir tâbir var. Bence doğru bir ifade değil; bu çocuğun eğitimi konusundaki sorumluluğu üzerinden atmak ve sorumluluğu tamamen okula yüklemek

isteyenlerin uydurduğu bir söz olmalı. Al bu çocuğu, ne yaparsan yap, fakat beni rahatsız etme; istediğin gibi dayak da atabilirsin; ben bu işlerden yorulduam!, falan demeye gelen bir söz. Daha da uydurmuşuz, “*Hocanın vurduğu yerden gül biter!*” demişiz; “*Kötek cennetten çıkmadır!*” demişiz falan. Bunlar doğru değil...

Bağışlayın ama, eğer İslâm dünyasının geriye doğru adım attığı zamanı araştırmak gerekirse, eminim ki bu, “*Eti senin, kemiği benim!*” sözünün söylendiği andan itibaren başlamıştır. Bence bu tarih, bu milletin, bu medeniyetin, bu Müslümanların geriye doğru saymaya başladıkları bir tarihtir. Çünkü çocuklarımızla her gün yâkinen ilgilenmek ilahî bir vecibedir. Yukarıda zikrettiğimiz âyetlerin mânâsı da, buna işaret etmektedir zaten.

TEMEL EĞİTİMİN ZAMANI

Okul öncesi eğitimin, ailenin çocuğa vermekle yükümlü olduğu eğitimin süresi, çocuğun buluş çağına ermesine kadar devam etmelidir. Nihâî hududu buluş çağıdır. İslâmî nazariyata göre, buluş çağı kızlarda 9 yaşından itibaren, erkeklerde ise 12 yaşından itibaren başlayabilir. Bu çağ 14-15 yaşlarda biter. İslâm’da kesin rakamlar yoktur, önemli olan fiilî hâldir. Çocuğun yaşadığı coğrafyaya, iklime göre değişik olabilir. Buluş çağı, kadınlarda ay hâlinin başlamasıyla ortaya çıkar, erkeklerde ise ihtilâm (rüyâ görme) hâlinin başlamasıyla, başlar.

Çocuğun öğrenme meselesine gelirsek, öğrenme çocuğun dünyaya gelmesiyle, hatta dünyaya gelmesinden evvel, anne karnında bile bazı şeyleri öğrenebileceği yolunda nazariyeler var. Doğan çocuğun kulağına ezan okunduğuna göre, demek ki, çocuğun dinleme-anlama ve öğrenme mikrofONU, kamerası o anda bile açıktır. Yani doğumla birlikte çocuk, bir eğitim-öğretim ortamının içine giriyor demektir.

Peygamberimizin (sav) hadislerinde, çocuğun konuşma yaşı, sistematik öğretime başlama yaşıdır. Yalnız bu durum, çocuktan çocuğa değişebilir. Konuşmaya başlamalarıyla birlikte çocuklara önemli İslâmî bilgiler ezberletilmeye başlanır. Namaz duâları, kısa sûreler falan öğretilir. Bazı kitaplarda bu konuda veciz sözler vardır. Şöyle denilir: “*Küçüklükte öğrenilen taş üzerine kazıdır; büyüklükte öğrenilen buz üzerine yazıdır!*” Demek ki, çocukların buluş öncesi eğitimine çok dikkat etmek lâzım. Bu konuyu, Batıdan aktaracağımız bir-iki iktibasla kuvvetlendirirsek, öğrenimde en önemli evrenin ilk yıllar olduğuna dikkat çekilir. Doğru şekilde sevk ve idare edildiği takdirde, çocuğun karakter terbiyesi 6 yaşında hemen hemen tamamlanmış olmalı. JJ. Rousseau’ya göre istina yaşına kadar çocuğun aldığı eğitim ile, karakteri belirlenmiş oluyor. Bir başka Batılı düşünür ise, “Dürüst ve namuslu insan 12 yaşından önce meydana gelir” diyor. Bunların hepsinin doğruluk payı var. Hepsini toptan kabul etmek veya toptan reddetmek doğru değil. Amerikalı bir yazara göre ise, çocukta zekâyâ ait vasıfların yarısının 4 yaşından itibaren ortaya çıktığını, üçte ikisini 6 yaşında tamamladığını ve 3 yaşındaki bir çocuğun eğitiminin bir yıl gecikmesinin 6-7 yaşında telâfisinin ancak mümkün olduğunu; eğer bu eğitimi 15-16 yaşına kadar ihmal edilmişse, telâfi süresinin 4 yıla mal olacağını söylüyor.

Pragmatist ekonomistler ise, eğitim pahalı bir iştir diyor. Eğer eğitimi ucuza mal etmek istiyorsak, çocuklara öğretilmesi gerek hususları erken yaşlarda öğretmeliyiz. 16 yaşında bitmesi gereken bir eğitim, eğitimin vaktinde verilmemesi yüzünden 4 yıllık bir gecikmeyle ancak 20 yaşında tamamlanabiliyor. Şu hâlde bu ifadeler İslâmî geleneğe çok uygun, çünkü İslâmî gelenekte çocuk 4 yaş 4 aylık olunca onu okula veriniz diyor. Yanlış anlaşılmasın, buradaki okul, bugünkü anlamdaki kreş değil, gerçek mânâsıyla okuldan söz ediliyor. İlkokula başlama yaşından söz ediliyor. 4.5-5 yaşlarında başlamalı bu eğitim. Bütün kitaplarda böyle belirtilmiştir.

Kişi buluşa erdiği zaman, çocukluktan çıkar. Artık ona çocuk demek, caiz değildir; çünkü böylece mükellef olur. Devlete karşı mükellefiyetleri vardır, Allah’a karşı mükellefiyetleri (yapmakla yükümlü olduğu görevler) vardır. Evlenince ailesine karşı, çevresine karşı mükellefiyetleri vardır. Bütün bu mükellefiyetlerin, çocuğa buluş öncesinde öğretilmesi lâzım. Böylece üzerinden annenin, babanın ve devletin vesâyeti (koruması, kollaması) kalkar. Babadan nafaka sorumluluğu düşer. Genç eğer erkekse müstakil bir eve geçebilir; ailesinden ayrı yaşayabilir.

ÇOCUĞU ERKENDEN EĞİTMELİ

Özetlersek, ana babaya düşen, yeni nesli erken yaşta ekonomik hürriyete kavuşturmak, hep tüketicici değil, üretici kılmak. İslâm'da çocuğun baba üzerindeki haklarından biri, meslek öğrenme hakkıdır; bunu garantilemek üzere İslâm'ın aldığı bir tedbir, çocuğun kazancının ebeveyne haram kılınmasıdır. Buluş öncesinde çocuğu menfaat için çalıştırmak, kesinlikle yasak ve haramdır. Çalışarak kazandığı parayı kullanamazsınız. Fakat bu husus pek bilinmiyor, uygulanmıyor. Yurt dışında falan da anlattık, insanlar şaşırıyor, nasıl olur falan diye. Öyle, İslâm'ın hükmü bu. Şunu ifade etmek itiyorum ki, İslâm'ın çocukluk anlayışı bugün kaybolmuştur. Gençlik yaşını 18 yaşına çıkardık. Halbuki çocuk buluşa erdi mi, çocukluktan çıkar, gençlik dönemi başlar. 18 yaş çok ileri bir yaş. Bundan geri dönüleceğini sanıyorum. Türkiye'de bu yaşın aşağıya çekilmesi lâzım. Bu fikirler Batıdan gelmedir; aslında kendi değerlerimizi ölçü olmamız daha sağlıklı bir toplum yapısı için gereklidir.

Şimdi bir soruyla başlıyorum, diyorum ki, genç buluş çağıyla birlikte; yani 15-18 yaşlarında tek başına hayata atılabilir mi? Üç şartta, bu soruya cevabım evettir. Bir, tahsili mümkün-mertebe erken başlarsa. İki, zarurî bilgiler üzerinde yoğunlaşırsa. Çocuğa lüzumlu bilgiler vereceksin, havaî şeyler vermeyeceksin. Bir sürü lüzumsuz mâlumatla çocukların beyni karışıyor; ondan sonra da, değil ilkokulu, liseyi, üniversiteyi de bitirse, bir baltaya sap olamama psikolojisi içerisinde yetişiyor.

Demek ki, ortada birtakım yanlışlıklar var, bunların düzeltilmesi lâzım. Diyorum ki, tarihte erken yaşta büyüyen, hayata atılan örnekler çok; 20 yaşında İstanbul'u fetheden Fatih, bir istisna değildir; eğitim ve imkân tanındığında yeni Fatihler yetişecektir. İmâm-ı Şafi, İmâm-ı Gazâlî, İbn Sîna gibi âlimlerimiz daha 15-16 yaşlarında kendilerini ispatlamış kişilerdi. Bu konuda kafa yormalı, bunları gündeme getirmeliyiz.

İsrafil Kuralay: Bu dolu konuşmasından dolayı hocamıza teşekkür ediyoruz. Söyledikleri bizim için rehber olacak. Şimdi sözü kıymetli yazar *Vehbi Vakkasoğlu*'na vermek istiyorum. Buyurun efendim...

AİLE TOPLUM İÇİN SON KALE

Vehbi Vakkasoğlu: Konumuz aile, bence ailenin önemini anlatmak fuzuli, şimdi konuşmalarımızla okyanusu bir fincana doldurmaya çalışacağız, ki mümkün değil. Altı saatte bitiremediğim konuyu, 20 dakikada özetlemeye çalışacağım. Hani, 'dosttan ne gelir, kerem o' derler. Çamsakızı çoban armağanı kabul ediniz.

Efendim, biz 'aile son kale' diyoruz; çünkü aile müessesesi gerçekten bir toplum için çok önemli. Bu münasebetle bu panelin düşünülmesine, hazırlanmasına emeği geçen herkese teşekkür ediyorum. Evet paneli dinlemeye gelenler ailenin önemini kavramış demektir. Mesele bu önemi kalabalıklara nasıl ulaştıracak, nasıl anlatacağız meselesidir.

Sevgili kardeşlerim, ünlü bir düşünürün önemli bir sözü var, bu yabancı ama gönlü bizden olan bir düşünür. Diyor ki, "Eğer Türk toplumundan aileyi çekerseniz, geriye pek az şey kalır!" Bendeniz, bu görüşü kendimce biraz değiştiriyorum ve "Türk toplumundan aileyi çekerseniz, geriye hiçbir şey kalmaz!" diyorum. Onun için bugün, 42'lik toplar gibi günün Çanakkale'si devam ediyor. Evet, Çanakkale mücadelesi bitmedi. Şimdi, yabancıyı geçirtmememiz gereken Çanakkale, aile! Eğer aile de yozlaşır, bozulur ve biterse; maddî-mânevî hiçbir şeyimiz kalmaz. Bu toplum, bütün gaflete, bütün hıyanete rağmen, 150 senelik kötü yönetime rağmen ve dünya çapında düşmanları bulunmasına rağmen varsa ve ayakta ise, bu durumu hiç şüphe yok ki, aile yapımıza borçluyuz. Evet, panelin başlığı çok yerinde ve doğru bir tesbit, aile cemiyetin çekirdeği; bunun içindir ki, İstiklâl Savaşı da, Çanakkale zaferi de, onun ürünü, onun eseri, onun sonucu. Çünkü bu savaşları kazanan yürekli ve faziletli insanlar aile ocağında yetişti. Vatan sevgisi ile ölümsüzlük şuurunu orada edindi. Bugün iktisadî, içtimâî, siyasî her sahada dirayetli bir varlık, irade ortaya koyarak, toplumu ayakta tutanların bütün himmeti aileden

kaynaklanmaktadır. Aile derin güzelliklere sahiptir, bütün saldırılara ve sarsıntılara rağmen bunu ortaya koyabiliyor. Mesele, nasıl geliştiririz aileyi, nasıl daha güçlü hâle getirebiliriz? Değerli kardeşlerim, işimiz sadece kendi ailemizi kurtarmak olmamalı; komşu aileleri de kurtarmalıyız. Çünkü, bir Osmanlı âliminin ifadesiyle *'İyi komşu, aileden; kötü komşu gailedendir!'* Demek ki, uğraşımız bu olacak, komşuları da aile hâline getireceğiz, onların derdini de dert edineceğiz. Batı kültürü, kapı komşuyu kötü komşu hâline, yani gâile hâline getirdi; araya gözle görünmeyen duvarlar ördü ve onu bizden kopardı. İnsanlar yalnızlaştı, tek başına kaldı. Bir çatı altında yaşayanlar bile ne yazık ki, aileleşmiyorlar. Batı, ailenin yıkılışını gördü. Şimdi yeniden onu inşa edebilmek için milyon dolarlar harcıyor; fakat ne yazık ki, giden bir daha geri gelmiyor. Yitirmeden kıymetini bilmeliyiz. Çok şükür biz henüz aile trenini tam kaçırmış değiliz. Fakat bu durum bizi aldatmamalı, bütün gayretimizi ve çabamızı aile müessesesi üzerine çevirmeliyiz. Evet, Batı aileyi yozlaştırdı, bozdu, kaybetti. Şimdi çamla-çırayla arıyor. Hatta bana göre bizdeki bu mükemmel ve sarsılmaz aile yapısını biraz kıskanıyorlar.

AİLEYİ NASIL KURTARACAĞIZ?

Bendeniz 40 yıla yaklaşan eğitim hayatımda, anneler-babalar ve öğrenciler olmak üzere on binlerce insanla bire bir başbaşa görüşmüş, konuşmuş ve 40'a yakın kitapla görüşlerini ortaya koymuş bir insan olarak, sonunda şu neticeye vardım. İş hiç de görüldüğü kadar zor değil. Aileyi nasıl kurtaracağız?: Sevgiyi, aileye harç yaparak! Bütün mesele bu. Bu da zor olmasa gerek. Başta şuna dikkat edecek herkes, bir kere sevmediği kişiyle evlenmeyecek insanlar. Aileyi böyle kurtarabiliriz. Zorlanmayacak evlâtlarımız. Sevgi, öz olarak, temel harç olarak, ana cevher olarak başlangıçta aileyi şekillendirirse, aileyi kurtarırız. Gençler evlilik müessesesini kurarken işe sevgiyle, muhabbetle başlasın. Kendi iradesini kullansın. Tabii ki, anne-babasına da danışsın, onların da fikrini alsın; fakat ana baba fazla diretmesin birbirlerini sevenlerin birleşmesi yolunda. Temelinde sevgi olmayan evliliklere sebep olmasınlar. Bilinmeli ki bu iş sevgisiz olmaz. Biz, *"Ben gelmedim dâvâ için/Benim işim sevi için/Gönüller Hakk evi için/Gönüller yapmaya geldim!"* diyen Yunus'ların, herkesi dergâhına çağıran Mevlânâ'ların manevî mirasçılarımız. Kültürümüzün temelinde sevgi harcı vardır. Bizler, dünyayı hayrete düşüren, Çanakkale zaferini ortaya koyan güzel insanların, 90 yıl sonra dünyaya gelmiş torunlarıyız.

Bazı gençler ümitsiz. 'Para, geldi, sevgiyi kovdu hocam!', diyor; 'artık başarabilir miyiz?' Bu fikri bir türlü kabullenemiyorum; eğer bu toplumda sevgiyi biz de kaybedersek, dünyada sevgi diye bir şey kalmaz. Bunun için, aileden başlamak üzere, önce Türkiye'yi, kurtarılmış bir sevgi adacığı hâline getirmeliyiz. Neden olmasın? Çanakkale'de yapılanı bugün biz neden yapmayalım? Çanakkale'de ilkokulu bile bitiremeyen Mehmetçikler, bırakın eşini sevmeyi, bırakın komşuyu aile hâline getirmeyi, onlar kendilerine kurşun atan insanlara bile yüreklerini açtılar, onların bile gönüllerini kazandılar. İngiliz subayı defterine şunları yazmış: *"3,5 ay Osmanlı nezdinde esir kaldım, öyle bir merhamet, öyle bir vicdan gördüm ki, zaman zaman Müslüman olmamak için kendimi zor tuttum!"* Dilini-dişini bilmediği adama, kendisine kurşun atan adama, kendisini vatanında boğmaya gelen adama sevgi ve merhamet gösteren yürek nasıl bir yürektir ki, elin adamına bunu yazdırıyor. Varın siz hesap edin. Yani sevgi o kadar zor değil. Şimdi, bu asil milletin torunları, evdeki eşini bile sevemezse, çok ayıp olur diyeceğim fakat, bu ayıptan da öte bir şey. Umarız ki, televizyon kanallarına yansıyan nahoş görüntüler, yansıdığı kadardır. Aksi hâlde toplumumuz bu konuda S.O.S. (Tehlike sinyali!) veriyor demektir.

Bu kültürde, bu medeniyette öyle bir yürek açılımı (hoşgörü) var ki, insan ne kadar dindarlaşırsa, sevgide o kadar derinleşir. İslâm'ı, yakmakla-yıkarak, terörizmle falan bağdaştırıyorlar ki, çok yanlıştır. İslâm sevgi demektir. Biliyorsunuz bir kitabım çıktı, *"Başkasının Günahına Ağlayan Adam"* işte bu kültür, bu aile yapısı başkasının günahına ağlayan insanlar yetiştirir. O zat, kendisini idâma mahkûm eden savcıya, 5 yaşındaki mâsum kızın hatırı için beddua etmekten vazgeçiyor.

AİLEDEKİ SEVGİYİ DİRİ KILACAĞIZ

Dedik ya sevgi evde eşler arasında başlar. Kendini evindeki eşine sevdiremeyen insanı ben bir arkadaşı, bir din kardeşi olarak kendimi nasıl sevdirim? Bu topluma, aileden kaynaklanan o sıcak sevgiyi ve anne yüreklerindeki şefkati tekrar kazandıracamız. Okuldan gelen bir çocuk, annesine yakınlaşmak istiyor. Anne işim var, git başımdan diyerek çocuğu uzaklaştırıyor. Mahzun bir şekilde boynunu büken çocuk, “*Anneciğim işin bitince beni sever misin?*” diye soruyor. Bunu çocuğa söyletmemeliyiz. Hele babalar bahsine girersek iyice sınıfta kalırız. İstanbul karmaşası içinde çekin-senedin peşinde koşan, trafikten sıkışan babanın, çocuğunu sevmeye hiç de vakti yok. Ama sevgi fedakârlık demektir; bunu gerçekleştirmeliyiz. Çocuklarımızın çikolatadan daha çok, sevgiye ihtiyacı var. Sevginin kalitesi, seviyesi de önemli. Efendim karnı tok, sırtı pek hocam. Yedirdik-içirdik daha ne yapalım diyenler var? Hayır, bunlar yetmez. Ona sevgi de vermelisiniz.

Peki çocuklarımıza sevgiyi nasıl vereceğiz? Tek bir şey söyleyeceğim: Eşler birbirini sevsin, çocuklara ayrıca bir sevgi dersi vermenize gerek kalmaz. Birbirini seven eşlerin çocuklarının yürekleri sevgi ile doluyor. Eğer çocuklarınızı sevgisiz yetiştirmek istiyorsanız, o zaman kavga ve gürültüyü çocuklarınızın yanında yapın yeter! Bu yolla geleceğin ürkek, içine kapanık, yuva kuramayacak kadar aileden kaçan veya kötü eylemlere karışan nesillerini yetiştirmiş olursunuz. Araştırdım, dünyanın despot liderleri aile sıcaklığından uzak, yuvalarda yetişen insanlardır. Evet, değişmeyen ilkemiz bu olmalı: Önce eşler birbirini sevecek ki, çocuklar da sevgi ile büyüsün. Çocuklarımızı korumak ve onlara sevgi aşılacak için, çocuklarımızın dilini konuşmamız lâzım. Çocuğun dili nedir? Bir örnek vermek istiyorum. Ana sınıfından minnacık bir yavru. Dört yaşında erkek bir evlât. Eğitimcileri çok değerli bir kızımız. Çocuklara diyor ki, Anneler Günü yaklaşıyor, annelerinize hediye alacaksınız. Çocuklar minik ya, ‘İyi ama, parayı nereden alacağız?’ diye soruyorlar? ‘Hayır’ diyor öğretmenleri, ‘para ile almayacaksınız. Ben size öğreteceğim, elinizle yapacaksınız hediyeyi. En güzel hediye kendi elinizle yaptığınız şeydir!’ diyor. Malzemeleri hazırlıyorlar, suluboya ile resim yapılacak. Öğretmen, ‘Sakin annelerinizin haberi olmasın, sürpriz yapacağız!’ diyor. Çocuk resmi yapmaya başlıyor, bazen de eve getiriyor, annesinden gizliyor. Anne zaten evde, işten-güçten çocuğu ile pek ilgilenmeyen, çocuğun dilini kullanmayan bir kişi. Bir gün şüpheleniyor çocuktan. Ne yapıyor bu çocuk diyor, gelir gelmez odasına kapanıyor, bir de kapıyı kapatıyor. Bir gün kapıyı hızla açınca, çocuğun rengârenk boyları halının üzerine dökülüyor. Anne kızıyor, ‘zaten senin bir halt karıştırdığın belliydi’, deyip, bir de çocuğu azarlayıp dövüyor. Çocuğun bütün duyguları altüst oluyor. Yaptığı ödevi o gün okula götürmüyor. Ana okulu öğretmeni soruyor, ‘Hani senin yaptığın resim Ekrem?’ Çocuğun cevabı çok acı. ‘Vazgeçtim resim yapmaktan!’ diyor kırgın bir edâ ile. ‘Neden?’, diye soruyor öğretmen merakla. Şöyle diyor çocuk, ‘Ben annemi sevmiyorum!..Ona, Anneler Günü resmi yapmayacağım, çünkü o beni dövdü!’ İşte sevgisizliğin sonu, çocuğun dilini kullanmamanın neticesi bu. Anne eğer çocuğu ile ilgilense, orada ne yaptığını bilecek ve böyle kırıcı bir neticeye sebep olmayacaktı. Sevgiyi kırmak, yok etmek kolay ama yerine koymak çok zor.

SEVGİNİN ULVİ KAYNAĞI

Kimileri bazen, efendim aile ve sevgi konusunda falan yabancı yazar diyor ki, falan yolunda sözler söylüyorlar. Halbuki bu konular esas bizim kültürümüzde var. Bu sevgi dediğiniz şeyi aşk olarak, en kutsal, en yüce şekilde yaşayan güzeller güzeli Efendimiz, Hazret-i Muhammed (s.v.s) ile Hz. Hatice annemiz arasındaki aşkın, sevginin bir benzerini kim yaşadı ki? Ama biz bu örnekleri bilmediğimiz için, hep yabancıların dediklerini kâle alırız. Oysa bizim kültürümüzün özünde var bu. Bizim kültürümüzde, sevgi ibadettir. Sevgili Peygamberimiz buyuruyor ki, “*Bir Eş, eşinin gözüne sevgiyle baksa, günahları solgun sonbahar yaprakları gibi dökülür gider.*” Ve yine buyuruyor ki, “*Bir eş, eşinin elini sevgiyle tutarsa. Günahları parmaklarının arasından (su gibi) akar gider!*” Sevgiyi bir inanç hâline getiren başka bir din yok. Sevgi, Allah için yaptığınız kulluktur.

Tabî ki, Hazret-i Hatice de, bu sevgiyi hak etmiş bir mümine. Oturmuş, 50 derecedeki Arabistan sıcağında; öyle bir sıcak ki, insanın beynini kaynatır. Hazret-i Ali diyor ki, “*Ya Hatice nedir bu hâlin, niye bunca sıcağın altında oturmuş, yanıyorsun, çekilsene bir gölgeliğe?*” Hazret-i Hatice’nin cevabı şu: “*Hayır yâ Ali, benim Muhammedim şimdi bu sıcağın altındadır. Onun hâliyle hâllenmem lâzım! Gelirse, birazdan birlikte gölgeleniriz.*” İşte en yüce sevgi bu; dünyada eşi benzeri olmayan kutsal bir sevgi. Bunu kendimize örnek almalıyız. Bu hâl ile, hâllenmek, bizlere de nasip olsun. Sevgiler, saygılar sunuyorum.

İsrafil Kuralay: Efendim, konuşmalar o kadar güzel ki, kesmeye kıyamıyorum. Hocamıza teşekkür ederken, şimdi de sözü Dr. Süleyman Doğan beye bırakıyorum.

Süleyman Doğan: Efendim, önce şunu belirtelim ki, bugün Batı toplumu aileyi yitirmiş; yeniden onun arayışı içinde çırpınıyor. Şöyle bir fıkrayla başlamak istiyorum: Bir gün Firavun ilahlık taslamış, hâşâ ‘Ben Allahım!’ demiş, İlahım demiş. Şeytan da, öyleyse ben de peygamberim diye tutturmuş. Nasıl olur demiş, Firavun? Senin ümmetin yok ki! Şeytan, bekle, getireceğim demiş. Gitmiş dağdan, bayırdan, kırlardan börtü-böcek, yılan çıyandan, bilumum haşarat ne varsa, 2 çuval toplayıp getirmiş ve Firavun’un önüne koymuş, “*İşte benim ümmetim!*” demiş. Firavun şaşkınlık ve hiddet içinde, nasıl olur, deyince, Şeytan şu mânidar cevabı vermiş: “*Senin gibi bir Allah, benim gibi bir Peygamber olursa, ümmet de böyle olur!*” İşte Batı toplumunun durumu ne yazık ki, tam da bu fıkradaki gibidir. Yani inanç bakımından Batı iflas etmiştir.

Hollanda Rotterdam İslâm Üniversitesi’nin açılışına katılmıştık. Açılışa Kiliseler Birliğinden bir papaz geldi. Bu papaz yaptığı konuşmada, “*Ey Müslümanlar, gelin toplumu reformist ve ateistlere karşı, birlikte kurtaralım!*” diye çağrıda bulundu. Artık Batı İslâm’dan medet umuyor; çünkü aile değil, bütün toplum bitmiş, çözülmüş, çökmüş durumda. Bizim için en iyi örnek Peygamber Efendimizdir.

AİLE NASIL TANIMLANIR

Ben önce aile nasıl tanımlanır bahsine girmek istiyorum. Sevgili *Osman Olcay Yazıcı* Bey, konu başlığını belirlerken, “*Cemiyetin Çekirdeği Aile*” demiş. İşte bu “*çekirdeğin*” içinde ne var, ona yakından bir bakalım. Küçük bir çekirdek, atom. Maddenin yapıtaşı. Orada 3 tane parçacık var. Bu üç parçacık birlikte atomu oluşturmaktadır. Nedir bunlar, negatif kutuplu elektronla, pozitif kutuplu proton, nötr kutuplu nötron. İşte ailenin yapısı da böyle. Erkek pozitif elektron, kadınlar da söz gelişi negatif elektron, nötr kutup da çocuk. İşte ailenin çekirdeği de bu. Bu yüzden benzetme olarak ‘çekirdek aile’ deniyor.

İşte nötr (sıfır) durumdaki çocuğu kim bilgilendirecek, kim ona belli bir hayat nizamı ve ahlâk aşılacak? Tabî ki, anne ve baba, yani aile dediğimiz harika müessese. Tabiâta cereyan eden hâdiseleri, sosyal hayata da irca edebiliriz. Elektrikte bir kanun var. Deniyor ki, aynı kutuplar birbirini iter, farklı kutuplar birbirini çeker. Sosyal hayatta da, erkekle kadının yani eşlerin birbirini çekmesi ile aile ve sevgi müessesesi kuruluyor. Hayat renkleniyor, güzelleşiyor. Demek ki, bugün bu küçük atomu parçaladığımız zaman, dünya yıkılıyor. Japonya hâdisesinde olduğu gibi, tıpkı öyle, aileyi de parçaladığınızda, o zaman aile ve toplum parçalanacak, cemiyet diye bir şey kalmayacak.

Hocalarımızın da, belirttiği gibi, bugün en önemli müessesemiz ailedir. Amerika’da yüz kişiden 58’i, Avrupa’da yüz kişiden 44’i boşanıyor. Aile bu yüzden çökmüş. Bizdeki resmî rakamlara göre ise, boşanmalar her şeye rağmen, en fazla yüzde 7-8 civarında. Bu demektir ki, çok şükür Türk aile yapısı hâlâ sağlam yapısını muhafaza ediyor. Sevindirici bir durum.

Müslüman Türk milletini bozmak, yozlaştırmak için, özellikle iki faktör, yani pop ve top kullanılıyor. Bunlar özendiriliyor, gençler bunlara doğru yönlendiriliyor. Bu hayat, gençlere bir ilâh gibi sunulmaya çalışılıyor. *Kutatgu Bilig* bin yıl önce ‘*Mutluluk Veren Bilgi*’ye işaret etmiş. Türk-İslâm toplumunda, ‘soğan ekmeğe ziyeyim, yeter ki mutlu ve mesut olayım!’ anlayışı

hâkimdir. Eğer huzurun kaynağı para olsaydı, bugün Batı toplumu en huzurlu toplum olurdu. Halbuki bugün Batıda huzur diye bir şey kalmamıştır. Demek ki, her şey paradan ibaret değil. Bunun için, şarkılarımızda bile, “*Parayla saadet olmaz!*” denmektedir. Eğer kültürel ve ahlâkî değerlerimizi, örf ve âdetlerimizi, geleneğimizi yaşatabilirse, aile ve buna bağlı olarak da, gençlerimiz daha da sağlam bir yapıya kavuşacak. Bana göre İslâm toplumunun karşı karşıya kaldığı en büyük tehlike dünyevîleştirme ve itikatsızlaştırmadır. Evlilik adayları şuna dikkat etmeli. Bizler şu 3 şeyi sevmek zorundayız. İşimizi, aşımızı ve eşimizi. O zaman dünya saadet yeri olur. Bir insan sevmediği bir yemeği yiyemeyeceği gibi, sevmediği bir insanla da ömür boyu yaşayamaz. Sevmediği işte çalışan kişi de başarılı olamaz. Ne yazık ki artık günümüzde evlilik tarafları ortak sorumluluklar üzerinde değil de, elde edeceği haklar üzerinde duruyor, daha çok onları tartışıyor. Matematik üzerine kurulu, mantıksal bir evlilik kuruyorlar. Hani ‘*şirket evliliği*’ diyorlar ya, ekonomik fayda üzerine kurulan bir evlilik; tabî ki böyle bir evlilikle özlenen aile yapısı kurulamaz, doğacak çocuklar da sağlıklı olmaz. Tabî ki evlenirken belli kriterler araştırılacak, ama işin bir de kader-kısmet tarafı var.

BOŞANAN AİLELERİN ÇOCUKLARI

Yapılan bir araştırmaya göre, geçimsizlik yüzünden boşanan ailelerin, ileride çocukları da boşanıyor. Dolayısıyla evlenirken mutlaka ebeveynin, anne-babanın görüşleri alınmalı, onlara da danışılmalı. Bunun iki faydası var. Birincisi duâsı alınmış olur. İkincisi, onların evlilik ve hayat tecrübelerinden istifade edilmiş olur. Böylece evlilik sırasında, ‘benim hakkım ne olacak?’ sorusu yerine, benim sorumluluğum ne olacak? Karşılıklı fedakârlık ve anlayışla evliliğimizi nasıl devam ettireceğiz? gibi sorular üzerinde durulmalı. İşe ne kazanacağım diye başlarsan, yuva kurmuş olmazsın, şirket evliliği yapmış olursun. Batı toplumundaki evlilikler, bir nevi şirket evliliği olduğu için, orada aile müessesesi çökmüştür. Bizler bu aylayıştan şiddetle kaçınmalıyız. Babam, Almanya’ya ilk gidenlerden biri, 1962’de gitti. Çocuktum, hiç unutmuyorum. Bir gün oturduğumuz evde bir kavga çıktı. Babam ortamı yatıştırmak için gitti. Döndüğünde, ne oldu diye sorduk. Ailedeki çocuk bir haftadır 18 yaşına girmiş ve ev ekonomisine katkıda bulunmuyormuş. Yani aile bütçesine destek sağlamıyormuş. Adam ille de, her ay 500 Mark istiyormuş; Babam aralarını bulmuş da, Alman Babayı 400 Marka ikna etmiş. Bizde böyle bir maddî bakış ve zorlama asla olmaz. İşte Türk aile yapısının özgünlüğü, güzelliği burada. O, ‘ekonomik ortaklık’ üzerine değil, karşılıklı fedakârlık üzerine inşa edilmiş kutsal bir sevgi yuvasıdır. Birbirine saygısı olmayan anne babanın yanında kalan çocuk, öz güveni olmayan, kendini ifade edemeyen, başarısız, mutsuz ve saldırgan oluyor. Çocuğun iyi yetişmesini isteyen erkek, önce o çocuğun anasını mutlu etmelidir. Ana mutlu ise, çocukları da mutlu olur. Yani bu toplumun mutlu ve huzurlu kılınması için, önce anaların mutlu edilmesi gerekir. Çünkü ailenin temeli anadır. Dinimiz ananın önemine işaret eder. Kadınların değil, anaların önemi vardır öncelikle. Analık kutsal bir kimliktir. Bu yüzden, cennet anaların ayakları altındadır, kadınların değil. Bütün psikolojik ve pedagojik verilere göre çocuk, karakterinin yüzde 50’sini anne-babadan alır. Nasıl ki, 4 nesil iyi bir tacir olan kişinin, torunu da iyi bir tacir ise, 4 nesil iyi ana babanın çocuğu da, ileride iyi ana baba olacaktır.

YUVAYI ‘DİŞİ KUŞ’ YAPAR

Kız çocuklarının eğitilmesiyle bütün toplum eğitilmiş hâle gelir. Bu yüzden kız çocuklarına, erkeğe göre iki kat daha ehemmiyet vermek gerekir. Çünkü, ‘yuvayı kuran’ dişî kuştur. Yaşadığımız çağdaş hayatta zaman çok hoyratça harcanmaktadır. Sûfîler der ki, “*zaman kılıç gibidir: sen onu kesmezsen, o seni keser!*” Dolayısıyla zamanı çok iyi değerlendirmek lâzım. Çocuklarımızla geçireceğimiz yarım saatlik bir süre onların kendilerine öz güven duymalarına ve iletişim yönünden cesur yetişmelerine yarayacaktır. Mutluluk için, muhataba saygı dediğimiz şekilde, önce hanımına saygı duymalı. İkinci durum tabîî davranış içinde olunmalı. Üçüncü kural ise empati sağlamak. Kendini onun yerine koyup öyle davranmak, öyle hareket etmek, öyle söz söylemek.

Bir de, 3 S kuralı var. Sevgi, sadâkat ve saygı. Sevgiyle yaşar aile; eğer sevgi yoksa, eşler birbirini candan sevmiyorsa, o ailenin devam etmesi mümkün değil. Yani evlilik pazara kadar değil, mezara kadar olmalı. Oradan öte ne var, onu bilmiyoruz...

Kadınlar eşlerine sâdiktir; ömür boyu tek bir erkekle yaşar. Fakat erkekler öyle değil.

Aile mutluluğu için çerez mukabilinde bazı tavsiyeler söyleyebiliriz: Ortak ilgi alanları bulma, canınız sıkkın iken tartışmayın. Yüzde 500 haklı olsanız dahi, kadına mağlup olursunuz. Tenkitten uzak durmalı, yapılan işleri takdir etmeli. Şu bilinmeli ki, erkekler kadınların hoşuna gidecek sözler söylerse, kadınlar da erkeklerin hoşuna gidecek davranışlar sergiler.

AİLEDE HUZURUN DENKLEMİ

Ailede şöyle bir huzur sıralaması yaptık: Huzur, ahenk, uyum, birlikte hareket, denge ve aile. Evlilikte eşler önce can canadır; sonra yanyana; sonra sırt sırta, daha sonra ise 'git öteye!' süreci başlar. Sevgi kelimesi gerçekten sihirli bir kelime. Her gün en az 10 defa hanımınıza "Seni Seviyorum" deyin; bir şey kaybetmez, kazanırsınız.

Eve geldiğinizde eşinizle sohbet etmelisiniz. Bu iş yoğunluğunda buna kaç erkek riâyet ediyor, bilmiyorum. Psikologlar, 'eşinizi gözlerinizle dinleyin' der. Onun için eşinize bir şey söylerken gözlerinin içine bakınız ki, doğal davranışın doğruluğu ortaya çıkmış olsun. Eşinizle tartışmalarınızda yenik düşün önemli değil, ileride siz kârlı çıkarsınız. Eşyaların dağınkılığına aldırmayın; tebdili mekânda ferahlık var. Hediyeleşme aile sıcaklığını artırır. Sevgili Efendimiz (sav) "Sizin en hayırlınız, ailesine karşı hayırlı olandır" buyuruyor.

İmâm-ı Gazâlî diyor ki, "Çocuk, anne babanın elinde bir emanettir. Kalbi kıymetli bir cevher gibi temizdir ve mum gibi her şekli alabilir. Bütün yazı ve şekillerden uzaktır. Bir toprak gibidir: Hangi tohum atılırsa, bu toprakta o büyür. İyilik tohumu ekilirse, din ve dünya saadetini kavuşur." Çocuklar, yardımlaşma, sadâkat, işbirliği ve yardımlaşma duygularını ancak aile içinde yaşayarak öğrenebilirler. Yani aile en büyük okuldu çocuk için.

Felsefede ikinci öğretmen (Muâllim-i Sanî) Muhammed Farâbî, eğitimi 3 bölüme ayırmaktadır. Diyor ki, eğitim üçe ayrılır; birincisi aile reisinin verdiği eğitim, ikincisi muâllimin öğrenciye verdiği eğitim; üçüncüsü devlet başkanının tebaasına verdiği eğitim. Eğer bu 3 müessese iyi işler, vazifelerini yerine getirirse, eğitim gerçekleştirilmiş olur ve o toplum ayakta kalır. Osmanlı, bu 3 müesseseyi iyi işleterek, 600 sene yaşamıştır. Biz ise, kendi görevimizi okula hâvâle ediyoruz; okul öğretmenleri müdüre hâvâle ediyor; müdür devlete hâvâle ediyor; ne var ki, devlet de bir şey yapmıyor. Böylece mesele ortada kalıyor, olan ortada kalan çocuklara oluyor.

İletişim günümüzde önemli bir hadise. Eskiden çocuğa dur diyordunuz duruyordu; yürü diyordunuz yürüyordu. Ama şimdi öyle değil. Günümüzün çocuklarını eski metotlarla eğitmek, yönlendirmek mümkün değil. Bunun için olacak, Hz. Ali (r.a) diyor ki, "Çocuklarınızı bir sonraki çağa göre eğitiniz." Artık yeni metotlar, yeni telkin sözleri bulmalıyız. Hepimiz pop kültüründen şikâyet ediyoruz; fakat çocuklarımız bunların etkisi altında; ortaya iyi alternatifler koymadıkça şikâyet etmek işe yaramaz.

KIZ BABAYI, ERKEK ANNEYİ ÖRNEK ALIR

İyi örnek olmalıyız. İyi rehber olmalıyız. Zaman tebliğden ziyade, temsil zamanıdır. Temsil nasıl olur, yaşamak yoluyla. Çocuğa bir fikri zorla aşılama çalışmak yerine, ona iyi bir örnek olmak, iyi hareketin temsilcisi olmak gerekir. Adamın biri çocuğunu deniz kenarına getirmiş, orada nasihat ediyor, işte şöyle yap, böyle yap diyor. Çocuk da susmuş denize bakıyor. Baba aferin oğlum diyor, beni uslu uslu dinliyorsun. Oğlu diyor ki, "Baba, sen konuşurken buradan tam 1444 dalga geçti biliyor musun?" Anlaşılacağı üzere, buyurgan emirlerin hiçbir etkisi olmaz. Onun için yaparak, iyi örnek olarak çocuğa davranış telkininde bulunmak lâzım. Bu yol daha tesirli bir yol. Güzel sözler söylemek, iyiye-güzele yönlendirici öğütler vermek; gelenekleri anlatmak ve en önemlisi de, çocuk için 'iyi bir örnek' olmak gerekir.

Nasıl bir anne-babayız? Öğrenilmesi gerekeni birkaç kez tekrar ediyor muyuz? Çeşitli oyuncak objelerini çocuğumuza sunuyor muyuz? Onunla sürekli iletişim kurabiliyor muyuz? Çocuğun

olaylar karşısında sebep-sonuç bağlantısını kurabilmesine yardımcı oluyor muyuz? Konusuna sevecen kelimelerle yaklaşabiliyor muyuz? Bağırıp çağırmamaya, fizikî ceza uygulamamaya özen gösteriyor muyuz? Çocuğumuzla ilgilendiğimizi, ona gösterebiliyor muyuz? Erkekleri pek bilmiyorum ama, çocuğunu dövmeyen anne pek az bulunur.

Bu bahiste son olarak şunu söylemek istiyorum; çocuğumuzun nasıl olmasını istiyorsak, eşimize öyle davranalım. Çünkü, psikolojide çocuklarda çapraz bir örnekleme vardır. Doğal olarak, farkında olmadan, bilinç dışı bir düşünceyle, kız çocuğu babasını, erkek çocuk ise annesini örnek alır. Kız çocuğu der ki, acaba benim kocam böyle biri mi olacak? Babasının, annesine karşı takındığı kötü tavırlar onu üzer; evlilik konusundaki fikirlerinin şekillenmesini olumsuz yönde etkiler. Bu yüzden evlilikten soğur. Öte taraftan, erkek çocuğu için de, anne örnektir. Acaba yarın evleneceğim kız da, annem gibi mi olacak diye düşünür. Eğer anne, babaya kötü davranıyorsa, çocuk, acaba benim eşim de bana böyle mi davranacak diye, ürker.

Sözlerimi, kitabımdaki şu öneriyle bitirmek istiyorum:

“Çocuğunuz gece uyurken yanına gidin, elinize mürekkepli, yumuş bir kalem alın ve onun minicik avucuna, ‘Seni seviyorum!’ deye yazın; gül kokulu öpücüklerle çıkın odadan; görün bakın sabahleyin neler olacak? Bırakın taşısın bütün gün yüreğinde bu sevgiyi. Demeyin başka yolu yok mu sevgiyi göstermenin? Olmaz mı, çok. Bu onlardan sadece biri.”